

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๑๓๓๑ – ๑๓๔๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๓๓๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๘ ต่อวันอาทิตย์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗

ส. แน่ใจหรือยังว่า วิบากแต่ละขณะของแต่ละบุคคลเกิดเพราะกรรมของตนเอง ไม่ใช่เพราะบุคคลอื่นกระทำให้ จริงไหม ไม่โกรธคนอื่น ไม่โกรธแน่ ๆ หรือยังไม่ยอมที่จะหมดไป ยังคิดว่าเป็นคนอื่นอยู่นั่นเองที่ทำให้

ถ. ยังต้องมีบ้าง อย่างบางครั้งเราเดินไปเตะโต๊ะ แทนที่จะโกรธตัวเอง ก็ไปโทษว่าวางโต๊ะช้ำช้ำ เพราะยังขัดเกลาได้น้อยมาก อันนี้ยอมรับ บางทีขึ้นรถถูกเขาเหยียบเท้าก็โกรธคนเหยียบว่าช้ำช้ำ แต่ที่จริงเป็นวิบากของเราทางกายปสาทเท่านั้นเอง

ส. ถ้ารู้ว่าเป็นวิบากของตนเองจะไม่โกรธคนอื่นเลย ใช่ไหม แม้แต่ใจที่มาเลื่อยขาแขน

ถ. มิได้ ยังไม่ถึงขั้นนั้น

ส. แต่ความจริงเป็นอย่างนั้น ทำไมไม่ให้สภาพธรรมที่เกิดขึ้นในขณะนั้นพิสูจน์ความจริง

ถ. ความจริงเป็นอย่างนั้น แต่ยังไม่เข้าใจไม่ได้ เป็นแต่เพียงศึกษา วันอาทิตย์มาฟังธรรม มาฟังบรรยาย คือ มาศึกษาเพื่อให้ทราบว่าอะไรเป็นอะไร อะไรที่พอจะขัดเกลาได้ก็ขัดเกลาเป็นอย่าง ๆ ไม่ใช่จะขัดเกลาวันนี้อย่างหมดทั้ง ๖ ทวาร เป็นไปไม่ได้

ส. แต่ธรรมที่ได้ยินได้ฟัง มีสัญญาความจำที่มั่นคงในเหตุในผล โดยเฉพาะเวลาที่อกุศลวิบากเกิด ไม่มีใครชอบเลย เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้รู้ตามความเป็นจริงว่า อกุศลวิบากทุกขณะที่เกิดเป็นผลของการกระทำของตนเอง จิตใจก็จะปล่อยใสเป็นกุศล เพราะถ้ายังมีอกุศลต่อไป ใครเป็นผู้ที่จะได้รับอกุศลวิบาก

ข้างหน้าต่อไป ก็ต้องตนเองอีก ไม่พ้นจากอกุศลกรรมและอกุศลจิตที่สะสมไว้ เป็นปัจจัยให้เกิดอกุศลวิบาก

เมื่อไม่ปรารธนาอกุศลวิบาก ทางเดียวที่จะน้อยลง คือ ให้อกุศลจิตเกิดมาก ๆ เท่านั้น

ถ. ผมยังไม่เข้าใจที่อาจารย์บรรยายเรื่องกายที่ว่า มีกายภายใน กายภายนอก กายภายนอกประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ มีสี กลิ่น รส โอชา กายภายใน เรียกว่า นามกาย มีเวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ

เจตนา ผัสสะ มนสิการ พอจะเข้าใจ แต่เวทนากับสัญญา จะรู้ด้วยอาการอย่างไร เพราะอยู่ในขั้นนี้ อย่างมีเวทนาขั้นนี้ สัญญาขั้นนี้ จะสังเกตได้ด้วยอาการอย่างไร

ส. ที่กล่าวนี้ คงหมายถึงรูปกายกับนามกาย

ถ. ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ที่อาจารย์เคยบรรยายไว้...

ส. ถ้ามหาภูตรูป หมายถึงรูปกาย กายเป็นที่ประชุมที่รวมของรูปต่าง ๆ นามกาย หมายความว่านามธรรมประชุมรวมกัน คือ จิตและเจตสิก ถ้ากล่าวถึงจิต และพูดถึงนามกาย ย่อมได้แก่เจตสิกซึ่งเกิดกับจิต

ถ. รวมทั้งสัญญาและเวทนานี้ด้วย

ส. ใช่

ถ. อาการที่รู้ อย่างเวทนาโดยสภาวะ

ส. ถ้าใช้ชื่อว่า เวทนา อาจะสงสัย แต่จะง่ายกว่าไหม ถ้าถามว่า ขณะนี้มีความรู้สึกอะไรหรือเปล่า

ถ. ยืนอยู่เนี่ย รู้สึกแข็ง หรือลมพัดมา รู้สึกเย็น

ส. นั้นรู้แข็ง รู้แข็งเป็นจิต เป็นวิญญาณฐานันท์ เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ เป็นสภาพที่รู้แจ้งลักษณะแข็ง

ปรมัตถธรรมมี ๔ คือ จิตปรมัตถ์ ๑ เจตสิกปรมัตถ์ ๑ รูปปรมัตถ์ ๑ นิพพานปรมัตถ์ ๑

ถ้าพูดถึงปรมาัตถธรรม ๓ คือ จิต เจตสิก รูป เป็นสังขารธรรม เพราะเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นดับ

สังขารธรรม ๓ จำแนกออกเป็นชั้น ๕ คือ รูปทุกรูปเป็นรูปชั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็นสังขารชั้น รวมเป็นเจตสิกทั้งหมด ๕๒ และจิตทุกประเภทเป็นวิญญาณชั้น

เพราะฉะนั้น อย่าปนเวทนาชั้นกับวิญญาณชั้น เวทนาชั้นเป็นเจตสิก ได้แก่ เวทนาเจตสิก ส่วนสภาพที่รู้แจ้งขณะที่แจ้งปรากฏเป็นวิญญาณชั้น เป็นสภาพที่รู้อารมณ์

ถ้าจะพิจารณาเวทนา คือ ความรู้สึก ในภาษาไทย ซึ่งเกิดกับจิตทุกขณะ ทุกดวง ก่อนอื่นต้องทราบว่า ขณะนี้มีความรู้สึกหรือเปล่า ต้องมี และความรู้สึกปรากฏหรือเปล่า

ถ. ย่อมปรากฏอยู่

ส. ถ้าปรากฏ สติระลึกได้ เพราะฉะนั้น สติปัฏฐาน คือ สภาพธรรมที่ระลึกลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่ระลึกไม่ได้ แต่ต้องตรง คือ ถ้าระลึกความรู้สึก ไม่ใช่ระลึกที่รู้แจ้ง ถ้าลักษณะที่รู้ หรืออาการรู้ เป็นสภาพของวิญญาณชั้นหรือจิต ไม่ใช่สภาพของเวทนาชั้น และขณะนั้นไม่ใช่ว่าไม่มีความรู้สึก แต่สติจะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่ละอย่าง ถ้าระลึกลักษณะของสภาพรู้ อาการรู้ที่กำลังรู้แจ้ง ในขณะนั้นก็ไม่ใช่ระลึกลักษณะของเวทนา

ในวันหนึ่ง ๆ ความรู้สึกมีตลอดเวลา เพราะถ้าไม่ดีใจก็เสียใจ ไม่เป็นสุขก็เป็นทุกข์ หรือมีขณะนั้นก็เฉย ๆ แต่สภาพที่เฉย ๆ ที่อาจกำลังมีอยู่ในขณะนี้ ก็เป็นสิ่งที่ยากที่จะรู้

เพราะฉะนั้น การละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล จึงต้องพิจารณาว่า สติสามารถรู้ลักษณะของนามธรรมที่ต่างกับรูปธรรมหรือยัง โดยไม่ต้องเลือกว่าจะระลึกที่ลักษณะของเวทนาชนิดหนึ่งชนิดใด เพียงแต่ว่าสามารถพิจารณาแยกลักษณะที่เป็นนามธรรมออกจากลักษณะที่เป็นรูปธรรมก่อน และ

ภายหลังลักษณะของนามธรรมจึงปรากฏประเภทต่าง ๆ เช่น ความรู้สึก ก็เป็นลักษณะของนามธรรม เพราะไม่ใช่รูป สภาพรู้ อากาญญู เป็นลักษณะของนามธรรม ไม่ใช่รูป

ถ. ในอรรถกถาที่ท่านพระสารีบุตรถามพระนางภัททาวา ที่ชื่อว่าหนึ่งนั้น คืออะไร พระนางภัททา ก็ไม่ได้ตอบ พระสารีบุตรก็ไม่ได้ตอบ และได้พากันไปหาพระพุทธเจ้า อยากทราบจากอาจารย์

สุ. ก็ควรจะทราบต่อไปว่า ไปหาพระพุทธเจ้าแล้วเป็นอย่างไร

ถ. เมื่อไปหาพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ตรัสคาถาเพียง ๔ บท ก็บรรลุเป็นพระอรหันต์

สุ. แต่คนสมัยนี้ต้องเรียนกันนาน ต้องเริ่มต้นตั้งแต่ปฐมัตถกรรม ๔ ตามลำดับไป และถึงแม้ว่าจะจบไปแล้วก็ยังไม่บรรลุ ต้องตั้งต้นอีก ฟังอีก ไม่ใช่อาศัยเพียงที่ทรงแสดงแค่นั้นจะเข้าใจได้

โดยมากท่านผู้ฟังอ่านพระไตรปิฎกแล้วจะมีข้อสงสัยทั้งนั้น ทุกเล่มไป ไม่ใช่จะอ่านได้ตลอดโดยไม่สงสัยเลย

ผู้ฟัง เรื่องที่ท่านผู้นั้นเรียนถามท่านอาจารย์ อยู่ในภัททาภุณทลเกสาเถรี เป็นพระเถรีที่ได้รับเอตทัคคะในทางตรัสรู้เร็ว คือ ได้ฟังคาถาเพียง ๔ บทก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ แต่ก่อนที่จะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ นางภัททาได้ผลัดใจให้ตกเหว แล้วก็เร่ร่อนอยู่ตามสำนักของพวกนิครนถ์ พวกนักบวชบริพาชกต่าง ๆ เรียนรู้แตกฉานในลัทธินอกศาสนาจนหาผู้ที่สนทนาหรือได้ตอบปัญหาด้วยไม่ได้ ก็เร่ร่อนมาจนกระทั่งพบกับท่านพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรแก้ปัญหาที่นางถามหมด พระสารีบุตรก็ถามบ้างว่า อะไรที่ชื่อว่าหนึ่ง นางก็ตอบไม่ได้ และพระสารีบุตรก็ไม่ได้แก้อะไร

สุ. ที่จริง เข้าใจว่าแก้ เพราะเวลาที่ท่านพระสารีบุตรได้ทำการประมวลธรรมเป็นหมวด ๆ หมวดที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ โดยนัยที่ท่านสังคิตติกาจารย์รุ่นหลังได้ถือเป็นแบบกระทำต่อมา ก็มีการแสดงถึงธรรม ๑ ธรรม ๒ ธรรม ๓ ตลอดไป

ผู้ฟัง ก็ไม่แน่ใจ คือ ในนั้นมีคำว่า เอกนามกิง อะไรชื่อว่าหนึ่ง ก็สัพเพ สัตตา อาหารัญญิติกา สัตว์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ด้วยอาหาร

ส. นี่คือคำตอบ

ผู้ฟัง แต่ผู้อ่านยังไม่หายข้องใจ

ส. ยังไม่แจ่มแจ้ง ก็ต้องศึกษาตั้งแต่ต้นอีกเหมือนกัน เพราะว่า พระไตรปิฎกยอมเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ใครก็จะหยิบขึ้นมาอ่านได้ แต่ต้องศึกษาโดยตลอด

ผู้ฟัง เรื่องนี้อยู่ในอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาคที่ ๒ เป็นประวัติพระภิกษุทักขณทลเกสาเถรี พระสารีบุตรถามว่า ที่ชื่อว่าหนึ่งคืออะไร นางภิกษุทักขณทลเกสาก็เรียนว่า ดิฉันไม่ทราบเจ้าค่ะ พระสารีบุตรก็พูดว่า เธอไม่ทราบแม้เหตุเพียงเท่านี้ เธอจะทราบอะไรอย่างอื่นเล่า เรื่องมีดังนี้

ส. ที่จริงต้องต่อไปอีก

ผู้ฟัง แต่อาจจะมีอยู่ในที่อื่น เฉพาะประวัติตอนนี้ รู้สึกย่อเหลือเกิน

ส. คำตอบ คือ สัพเพ สัตตา อาหารัญญิติกา สัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ได้ด้วยอาหาร คำแปลถูกต้องไหม

ผู้ฟัง สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง อาหารัญญิติกา ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร

ส. จริงไหม ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ในภูมิไหนทั้งหมด ถ้าปราศจากอาหารแล้ว ย่อมเป็นอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีสัตว์ ก็ไม่ต้องมีปัญหาวงนี้ จบเรื่องเลย แต่เพราะเหตุว่า เมื่อมีอาหาร และทุกสัตว์ทุกบุคคลที่จะเป็นอยู่ได้ก็เพราะอาหาร เพราะฉะนั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งสำหรับสัตว์ ทุกบุคคล ทุกภูมิ คือ อาหาร ที่จะทำให้สัตว์นั้น ดำรงอยู่ ถ้าขาดอาหารย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น สิ่งสำคัญหนึ่ง คือ อาหารที่ทำให้สัตว์ดำรงอยู่ได้

ธรรมประการหนึ่ง คือ อาหารที่ทำให้สัตว์ดำรงอยู่ได้ หรือทุกสัตว์ทุกบุคคลที่ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร ทุกคนกำลังมีอาหาร ถ้าไม่มีอาหารจะไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล จะไม่มีปัญหานี้

ถ. อรูปพรหมมีอะไรเป็นอาหาร

ส. อรูปพรหมเกิดขึ้นได้เพราะอะไร

ถ. เป็นนามปฏิสนธิ

ส. มีวิญญาณอาหารไหม

ถ. มี นั่นเป็นอาหารแล้วหรือ

ส. แน่นนอน อาหารที่จะทำให้ดำรงความเป็นอรูปพรหมทุกขณะจิต โดยเมื่อมีวิญญาณแล้ว ก็นำมาซึ่งเจตสิกที่เกิดร่วมกัน

ถ. และอสังขญัสัตตาพรหม

ส. อสังขญัสัตตาพรหมอยู่ได้ด้วยกรรม คือ มโนสังขเจตนาหาร ที่ทำให้สามารถดำรงอยู่ในภูมิของอสังขญัสัตตาพรหมถึง ๕๐๐ กัป ถ้าไม่ถึงรูปปัญจมณานิ จะทำให้เกิดเป็นรูปปฏิสนธิในอสังขญัสัตตาพรหม ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้

เพราะฉะนั้น อาหารทั้งนั้น อาหารทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นภูมิไหน ขึ้นชื่อว่าสัตว์ที่จะเป็นอยู่ได้ก็เพราะอาหาร ทั้ง ๆ ที่ทุกสัตว์ทุกบุคคลต้องเป็นอยู่ได้เพราะอาหาร ก็ยังไม่รู้จักอาหาร ต้องอาศัยพระธรรมที่ทรงแสดงจริง ๆ จึงสามารถเข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้

ขอทบทวนโลกมูลจิตดวงที่ ๑ โดยนัยของปัจจัยต่อไป ซึ่งจะไม่ทบทวนตามลำดับของปัจจัยจริง ๆ แต่ขอทบทวนสลับกันไป

โดยเหตุปัจจัย เป็นปัจจัยที่ ๑๑ ของการทบทวน ซึ่งความจริงเหตุปัจจัยเป็นปัจจัยที่ ๑

โลกมูลจิตดวงที่ ๑ มีสภาพธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ คือ โมหเจตสิกเป็นโมหเหตุ ๑ และโลกเจตสิกเป็นโลกเหตุ ๑ สำหรับจิตใดที่เกิดร่วมกับเหตุเจตสิก จิตนั้นชื่อว่าสเหตุกะ ทั้งจิตและเจตสิก สำหรับโลกมูลจิต มีเหตุเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ เพราะฉะนั้น เป็นสเหตุกะที่เป็นทวิเหตุกะ

สำหรับโลกมุขจิต ที่เป็นเหตุปัจจัย ไม่ใช่โลกมุขจิต แต่เป็นโมหเจตสิกและโลกเจตสิกซึ่งเกิดกับโลกมุขจิตเป็นเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น ปัจจัยปันธรรม คือโลกมุขจิตและเจตสิกอื่นซึ่งไม่ใช่เหตุที่เกิดร่วมด้วย เป็นเหตุปัจจัยปัน

โมหเจตสิกที่เกิดกับโลกมุขจิต เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ

เป็นสเหตุกะ เพราะโมหเจตสิกนั้นเกิดร่วมกับโลกเจตสิก

โลกเจตสิกที่เกิดร่วมกับโลกมุขจิตดวงที่ ๑ เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ

เป็นสเหตุกะ เพราะเกิดร่วมกับโมหเจตสิก

ผัสสเจตสิกที่เกิดกับโลกมุขจิตดวงที่ ๑ เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ

เป็นสเหตุกะ

เป็นเอกเหตุกะ หรือทวิเหตุกะ

เป็นทวิเหตุกะเช่นเดียวกับโลกมุขจิต เพราะผัสสเจตสิกเกิดร่วมกับโมหเจตสิกและโลกเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุ ๒ เหตุ

เวทนาเจตสิกที่เกิดกับโลกมุขจิตดวงที่ ๑ เป็นอเหตุกะ หรือสเหตุกะ

เป็นสเหตุกะ

เป็นเอกเหตุกะ หรือเป็นทวิเหตุกะ

เป็นทวิเหตุกะ

เวลาที่โลกมุขจิตดวงที่ ๑ เกิด เป็นปัจจัยให้เจตสิกเกิดร่วมกับกับรูป แต่เมื่อกล่าวโดยเหตุปัจจัย ไม่ใช่จิต แต่ต้องเป็นโมหเจตสิกและโลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น ปัจจัยปันของเหตุปัจจัย ๒ เหตุนี้ คือ เจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดร่วมด้วย รวมทั้งโลกมุขจิต และจิตตชรูป

เวลาที่กล่าวถึงจิตตชรูป ไม่ได้หมายความว่ารูปนั้นเกิดเพราะจิตประเภทเดียว แต่ต้องเกิดเพราะจิตและเจตสิกที่เกิดร่วมกันเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น เวลาที่โลกมุขจิตเกิดขึ้น อย่าลืม นอกจากเจตสิกจะเกิดร่วมกันแล้ว ยังมีรูปเกิดร่วมด้วย รูปของโลกมุขจิต หรือรูปที่เกิดเพราะโลกมุขจิตเป็นปัจจัย ดีหรือไม่ดี

โลกมูลจิตเป็นอกุศล เพราะฉะนั้น จิตตชรูป คือ รูปซึ่งเกิดเพราะโลกมูลจิต จะเป็นรูปที่ดีหรือว่าไม่ดี เป็นอิฏฐารมณ หรือเป็นอนิฏฐารมณ

ดีในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า เป็นกุศล หรืออกุศล เพราะรูปเป็นกุศลหรืออกุศลไม่ได้

เวลาที่โลกมูลจิตเกิดขึ้น เป็น โสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิจิตตัมปยุตตัง อสังขาริกัง เวลาที่มองดูการกระทำของบุคคลที่มีความเห็นผิด มีการกระทำทางกายต่าง ๆ มีการกราบไหว้สิ่งที่เคารพด้วยความเห็นผิด ไม่ใช่ด้วยความเห็นถูก อาจจะมีวาจาที่กล่าวสรรเสริญสิ่งที่เคารพด้วยความเห็นผิด ไม่ใช่ด้วยความเห็นถูก ในขณะที่เหล่านั้นทั้งหมดเป็นอะไร ก็เป็นจิตตชรูปที่เกิดเพราะความเห็นผิด

การกราบไหว้ ดูเพียงภายนอก ดีหรือไม่ดี แต่ถ้าไหว้ผิดกราบผิดด้วยความเห็นผิด ดีหรือไม่ดี เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า อาการภายนอกย่อมเกิดจากจิตซึ่งยากที่จะรู้ได้ แม้การกราบไหว้ ถ้าเป็นการกราบไหว้ด้วยจิตที่ผ่องใส ด้วยปัญญา หรือด้วยความเห็นถูก นั่นเป็นผลของกุศลจิต แต่ถ้ากราบไหว้สรรเสริญในสิ่งที่ผิด นั่นก็เป็นผลของอกุศลจิต

๑๓๓๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๒๗

ถ. ถ้าเป็นการสรรเสริญคนที่ผิด โสตวิญญาณของคนที่ได้ยินจะเป็น
กุศลวิบาก หรืออกุศลวิบาก

ส. ควรจะต้องเป็นอะไร

ถ. อกุศลวิบาก

ส. เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่แต่ละบุคคลควรพิจารณาตนเองจริง ๆ เพื่อ
ประโยชน์ว่า กายและวาจาในแต่ละวันนั้น เกิดเพราะจิตประเภทไหน

ถ้ามีการแสดงความเคารพนับถือ ก็ควรระลึกถึงจิตในขณะนั้นทันทีว่า
ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง หรือว่าด้วยความเห็นผิด ท่านผู้ใดมีตัวอย่างบ้างไหม

ถ. ญาติเขาเคารพต้นไม้ว่าศักดิ์สิทธิ์ ทุกคนที่ไปก็กราบกันหมด มีแต่เรา
คนเดียวที่ไม่กราบ ขณะที่เราไม่กราบ หรือเรากราบตามเขาซึ่งที่จริงไม่ได้ศรัทธาเลย
จัดอยู่ในจิตประเภทไหน

ส. ต้องระลึกรู้ลักษณะของจิตในขณะนั้น

ถ. เราไม่ได้ศรัทธา แต่พ่อแม่พี่น้องกราบหมด เราจะนั่งอยู่คนเดียวโดยที่
ไม่กราบต้นไม้ต้นนี้ก็ไม่ได้ เราก็ทำตาม กราบไปด้วย แต่ไม่ได้มีศรัทธา

ส. ไม่กราบ ก็ไม่มีใครว่าอะไรไม่ใช่หรือ

ถ. ถูกว่า ทำไมไม่หัวแข็ง

ส. ก็ไม่กราบละ กราบพระรัตนตรัย ไม่อย่างนั้นก็ลำบากมาก ถ้าทุกคน
ต้องตามทุกอย่างไป ไม่ว่าใครจะงูไปทางไหนก็ต้องไปโดยไม่เป็นตัวของตัวเอง

ถ. ไม่ได้คิดว่าจะตามใคร แต่เหมือนเข้าเมืองตาหลิ่วก็ต้องหลิ่วตาตาม
ทำนองนี้

ส. เคยกราบไหว้ศาลพระภูมิหรือเปล่า ย้ายจากต้นไม้มา เคยไหม

ถ. เคย

ส. ในขณะนั้นจิตเป็นอะไร

ถ. เป็นกุศลจิต ซึ่งแต่ก่อนนี้เชื่อว่า ถ้ากราบศาลพระภูมิแล้วอาจจะคลบันดาลตามที่เราขอได้ แต่เมื่อมาศึกษาธรรม ก็เชื่อในเหตุปัจจัยมากกว่า

ส. และยังกราบไหม

ถ. เดียวนี้ไม่ได้กราบ

ส. เพราะอะไร ทำไมไม่กราบ

ถ. เพราะมีอยู่ตั้งไว้ เพื่อให้คนไปกราบไหว้ขอให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ตามเหตุตามปัจจัย ก็เลยไม่กราบ

ส. ท่านที่กราบต้นไม้บ้าง หรือศาลพระภูมิก็แล้วแต่ เพราะอะไร

ถ. ประการแรก ทำตามผู้หลักผู้ใหญ่

ส. คิดว่า กราบเทวดาอารักษ์ที่สิงสถิตอยู่ที่นั่นได้ไหม

ถ. เคยได้ยินเหมือนกัน

ส. ถ้าท่านผู้ฟังจะน้อมระลึกถึงคุณของเทวดาได้ไหม

ถ. ได้ แต่ข้อความที่อาจารย์กล่าวมานี้ ยังไม่เคยอยู่ในความคิดเลย

ส. เพราะฉะนั้น ถ้าจะไหว้ หรือถ้าจะกราบ สามารถมีเหตุผลได้ไหม ในเมื่อแต่ละคนทำแต่ละอย่างไปตามความรู้ ความคิด ความเข้าใจของแต่ละคน เพราะฉะนั้น ถ้าคนอื่นเขาไหว้ เราจะน้อมจิตระลึกถึงคุณของเทวดา หรืออาจจะอุทิศส่วนกุศลให้เทวดาในขณะนั้น ซึ่งอาจจะอยู่ ณ ที่นั้น หรือไม่อยู่ก็ไม่ใช่ไร จะเป็นต้นไม้ หรือจะเป็นศาลพระภูมิ หรือไม่ใช่ก็ได้ เพียงแต่ระลึกถึงคุณของเทวดา ซึ่งต้องเป็นผลของกุศลแน่ ๆ ต้องเป็นผู้ที่ได้กระทำความดีไว้จึงได้เกิดในสวรรค์ เพราะฉะนั้น ขณะนั้นก็สามารถที่จะเกิดกุศลจิต ทำสิ่งที่ดูเสมือนคนอื่นทำ แต่ด้วยเหตุด้วยผลที่เข้าใจก็ได้

ถ. ใช่ ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยคิดแบบนี้

ส. อาจจะถูกผู้อื่นว่า ที่กราบนั้นกราบอย่างไร ถ้ากราบเพื่อขอแบบขอพร จะได้เข้าใจใหม่ว่า ต้องการพรอะไรก็ต้องทำด้วยตัวเองทั้งนั้น ถ้ามีคนมาขอพร ก็บอกคนที่มาขอให้ทำความดีอย่างนั้น ๆ ให้สมกับที่เขาจะได้รับพรอย่างนั้น ๆ เขาจะขอใหม่ เพราะต้องทำความดีให้สมกับพรที่จะได้รับ มิฉะนั้นแล้วไม่ได้รับแน่ ๆ

ถ. วันอาสาฬหบูชา ที่โรงเรียนเขาทำบุญเลี้ยงพระ ขณะนั้นผมนั่งอยู่หน้าโต๊ะหมู่บูชา มีอาจารย์ท่านหนึ่งเอาข้าวพระพุทธรูปมาให้ผม ผมไม่รู้จะทำอย่างไร ผมรับแล้วก็ถวาย และกราบพระพุทธรูป แต่ไม่ได้พูดเรื่องนี้ให้เข้าใจกันเลย คิดว่าอาจจะเป็นเรื่องเสียหาย แต่อาจารย์ท่านนี้ ท่านเคยบวชพระมาหลายพรรษา

ส. เรื่องของธรรมเนียม เป็นเรื่องที่ถ้าศึกษาให้เข้าใจในเหตุผลทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขณะนั้นจิตย่อมเป็นกุศลได้

ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคยังไม่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็มีการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์โดยมีพระผู้มีพระภาคเป็นประมุข เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ที่มีดอกไม้อ่าง ภูเบศน์บ้าง ของหอมต่าง ๆ บ้าง ที่เป็นอามิสบูชาทั้งหลาย ก็เป็นเพราะความเคารพสักการะที่แสดงให้เห็นถึงความนอบน้อมต่อพระผู้มีพระภาค เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นในการเลี้ยงพระในสมัยใดก็ตาม พระสงฆ์ก็ยังคงถือว่า มีพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุขนั่นเอง

ถ. ปัญหาอยู่ที่ว่า คนอื่นที่ไม่รู้เรื่อง ไม่มีปัญญาในเรื่องนี้ จะเข้าใจผิดเป็นเรื่องเสียหายหรือเปล่า

ส. คนอื่น ก็เป็นเรื่องของเขาที่จะต้องค่อย ๆ เข้าใจขึ้น จะรับผิดชอบคนทั้งโลกเป็นไปไม่ได้ ตัวเองเข้าใจให้ถูกต้อง เพื่อทำให้คนอื่นค่อย ๆ พิจารณาในเหตุผลเพิ่มขึ้น

ถ. แต่ที่ทำนี้ก็ทำเป็นการกุศลทั้งนั้น ทำเพราะเกิดกุศล

ส. เพราะฉะนั้น แต่ละคนควรพิจารณาจิตใจว่า ก่อนที่จะได้ศึกษาในเหตุผล ก็มีการกระทำบางอย่างที่ทำตามกันไปด้วยความไม่เข้าใจบ้าง แต่เมื่อได้ศึกษาแล้ว ก็สามารถเกิดกุศลจิตในขณะที่กระทำกิจอย่างนั้น ๆ แทนที่จะเป็นอกุศล

เวลาเข้าป่า เคยให้เวทดาบั้งใหม่ จะไหวได้ไหม แสดงความเคารพ อุทิศส่วนกุศลให้ ดีไหม โดยไม่ดูถูกดูหมิ่น ก็ยอมกระทำไม่ได้ แต่ต้องทำด้วยกุศลจิต ถ้าจะอุทิศส่วนกุศลให้เวทดา ซึ่งอาจจะอยู่ในเขตบ้าน อุทิศให้ได้ไหม ก็ได้

เพราะฉะนั้น ขึ้นอยู่กับความเข้าใจ และกุศลจิตที่จะเกิดในขณะนั้น แต่ถ้าไม่เข้าใจ ก็เป็นโลกมุลจิตทวิภูตีสัมปยุตต์ แล้วแต่ว่าจะเป็นอุเบกขาเวทนา หรือว่า โสมนัสเวทนา เป็นอสังขาริก หรือว่าเป็นสังขาริก

ต่อไป โดยอารัมมณปัจจัย

โลกมุลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสหนคตัง ทวิภูตีสัมปยุตตัง อสังขาริกัง เป็นอารัมมณปัจจัยได้ไหม ได้ เพราะสภาพธรรมทุกอย่างสามารถเป็นอารัมมณได้ แม้โลกมุลจิตก็เป็นอารัมมณได้ อย่างท่านที่บอกว่า เคยเห็นผิด เคยเข้าใจผิด เคยกราบไหว้ผิด ในขณะนั้นก็เป็นการระลึกถึงโลกมุลจิตที่เป็นทวิภูตีสัมปยุตต์

โลกมุลจิตเป็นอารัมมณของอกุศลจิตได้ เป็นอารัมมณของกุศลจิตได้ไหม ได้ เพราะฉะนั้น โลกมุลจิตเป็นอนัตตา ไม่มีใครสามารถบังคับบัญชาได้ เมื่อมีเหตุปัจจัยก็เกิดขึ้น เป็นอกุศล เป็นจิตที่ยินดีพอใจในความเห็นผิด แต่แม้กระนั้นกุศลจิตก็ยังมีโลกมุลจิตที่มีความเห็นผิดนั้นเป็นอารัมมณได้

สติปัญญาสามารถเกิดระลึกได้ หรือสามารถที่จะพิจารณาเห็นว่า สิ่งนั้นเป็นโลกมุลจิตที่เกิดร่วมกับความเห็นผิด ซึ่งการที่รู้อย่างนั้นเป็นมหากุศล และในขณะนั้นมีโลกมุลจิตทวิภูตีสัมปยุตต์เป็นอารัมมณ

วันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัญญาไม่เกิด จะไม่ทราบเลยว่ามีอะไรเป็นอารัมมณบ้าง ทุกคนคิดหลายเรื่อง คิดถึงเรื่องที่สนุกสนาน ขณะนั้นก็สภาพของจิตซึ่งเป็นโลกะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นโลกมุลจิตเป็นอารัมมณได้

หรือเวลาที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเป็นโลกะ ขณะนั้นเป็นสติปัญญา ย่อมสามารถรู้ได้ว่า ขณะนั้นมีลักษณะของโลกมุลจิตเป็นอารัมมณ แต่ถ้าสติปัญญาไม่เกิดก็ยากที่จะรู้ว่า วันหนึ่ง ๆ มีอะไรเป็นอารัมมณบ้าง

ต่อไป โดยอธิปัตติปัจจัย

อธิปัติมี ๒ อย่าง คือ สหชาตอธิปัติปัจจัย ๑ และอาร์มมณาธิปัติปัจจัย ๑

สหชาตอธิปัติปัจจัย หมายความว่าถึงนามธรรม ได้แก่ จันตะ ๑ หรือวิริยะ ๑ หรือจิตตะ ๑ หรือวิมังสา คือ ปัญญา ๑ เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในหมู่ของ สหชาตธรรมซึ่งเกิดร่วมกัน

กล่าวคือ เวลาที่จิตขณะหนึ่งเกิดขึ้นต้องประกอบด้วยสหชาตธรรม คือ เจตสิก ซึ่งเป็นนามธรรมเกิดร่วมด้วย และในบรรดาสหชาตธรรม หรือสัมปยุตตธรรมซึ่งเกิด ร่วมกันนั้น สภาพธรรมใดเป็นใหญ่ในขณะนั้น จะต้องเป็นสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรม ใดใน ๔ คือ จันตะเป็นใหญ่ หรือวิริยะเป็นใหญ่ หรือจิตเป็นใหญ่ หรือวิมังสา คือ ปัญญา เป็นใหญ่

แต่สำหรับโลกมูลจิต ไม่มีปัญญาเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น ในขณะ ที่โลกมูลจิตเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ แล้วแต่ว่าจะมีจันตะเป็นอธิบดี หรือมีวิริยะเป็นอธิบดี หรือมีจิตเป็นอธิบดี แต่ไม่มีวิมังสา คือ ปัญญา เพราะปัญญาเป็นโสภณธรรม

พอที่จะสังเกตได้ไหม โลกะในวันหนึ่ง ๆ มีมากเหลือเกิน ไม่มีใครจะกล่าวได้ว่า วันนี้ไม่มีโลกะ โลกะมากทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่ถ้า เริ่มพิจารณาลักษณะของโลกะที่เกิดจะเป็นประโยชน์มากที่สามารถรู้ได้ว่า ในขณะ ที่โลกะนั้นกำลังเกิดขึ้นปรากฏ มีจันตะ หรือวิริยะ หรือจิตตะเป็นอธิบดี ซึ่งคนอื่นไม่ สามารถบอกได้เลย นอกจากสติที่ระลึกสภาพของธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น

พอที่จะมีตัวอย่างบ้างไหมว่า ขณะไหนมีจันตะเป็นอธิบดี ขณะไหนมีวิริยะเป็น อธิบดี หรือว่าขณะไหนมีจิตเป็นอธิบดี

ถ. ขณะที่ได้ตรองเหตุผลจากธรรม มีจิตเป็นใหญ่ ใช่ไหม

ส. ขณะนั้นไม่ใช่โลกมูลจิต

ถ. ไตร่ตรองเหตุผลตามที่

ส. ขณะนั้นต้องเป็นมหากุศล

เคยจำเป็นต้องทำอะไรซึ่งไม่ค่อยชอบ แต่ก็ทำบ้างไหม ขณะนั้นอะไรเป็นอธิบดี จันตะใช่ไหม ไม่ใช่แน่ อะไรเป็นอธิบดี ต้องอาศัยความเพียร วิริยะ อย่างเช่น ถ้ามี

ปมเชือก อยากจะตัดหรืออยากจะแก้ อย่างไหนง่ายกว่ากัน แต่ถ้าเพียรที่จะแก้
ขณะนั้นไม่ไข่มหากุศลแน่ใช่ไหม เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังพยายามแก้ปมนั้น
ก็เป็นโลกมุลจิตที่มีวิริยะเป็นอธิบดี

ขณะนี้กำลังกล่าวถึงโลกมุลจิตดวงที่ ๑ ทิฏฐิคติสัมปยุตต์ ไม่ใช่กล่าวถึง
โลกมุลจิตทิฏฐิคติวิปยุตต์ ในขณะที่กำลังแก้ปมเชือกด้วยวิริยะ ก็ควรที่จะเป็น
โลกทิฏฐิคติวิปยุตต์

แต่ถ้าเป็นการกระทำที่ต้องทำเพราะมีทิวฐิเกิดร่วมด้วย มีความยากลำบากที่
จะต้องทำตามความเห็นผิดนั้น ๆ ในขณะนั้นก็สามารถจะพิจารณาได้อีกว่า เพราะ
ฉันทะ หรือเพราะวิริยะเป็นอธิบดี ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐานย่อมสามารถ
ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏในวันหนึ่ง ๆ ตามความเป็นจริงได้

สำหรับอธิบดีที่ ๒ คือ อารัมมณาธิบดี ได้แก่ อารมณ์ที่เป็นใหญ่ ซึ่งเมื่อ
อารมณ์นั้นเกิดเป็นใหญ่ ย่อมไม่มีใครทอดทิ้งไป เพราะเป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา
โทสมุลจิตไม่มีใครชอบ เพราะฉะนั้น โทสมุลจิตไม่เป็นอารัมมณาธิบดี โมหมุลจิตก็ไม่
เป็นอารัมมณาธิบดี ทุกขกายวิญญานก็ไม่เป็นอารัมมณาธิบดี นอกจากนั้นแล้ว
เป็นอารัมมณาธิบดี รวมทั้งโลกมุลจิต

และทิฏฐิคติสัมปยุตต์ดวงที่ ๑ นี้ ก็เป็นอารัมมณาธิบดีด้วย

โสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิคติสัมปยุตตัง อสังขาริกัง ใครชอบ

ทั้ง ๆ ที่เป็นโลกมุลจิตทิฏฐิคติสัมปยุตต์ ใครชอบ ผู้ที่มีความเห็นผิดย่อมชอบ
ย่อมพอใจในความเห็นผิดอย่างนั้น จึงมีความเห็นผิดมากมาย โดยในขณะที่เห็นผิด
นั้นต้องมีความพอใจอย่างยิ่ง ถ้าเป็นโลกมุลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสหคตัง
ทิฏฐิคติสัมปยุตตัง อสังขาริกัง

การที่จะเปลี่ยนความคิดเห็นของคนอื่น ถ้าได้ศึกษาเรื่องของปัจจัยโดยละเอียด
จะเห็นได้ว่า ยากที่จะเปลี่ยนได้ เพราะแต่ละคนย่อมเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น
เป็นไปตามการสะสมสืบต่อของเหตุปัจจัย ถ้าสะสมความเห็นผิดไว้มาก ไม่ว่าจะมี
เหตุผลที่ถูกต้องประการใด ๆ ก็ตาม ผู้ที่พอใจที่จะเห็นผิด ก็ย่อมพอใจที่จะยึดถือ
ความเห็นผิดนั้นต่อไป

เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้ศึกษาธรรมโดยละเอียดจริง ๆ เพราะทางที่จะเห็นผิดในสมัยที่พระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๒๕๐๐ กว่าปีนี้ ถ้าไม่ศึกษา ไม่พิจารณาพระธรรมโดยละเอียดให้ถูกต้องจริง ๆ ย่อมจะทำให้มีความเห็นผิดในพระธรรมได้

ต่อไป โดยอาหารปัจจัย

จากคำถามตอนต้น คือ สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร เมื่อไหร่จะพ้นจากความเป็นสัตว์ซึ่งดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ก็ต้องต่อเมื่อดับอาหาร เมื่อไม่มีอาหารที่จะเลี้ยงดู ย่อมหมดความเป็นสัตว์ บุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เพราะยังมีอาหารเป็นปัจจัยเลี้ยงดูคำจุนอยู่ เพราะฉะนั้น ก็ยังไม่สิ้นสภาพของการที่จะต้องเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เพราะเหตุว่ายังพร้อมด้วยอาหาร

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นอาหารปัจจัย นอกจากที่เป็นรูป ๑ คือ กพพีการาหารแล้ว ก็เป็นนามธรรม ๓ ได้แก่ ผัสสาหาร ๑ มโนสัญญาเจตนาหาร ๑ วิญญานาหาร ๑ ไม่มีใครสามารถยับยั้งอาหารทั้ง ๓ นี้ได้ เมื่อมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นเป็นไป

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ในนามอาหาร ๓ คือ ผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร และวิญญานาหาร เป็นอาหารอะไร เป็นวิญญานาหาร เพราะเป็นจิต นำมาซึ่งเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และรูป ในภูมิที่มีชั้น ๕

เวลาที่จิตเกิดขึ้น เว้นทวิปัญจวิญญาณ อรูปาวจรวิบากจิต ปฏิสนธิจิต และจุติจิตของพระอรหันต์แล้ว จิตทุกดวงที่เกิดเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด เพราะฉะนั้น เมื่อโลกมูลจิตเกิด เป็นวิญญานาหาร นำมาซึ่งเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยและจิตตชรูป นอกจากนั้นแล้ว เจตนาเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิต ก็เป็นมโนสัญญาเจตนาหาร

๑๓๓๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗

แสดงให้เห็นว่า ในชั่วขณะเดียวที่โลกมูลจิตเกิดพร้อมกับเจตสิก ๑๙ ดวง มีปัจจัยหลายปัจจัย ทั้งเหตุปัจจัย อธิปัตติปัจจัย รวมถึงอาหารปัจจัยด้วย นอกจากนั้น ผัสสเจตสิกซึ่งเกิดกับโลกมูลจิตก็เป็นผัสสอาหาร เพราะนำมาซึ่งเจตสิกอื่นและจิต และจิตตชรูป รวมกันไปได้เลย ฉะนั้น ถ้ากล่าวถึงเจตสิกที่เกิดร่วมกับจิตใด ย่อมหมายความว่า ทั้งจิตและเจตสิกนั้นเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิดตามประเภทของจิตนั้น ๆ

หมดไหมอาหาร ยังคงมีอยู่เรื่อย ๆ ผัสสเจตสิกก็เกิดกับจิตทุกดวง เจตนาเจตสิกก็เป็นมโนสัญญาเจตนาหรือนำมาซึ่งปฏิสนธินามรูปสำหรับผู้ที่ไม่ใช่ พระอรหันต์ และไม่ใช่แต่เฉพาะรูปเท่านั้นที่เป็นอาหาร รูปก็เป็นอาหารของรูป นามก็เป็นอาหารของนามด้วย สำหรับในภูมิที่มีขั้น ๕ โดยเฉพาะในภูมิมนุษย์ ต้องอาศัย ทั้งรูปอาหารและนามอาหาร

ไม่อยากให้มีอาหารปัจจัยได้ไหม หนทางเดียวที่จะดับ คือ อบรมเจริญปัญญา สติปัฏฐานระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมจนกว่าปัญญาจะคมกล้าที่โลกุตตรจิตจะเกิด มิฉะนั้นแล้ว ไม่มีทางเลยที่ปัจจัยเหล่านี้จะดับได้

ต่อไป โดยอินทริยปัจจัย

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นอินทริยปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ เฉพาะกิจของตน ไม่เหมือนกับอธิปัตติปัจจัย ถ้าเป็นอธิปัตติปัจจัย หมายความว่าถึงเป็นใหญ่ในบรรดาสหชาติธรรมที่เกิดร่วมกัน แต่สำหรับอินทริยปัจจัย แต่ละอย่าง ๆ เป็นใหญ่เฉพาะในกิจของตน ๆ

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิจิตสัมปยุตตัง อสังขาริกัง สภาพธรรมที่เป็นอินทริยปัจจัย ได้แก่ ชีวิตินทริยเจตสิก ๑ เวทนินทริยะ ๑

วิริยอินทรีย์ ๑ สมาธิอินทรีย์ ๑ มนินทรีย์ ๑ เป็นสหชาตินทรีย์ปัจจัย สำหรับลักษณะที่สภาพเหล่านี้เป็นอินทรีย์ปัจจัยได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องของอินทรีย์ปัจจัย

และเมื่อเป็นโลกมูลจิต ก็ไม่ประกอบด้วยสัทธินทรีย์ สตินทรีย์ ปัญฺณินทรีย์ เพราะอินทรีย์เหล่านี้ต้องเกิดกับกุศล

ต่อไปปัจจัยที่ ๑๖ คือ โดยฉานปัจจัย

สภาพธรรมที่เป็นฉานปัจจัย ได้แก่ วิตกเจตสิก ๑ วิจารเจตสิก ๑ ปีติเจตสิก ๑ โสมนัสเวทนาเจตสิก ๑ เอกัคคตาเจตสิก ๑ และสำหรับเวทนาอีก ๒ คือ โทมนัสเวทณากับอุเบกขาเวทนา ก็เป็นฉานปัจจัยด้วย

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ไม่มีโทมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนา เพราะฉะนั้นมีฉานปัจจัย ๕ คือ วิตกเจตสิก วิจารเจตสิก ปีติเจตสิก โสมนัสเวทนาเจตสิก และเอกัคคตาเจตสิก เท่ากับองค์ฉานของทางฝ่ายกุศล สำหรับผู้ที่อบรมเจริญสมถภาวนา แต่ต่างกันว่าโลกมูลจิตทวิภูตีสัมปยุตต์เป็นฉานปัจจัยที่เป็นอกุศล องค์ธรรมเท่ากันประกอบด้วยวิตก วิจาร ปีติ โสมนัสเวทนา และเอกัคคตา แต่เป็นฉานปัจจัยที่เป็นฝ่ายอกุศล เพราะโลกเจตสิกเกิดร่วมกับวิตกเจตสิก วิจารเจตสิก และเอกัคคตาเจตสิกได้ และสำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ก็เกิดร่วมกับปีติเจตสิกกับโสมนัสเวทนาเจตสิกด้วย เหาธรรมที่เป็นกุศล

ปัจจัยต่อไป คือ โดยมัคคปัจจัย

สำหรับมรรค ส่วนมากท่านผู้ฟังทราบว่สัมมามรรคมี ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ แต่สำหรับมัคคปัจจัยที่เป็นอกุศลก็มี เพราะมรรคเป็นหนทาง จึงย่อมมีทั้งหนทางที่ไปสู่สุคติ และหนทางที่ไปสู่ทุคติ

สำหรับโลกมูลจิต โดยมัคคปัจจัยแล้ว ได้แก่ วิตกเจตสิก วิริยเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก และมิชฌาทิฏฐิ

สภาพที่เป็นมัคคปัจจัยทั้งหมด มีทั้งที่เป็นสัมมามรรคและมิชฌามรรค แต่เมื่อกล่าวถึงโลกมูลจิต ต้องเป็นมิชฌามรรคทั้งหมด คือ วิตกเจตสิกเป็นมิชฌาสังกัปปะ

วิริยเจตสิกเป็นมิจฉาวายามะ เอกัคคตาเจตสิกเป็นมิจฉาสมาธิ และทิวฐิเจตสิกเป็นมิจฉาทิวฐิ พาไปไหน ถ้าเป็นมิจฉามรรค ก็ต้องพาไปสู่ทุกคติ

ขอตอบจดหมายของท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับมัลลคปัจฉัยนี้ด้วย ท่านเขียนมาเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗ ข้อความมีว่า

เรียน ท่านอาจารย์สุจินต์ที่เคารพอย่างสูง

ดิฉันติดตามการบรรยายของท่านอาจารย์เสมอมา ทั้งทางวิทยุและห้องประชุม สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ดิฉันมีคำถามซึ่งใคร่จะเรียนถามอาจารย์ดังนี้

วันหนึ่งพระภิกษุชาวต่างประเทศรูปหนึ่ง เพื่อนของดิฉันและดิฉันได้สนทนากันถึงเรื่องต่าง ๆ รวมถึงเรื่องการปฏิบัติธรรมด้วย ดิฉันได้กล่าวแสดงความเห็นขึ้นว่าการปฏิบัติธรรมที่ถูก ต้องมีความเข้าใจถูกในข้อปฏิบัติเป็นเบื้องต้น เพราะปัญญาในขั้นสูงจะเกิดได้ต้องอาศัยมีปัญญาในขั้นต้นเป็นปัจจัย ไม่ใช่อาศัยตัณหาเป็นปัจจัย

เพราะจะเป็นไปได้อย่างไรที่ปัญญาจะพัฒนามาจากตัณหา ตัณหาจะเป็นบาทเบื้องต้นให้เกิดปัญญาได้อย่างไร เช่น ผู้ที่มีความอยากจะปฏิบัติวิปัสสนาโดยที่ไม่มีความเข้าใจในข้อปฏิบัติในเบื้องต้นเสียก่อน แล้วปัญญาในขั้นสูงจะเกิดขึ้นได้อย่างไร พระภิกษุที่ท่านร่วมสนทนาอยู่ด้วยได้กล่าวว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติสุดท้ายก่อนที่พระองค์จะได้ทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น พระองค์เป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช แสวงหาทางเพื่อความหลุดพ้น ในเวลานั้นพระองค์ก็มีตัณหา (ท่านใช้คำภาษาอังกฤษว่า attachment) ใครที่จะหาทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ และในที่สุดพระองค์ก็ได้ทรงตรัสรู้ พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดิฉันคิดว่า พระภิกษุท่านคงจะมีความเห็นว่า เป็นธรรมดาที่จะต้องมิตัณหาหรือความอยากในการปฏิบัติธรรมเป็นเบื้องต้นก่อน และปัญญาก็จะเกิดภายหลังเมื่อปฏิบัติไปแล้ว ท่านจึงยกตัวอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังกล่าว

ดิฉันขอเรียนถามอาจารย์ว่า การที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช แสวงหาข้อปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงนั้น เป็นการกระทำด้วยตัณหา คือ ความอยาก

ที่จะปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ หรือว่าเป็นไปเนื่องด้วยฉันทะ หรือด้วยปัญญา หรือด้วยอะไร ขอความกรุณาอาจารย์อธิบายเพื่อความแจ่มแจ้งแก่ดิฉันด้วยจะเป็นพระคุณอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพในคุณธรรม

ผู้ฟังรายการแนวทางเจริญวิปัสสนาคนหนึ่ง

ส. ท่านเป็นผู้ที่มีความเห็นถูกต้องที่กล่าวว่า ดิฉันได้กล่าวแสดงความเห็นขึ้นว่า การปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง ต้องมีความเข้าใจถูกในข้อปฏิบัติเป็นเบื้องต้น เพราะปัญญาในขั้นสูงจะเกิดได้ ต้องอาศัยมีปัญญาในขั้นต้นเป็นปัจจัย ไม่ใช่อาศัยตัณหาเป็นปัจจัย

ไม่ทราบทำไมจึงยกตัวอย่างพระผู้มีพระภาคตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะซึ่งบุคคลใดก็ตามที่ยังไม่ได้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ย่อมมีตัณหาด้วยกันทั้งนั้น ไม่ใช่ว่าต้องไปพยายามให้มีเพิ่มขึ้นอีกโดยปฏิบัติด้วยตัณหา

หมายความว่า ทุกคนย่อมมีตัณหาอยู่แล้ว แต่ถ้าไม่มีปัญญาจะสามารถปฏิบัติในทางที่จะดับตัณหาได้อีกไหม เพราะฉะนั้น ไม่ใช่อาศัยตัณหาอบรมเจริญไปและจะเกิดปัญญาที่จะทำให้ดับตัณหา แต่เพราะเหตุว่ามีตัณหา จึงมีการอบรมเจริญปัญญาเพื่อดับตัณหา ถ้ามีข้อความใดที่แสดงว่า อาศัยตัณหาละตัณหา ให้เข้าใจว่า อาศัยตัณหา คือ ตัณหา มี จึงอบรมเจริญปัญญาเพื่อละตัณหา ไม่ใช่ใครก็ตามได้ยินอย่างนี้ก็เจริญตัณหาให้มาก ๆ เพื่อที่จะไปละตัณหา ซึ่งไม่มีทางที่จะเป็นไปได้

เพราะฉะนั้น ควรที่จะพิจารณาธรรมโดยถูกต้อง ตัณหาหรือโลภะเป็นสิ่งที่ทุกท่านมีอยู่แล้ว แม้จะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ถ้าไม่ได้ทรงอบรมปัญญาบารมีในอดีตก็จะทำให้รู้ว่าทางใดเป็นทางดับกิเลส ก็ไม่สามารถพบหนทางที่จะทำให้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ถ้าเพียงแต่เหมือนทุกคนซึ่งมีตัณหา แต่เพราะได้ทรงอบรมพระปัญญาบารมีอื่น ๆ มาพร้อม จึงสามารถหาทางดับตัณหาได้ เพราะฉะนั้นไม่ควรยกมาเป็นตัวอย่าง เพราะไม่ใช่ตัณหาดับตัณหา

เพราะฉะนั้น คำตอบของท่านผู้ฟังก็ถูกต้อง เพราะในขณะนั้นไม่ใช่เป็นการกระทำด้วยตัณหา แต่ในขณะนั้นเป็นมหากุศลซึ่งต้องประกอบด้วยปัญญาและฉันทะ

ถ. พวกที่ได้ฌานก็ยังจัดอยู่ในพวกอกุศลใช่ไหม คือ ยังติดอยู่ในฌาน

ส. ขณะที่เป็นฌานจิต เป็นรูปาวจรกุศล

ถ. แต่ยังข้องอยู่ในกุศล ใช่ไหม

ส. ต้องแยกขณะจิต ขณะที่ฌานจิตเกิด เพราะมหากุศลญาณสัมปยุตต์ อบรมเจริญความสงบจนกระทั่งถึงขั้นอัปปนาสมาธิ แต่อย่าลืม คำว่า ฌาน ต้องหมายถึงกุศลฌาน ผู้ที่อบรมเจริญความสงบจนกระทั่งถึงขั้นอุปปาจารสมาธิ หรือ อัปปนาสมาธิได้จริง ๆ ให้ทราบว่า ในขณะนั้นเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์จึงเจริญได้ ไม่ใช่ใครก็ตาม อายุเท่าไรก็ตาม ไม่รู้อะไรก็ตาม นิ่งนิ่ง ๆ หลับตาและฌานจิตจะเกิดขึ้นในขณะนั้นไม่ใช่มหากุศลญาณสัมปยุตต์โดย

แต่การอบรมเจริญความสงบให้ถึงขั้นอุปปาจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิได้ ต้องเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่า ไม่ใช่กุศลธรรมดา ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น อย่าเอาอกุศลมาเป็นกุศล หรืออย่าคิดว่ากุศลญาณวิปยุตต์สามารถที่จะเจริญสมถภาวนาจนถึงอุปปาจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิได้

เพราะฉะนั้น เมื่อมหากุศลญาณสัมปยุตต์อบรมเจริญจนกระทั่งสงบขึ้นถึงขั้นอัปปนาสมาธิ เป็นฌานจิต เป็นกุศลอีกระดับหนึ่ง คือ ขั้นรูปาวจรฌาน ถ้ายังมีรูปเป็นอารมณ์ และถ้าสูงกว่านั้นอีก จะเป็นขั้นอนุปปาจารฌาน ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ แต่ต้องเป็นกุศล ไม่ใช่เป็นอกุศล ส่วนภายหลังที่ฌานจิตดับแล้ว เกิดความยินดี ความพอใจ ความติดในฌานจิตนั้น ขณะที่ยินดีพอใจนั้นก็เป็นโลภมูลจิต และถ้าขณะนั้นมีความเห็นผิดคิดว่า ได้รู้แจ้งมรรคผลนิพพาน หรือถึงความเป็นพระอรหันต์บุคคล ซึ่งบางท่านอาจจะคิดว่าเป็นถึงพระอรหันต์แล้ว ขณะนั้นก็ต้องเป็นโลภมูลจิตที่ปฏิรูปสัมปยุตต์ คือ เป็นโลภมูลจิตที่ประกอบด้วยความเห็นผิด

ถ. ระหว่างที่ได้ถึงอัปปนาสมาธิ ยังเป็นมหากุศลอยู่ ยังไม่ถึง ...

ส. ถ้าถึงอัปปนาสมาธิ เป็นรูปาวจรกุศล

ถ. แต่ตอนหลังเมื่อมีความยินดีใน ...

สุ. เมื่ออุปาวจรจนดับแล้ว โลกมุลจิตเกิดได้ มีความยินดีพอใจในฌาน แต่ในระหว่างที่เป็นอุปนาสมาธิซึ่งเป็นฌานจิต ขณะนั้นต้องเป็นกุศลขั้นอุปาวจร

มโนรทฺฐปณิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต มีข้อความซึ่งแสดงถึง พระเถระรูปหนึ่งในสมัยของพระอรรถกถาจารย์ที่ประเทศศรีลังกา ซึ่งท่านได้ฌาน แต่เข้าใจผิดคิดว่า ได้บรรลุมรรคผล

ข้อความมีว่า

ได้ยินว่า พระมหาติสสเถระเป็นผู้ได้สมาบัติตั้งแต่มีพรรษา ๘ พระเถระนั้น กล่าวกถาใกล้ต่ออริยมรรคด้วยสามารถแห่งการเรียนรู้และการสอบถาม เพราะความไม่ พุชฌิแล้วแห่งกิเลสอันสมาบัติข่มไว้แล้ว พระเถระนั้นแม้ในกาลที่ตนเองมีพรรษา ๖๐ ก็ไม่รู้ว่าความที่ตนเป็นปุถุชน

แสดงให้เห็นว่า ธรรมเป็นเรื่องละเอียดโดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติ เพราะ พระมหาติสสเถระ กล่าวกถาใกล้ต่ออริยมรรคด้วยสามารถแห่งการเรียนรู้และการ สอบถาม เพราะฉะนั้น เพียงการเรียนรู้ การสอบถาม การพิจารณาในเหตุผลก็อาจจะ กล่าวคำซึ่งใกล้เคียงต่อการรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้ แต่ด้วยสมาบัติที่ได้ตั้งแต่พรรษา ๘ จนกระทั่งถึงพรรษา ๖๐ ทำให้ไม่รู้ว่าความที่ตนเป็นปุถุชนทั้ง ๆ ที่เรียนรู้ แสดงให้เห็นถึง ความละเอียดที่จะต้องศึกษาธรรมโดยรอบคอบจริง ๆ

ครั้นภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุสงฆ์จากติสสมหาวิหารในมหาคามได้ส่งข่าวสารไป นิมนต์พระธัมมทินนเถระผู้อยู่ที่วาฬิการามว่าให้มาแสดงธรรม ซึ่งพระธัมมทินนเถระ ก็รับและคิดว่า พระมหาติสสเถระเป็นอาจารย์กัมมฐานของท่าน เพราะเหตุว่าแสดง กถาอันใกล้ต่ออริยมรรคด้วยสามารถแห่งการเรียนรู้และการสอบถาม

เพราะฉะนั้น ท่านก็ให้พระมหาติสสเถระไปด้วยในฐานะพระสังฆเถระ ท่านก็ ไปหาพระมหาติสสเถระพร้อมด้วยภิกษุหลายรูป เมื่อได้แสดงวัตรแก่พระเถระในที่พัก กลางวัน นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็ได้เรียนให้ทราบว่ ภิกษุที่ติสสมหาวิหารได้

นิมนต์ท่านไปแสดงธรรม แต่ท่านใคร่จะขอให้พระติสสเถระไปด้วย ซึ่งเมื่อได้ปราศรัย
กันพอสมควรแล้ว ท่านพระธัมมทินนเถระก็ได้ถามว่า

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมนี้ท่านบรรลุแล้วในกาลไร

ถามว่า ที่เข้าใจว่าารู้แจ้งอริยสัจธรรมแล้วนั้น ตั้งแต่เมื่อไร

ท่านพระติสสเถระกล่าวว่า

ดูกร ท่านผู้มีอายุชื่อว่าธรรมทินนะ ธรรมนี้ฉันบรรลุแล้ว ๖๐ ปี

เป็นเวลาไม่น้อยเลย คิดถึงช่วงอายุของคน ๖๐ ปี ที่เข้าใจว่าารู้แจ้ง
อริยสัจธรรม ซึ่งท่านพระธัมมทินนเถระท่านทราบว่ พระมหาติสสเถระไม่ได้บรรลุ
เพราะฉะนั้น ท่านก็กล่าวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านยอมเข้าถึงสมาธิได้หรือ

ท่านพระมหาติสสเถระตอบว่า

ขอรับ ท่านผู้มีอายุ

พระธัมมทินนเถระได้เรียนถามว่า

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านอาจจะเนรมิตสระโบกขรณีสระหนึ่งได้หรือ

พระมหาติสสเถระก็กล่าวว่า

ดูกร อาวุโส นั้นมิใช่เป็นกรรมหนักเลย

ดังนี้แล้ว จึงเนรมิตสระโบกขรณีในที่จำเพาะหน้าแล้ว ซึ่งพระธัมมทินนเถระก็
ได้กล่าวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านจงเนรมิตกอบแห่งปทุมกอบหนึ่งในที่นี้ ดังนี้

ท่านพระมหาติสสเถระก็ได้เนรมิตกอบบัวขึ้น

พระธัมมทินนเถระก็กล่าวว่า

ท่านจงแสดงดอกไม้ใหญ่ในสระโบกขรณีในกาลบัดนี้

พระมหาติสสเถระก็เนรมิตดอกปทุมใหญ่

และพระธัมมทินนเถระก็ได้กล่าวว่า

ท่านจงแสดงรูปหญิงมีอายุ ๑๖ ปี ในที่นี้

พระมหาติสสเถระก็ได้เนรมิตรูปหญิงขึ้น
ต่อจากนั้น พระธัมมทินนเถระก็ได้กล่าวว่า
ท่านจงมนสิการถึงรูปของหญิงนั้นบ่อย ๆ โดยเป็นสุภา
เมื่อพระมหาติสสเถระแลดูรูปแห่งหญิงอันตนนั้นเที่ยวเนรมิตแล้ว ยังความโลภ
ให้เกิดขึ้นแล้ว ทราบความที่ตนเป็นปุถุชนอยู่

ยากที่จะรู้ว่ามิโลภะ ถ้าเป็นผู้ที่ได้สมาบัติมาตั้งแต่พรรษา ๘ และเรื่อยมาโดยที่
ไม่มีอารมณ์ที่จะทำให้รู้สึกตนว่ายังเป็นปุถุชน แต่ท่านเป็นผู้ที่เคยสะสมเหตุผลและบุญ
มาแล้วในอดีต เพราะฉะนั้น ท่านก็ขอให้พระธัมมทินนเถระเป็นที่พึ่ง โดยนั่งกระหย่ง
ในสำนักของอันเตวาสิก พระธัมมทินนเถระก็ได้บอกกัมมัฏฐาน คือ อสุกัมมัฏฐาน
แก่พระเถระ และออกไปข้างนอกเพื่อทำโอกาสแก่พระเถระ ซึ่งพระมหาติสสเถระนั้น
ก็ได้บรรลุอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิทา และท่านพระธัมมทินนเถระก็ไปสู่มหาวิหารชื่อ
ติสสะ แสดงธรรมแก่พระภิกษุทั้งหลายตามที่ได้นิมนต์ พร้อมด้วยพระมหาติสสเถระ

๑๓๓๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗

ถ. คติธรรมในที่นี้ คือ คนที่เข้าใจว่าตัวเองสำเร็จ เพราะในขณะนั้นได้รับแต่อารมณ์ที่ดีก็เข้าใจว่าสำเร็จ แต่เมื่อไปเจออารมณ์ที่ไม่ดี ก็ไม่สามารถที่จะดำรงไว้ได้ใช่ไหม

สุ. แสดงให้เห็นว่า ฌานสมาบัติไม่สามารถดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท เพราะฉะนั้น คนที่อยากจะเจริญสมถภาวนา ถ้าเข้าใจเรื่องของการเจริญสติปัฏฐานแล้ว ยังต้องการจะเจริญสมถภาวนาจนถึงฌานจิตใหม่ หรือเป็นผู้ที่เจริญกุศลทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นทาน หรือศีล หรือความสงบของจิตในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถเป็นไปได้ ขณะที่ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ระลึกถึงจาคะ คือ ทาน ระลึกถึงศีล ระลึกถึงเทวดา หรือคุณของเทวดา แสดงให้เห็นว่า มีสภาพธรรมที่จะทำให้เกิดจิตสงบได้ในชีวิตประจำวัน หรืออบรมเจริญเมตตาในชีวิตประจำวัน แทนที่จะคิดว่าต้องการให้บรรลุดังฌานจิต เพราะไม่ใช่เป็นการง่ายที่จะบรรลุดังฌานจิต ถ้าเข้าใจจริง ๆ ว่า ฌานจิตจะต้องเป็นความสงบของจิตถึงขั้นอัปปนาสมาธิ

และเดี๋ยวนี้ความสงบมีหรือเปล่า นี่เป็นจุดแรกที่จะต้องเข้าใจ ถ้ามี ความสงบในขณะนี้ เป็นความสงบขั้นไหน เป็นความสงบเพราะมีอะไรเป็นอารมณ์ เมื่อรู้เหตุรู้ผลว่า ความสงบในขณะนี้ มีอะไรเป็นอารมณ์ จึงอาศัยความสงบซึ่งมีสิ่งนั้นแหละเป็นอารมณ์ ระลึกถึงด้วยจิตที่เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์จริง ๆ จนกว่าความสงบนั้นจะเพิ่มขึ้นจนลักษณะของสมาธิปรากฏโดยที่ยังไม่ถึงอัปปนาสมาธิ หรืออุปปจารสมาธิ เพราะแม้การระลึกถึงพระรัตนตรัย เช่น พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอริยบุคคล ไม่สามารถที่จะสงบถึงอุปปจารสมาธิ แต่ความสงบที่เพิ่มขึ้นสามารถที่จะสังเกตได้ จนรู้ว่าความสงบนั้นประกอบด้วยสมาธิขั้นหนึ่ง เพียงแต่สมาธิที่เพิ่มกำลังขึ้นจนปรากฏลักษณะของความสงบขึ้น ซึ่งนั่นแสดงว่า จะต้อง

ประกอบด้วยสมาธิขั้นหนึ่ง มากกว่าในขณะนี้ซึ่งเป็นเพียงขณิกะ สั้น ๆ ช่วงหนึ่ง ๆ เพราะถ้าไม่สงบขึ้นก็ย่อมไม่สามารถรู้ได้ว่า ในขณะนี้ที่เป็นกุศลนั้นสงบคืออย่างไร

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า แม้ในชีวิตประจำวัน ถ้าความสงบยังไม่เพิ่มขึ้น และไม่มีมหากุศลญาณสัมปยุตต์อะไรทั้งสิ้น แต่ต้องการที่จะให้ถึงฉานจิต ย่อมเป็นการเข้าใจผิด และฉานจิตนั้นไม่ใช่ทางที่จะดับกิเลสเป็นสมุจเฉท แต่อาจจะเป็นทางที่ทำให้เข้าใจผิดว่าได้รู้แจ้งอริยสัจธรรม เช่น พระเถระในอดีต

ถ. ที่อาจารย์อ่านมา ในมโนรทปฐนีอรรถกถา บุคคลตัวอย่าง เช่น พระมหาติสสเถระกับท่านพระธัมมทินนะ ชื่อก็เหมือนกันมีแสดงอยู่ในวิสุทธิมรรค บอกว่าท่านพระมหาติสสเถระถูกอุปกิเลส ๑๐ ประการกั้นไว้ ถึงพรรษา ๖๐ คิดว่าท่านเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน และท่านพระธัมมทินนะก็ไปช่วย โดยให้พระมหาติสสเถระนิมิตช้างให้วิ่งปรีเข้ามาหา ท่านพระมหาติสสเถระเกิดความกลัว ทำให้เข้าใจผิดว่าท่านยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น ตัวอย่างต่าง ๆ นี้ ท่านอรรถกถาจารย์ท่านคิดขึ้นมาเอง หรือว่าเป็นความจริง

ส. ไม่มีใครเกิดในสมัยนั้น และเหตุการณ์นั้นก็ดับไปแล้ว แต่ยังมีจารึกจนกระทั่งสามารถเป็นตัวอย่างในปัจจุบัน และเหตุการณ์ในครั้งนั้น ผู้ที่ได้ฉานก็มีมาก เพราะยังเป็นในระยะของอรรถกถา คือ ๑๐๐๐ ปีหลังปรินิพพาน ยังไม่เลยจากนั้นไป เพราะฉะนั้น ผู้ที่บรรลุมรรคผล ก็เป็นผู้ที่ได้ปฏิสัมภิทา เมื่อไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ จะทำอย่างไร ก็ควรสนใจหลักธรรมเรื่องอื่นที่จะเป็นประโยชน์

ถ. ในเมื่อไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ ตำราต่าง ๆ เราจะเชื่อถือได้หรือไม่ ในเมื่อมีความเคลือบแคลงอย่างนี้

ส. เรื่องของฉานเป็นเรื่องที่มีจริงได้ไหม เรื่องของความเข้าใจผิด ความเห็นผิดมีได้ไหม แม้เป็นผู้ที่ได้ฉาน ก็ยังไม่ได้ดับมิจฉาทิฐิหรือความเห็นผิด

ถ. ทั้งสองตัวอย่างก็มีทั้งนั้น ในครั้งพระพุทธกาล พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ มีภิกษุ ๓๐ รูป ได้ปฐมฉานแล้วเข้าใจผิด จะเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคให้พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ พระผู้มีพระภาคทรงรู้ล่วงหน้าว่าภิกษุทั้ง ๓๐ รูปนั้นยัง

ไม่ได้บรรลุจึงสั่งพระอานนท์ว่า อย่าให้เข้ามา ค็นนี้ให้ไปพักที่ป่าช้าก่อน เมื่อไปเห็นซากศพผู้หญิงที่ยังใหม่อยู่ เกิดความรำคาญ จึงเข้าใจผิดว่าตนเองยังไม่ได้บรรลุ พระอรหันต์ ครั้นได้พิจารณาอสุภกัมมัฏฐานจึงได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พຼ່ງนี้ได้เข้าเฝ้า

ตัวอย่างต่าง ๆ มีจริง ๆ ด้วย และเป็นไปได้ด้วย อุปกิเลสทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นเครื่องกัั้นทำให้เข้าใจผิดได้ ฉานสมาบัติก็ทำให้เข้าใจผิดได้เหมือนกัน แต่เผอิญบุคคลทั้งสองชื่อเดียวกัน ทำให้สงสัยว่า จะเป็นบุคคลตัวอย่างเดียวกันที่คิดขึ้นมาเอง หรือบุคคลตัวอย่างที่มีจริง ๆ

สุ. ชื่อเดียวกัน ๒ คน ก็ยังน้อย จริง ๆ แล้วชื่อเดียวกันมากกว่านั้นอีก ดูตามรายนามท่านที่มีก็เห็นได้ ชื่อเดียวกันมากกว่า ๑ มากกว่า ๒ ก็คงจะไม่เป็นปัญหาสำคัญ เพียงแต่เป็นตัวอย่างให้เห็นชีวิตในอดีตว่า ย่อมเป็นไปได้

สำหรับปัจจัยที่จะกล่าวถึงต่อไป เพื่อที่จะให้ครบทั้ง ๒๔ ปัจจัย ปัจจัยที่ยังไม่ได้กล่าวถึง คือ วิปยุตตปัจจัย

วิปยุตตปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเข้ากันไม่ได้ หมายความว่า นามธรรมเมื่อเป็นปัจจัยแก่รูป เป็นปัจจัยโดยวิปยุตตปัจจัย หรือเวลาที่รูปเป็นปัจจัยแก่นามธรรม ก็เป็นปัจจัยโดยเป็นวิปยุตตปัจจัย

ไม่เหมือนกับสัมปยุตตปัจจัย คือ สัมปยุตตปัจจัยนั้น ได้แก่ นามธรรมเป็นปัจจัยแก่นามธรรม จิตเป็นปัจจัยแก่เจตสิก และเจตสิกเป็นปัจจัยแก่จิต นั้นเป็นสัมปยุตตธรรมจริง ๆ เป็นสภาพธรรมที่เข้ากันได้ แต่สำหรับรูปธรรมกับนามธรรมเมื่อเป็นปัจจัยกันแล้ว เป็นโดยวิปยุตตปัจจัย เช่น จักขุประสาท เป็นปัจจัยโดยเป็นที่อาศัยให้เกิดจักขุวิญญาณโดยวิปยุตตปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นโดยนัยใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้ารูปเป็นปัจจัยแก่นาม และนามเป็นปัจจัยแก่รูปแล้ว เป็นโดยวิปยุตตปัจจัย

เพราะฉะนั้น สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสหคตัง ทิฏฐิจิตตสัมปยุตตัง เป็นปัจจัยแก่จิตตารูป โดยวิปยุตตปัจจัย

สำหรับปัจจัยต่อไป โดยอัติปัจจัย

หมายความว่า ธรรมที่เป็นปัจจัย ต้องเป็นปัจจัยโดยสภาพที่ยังมีอยู่ จึงจะเป็นปัจจัยได้ เช่น สหชาติตติปัจจัย ได้แก่ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันในขณะนั้น เกิดพร้อมกัน

คำว่า สหชาติ คือ เป็นปัจจัยโดยเกิดพร้อมกับปัจจัยปบัน เพราะฉะนั้น โภภุมูลจิตเป็นสหชาติตติปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และจิตตชรูป เพราะจิตตชรูป ต้องเกิดพร้อมกับจิต

โภภุมูลจิตเป็นปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วยในขณะที่โภภุมูลจิตยังมีอยู่ในขณะนั้น และเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับโภภุมูลจิตนั้นก็ปัจจัยแก่โภภุมูลจิตในขณะที่เจตสิก ๑๙ ดวงนั้นยังมีอยู่ในขณะนั้น ยังไม่หมดไป และโภภุมูลจิตพร้อมทั้งเจตสิกก็เป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปในขณะที่โภภุมูลจิตนั้นยังมีอยู่เท่านั้น

เพราะฉะนั้น การเป็นปัจจัยโดยที่สภาพที่เป็นปัจจัยนั้นกำลังมีอยู่ ชื่อว่า อตติปัจจัย

ถ้าจะคิดถึงสภาพธรรมอื่นก็ย่อมจะพิจารณาได้ เช่น มหาภูตรูปเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ธาตุดิน ๑ ธาตุน้ำ ๑ ธาตุไฟ ๑ ธาตุลม ๑ ถ้ายกมหาภูตรูปหนึ่งขึ้นเป็นปัจจัย มหาภูตรูป ๓ ก็เป็นปัจจัยปบัน

เพราะฉะนั้น ในขณะที่มหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓ ต้องเป็นปัจจัยในขณะที่มหาภูตรูป ๑ กำลังมีอยู่ในขณะนั้นเอง เช่นเดียวกับมหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูปซึ่งเป็นรูปที่อาศัยเกิดกับมหาภูตรูป มหาภูตรูปที่จะเป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูปได้ ต้องในขณะที่มหาภูตรูปนั้นยังมีอยู่ โดยนัยของอตติปัจจัย

สภาพธรรมกำลังอยู่ที่ตัวเกิดดับโดยปัจจัยต่าง ๆ พร้อมทั้งรูปกายนอกด้วย ก็เป็นปัจจัยกันโดยอตติปัจจัย

สำหรับปัจจัยต่อไป เป็นปัจจัยที่คู่กับอตติปัจจัย ได้แก่ อวิคตปัจจัย ซึ่งเป็นธรรมที่อุปการะโดยเป็นสภาพที่ยังไม่ปราศไป คือ ยังไม่จากไป ยังไม่หมดไป ยังไม่สิ้นไป

สำหรับอติปัจจัย เป็นปัจจัยโดยเป็นสภาพที่มีอยู่ แต่อวิตตปัจจัย เป็นปัจจัยโดยสภาพที่ยังไม่ปราศไป คือ ยังไม่หมดไป เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นสภาพธรรมที่มีอยู่ด้วยกันในขณะนั้นก็จริง แต่อาจจะปราศไป คือ จากสภาพธรรมอื่นซึ่งมีอยู่ในที่นั้น ขณะไหนก็ได้ ถ้าเป็นโดยลักษณะนั้นไม่ใช่โดยอวิตตปัจจัย แต่ถ้าโดยอวิตตปัจจัย หมายความว่า สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยนอกจากจะเป็นปัจจัยโดยอติปัจจัย คือ โดยเป็นสภาพที่ยังมีอยู่แล้ว ยังต้องเป็นปัจจัยโดยเป็นอวิตตปัจจัย คือ ถึงมีอยู่ก็ยังไม่ปราศไปด้วย

และระหว่างจิตกับเจตสิก ขณะที่จิตเกิดขึ้น เป็นปัจจัยให้เจตสิกเกิดพร้อมกัน ในขณะที่จิตนั้นยังมีอยู่โดยอติปัจจัย และในขณะที่จิตเกิดขึ้นเป็นปัจจัยให้เจตสิกเกิดพร้อมกันด้วยในขณะนั้น นอกจากจะเป็นอติปัจจัยแล้ว ยังเป็นโดยอวิตตปัจจัย คือ โดยที่จิตนั้นยังไม่ปราศไปด้วย ฉะนั้น ทั้งยังมีอยู่และยังไม่ปราศไป

ปัจจัยต่อไป คือ โดยนัตติปัจจัย

ได้แก่ สภาพธรรมที่อุปการะโดยเป็นสภาพที่ไม่มีแล้ว ตรงกันข้ามกับอติปัจจัย อติปัจจัย หมายความว่า เป็นสภาพธรรมในขณะที่กำลังมีอยู่ แต่นัตติปัจจัยเป็นสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นสภาพที่ไม่มีแล้ว ได้แก่ จิตและเจตสิกดวงก่อน ๆ ที่เกิดและดับไปเป็นปัจจัยแก่นามธรรม คือ จิตและเจตสิกดวงหลัง ๆ ซึ่งเกิดต่อ

ถ้าจิตดวงหนึ่งยังเกิดอยู่ ยังไม่ดับไป จะไม่สามารถมีจิตดวงอื่นเกิดได้เลย แต่ต้องจิตดวงที่กำลังมีอยู่นี้แหละดับไป ปราศไปก่อน จึงเป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้น การดับไปของจิตดวงก่อนซึ่งเป็นปัจจัยให้จิตดวงหลังเกิดขึ้นโดยนัตติปัจจัย คือ เป็นสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยไม่มีแล้ว จึงทำให้สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยอุปันเกิดขึ้นได้

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นนัตติปัจจัยแก่จิตดวงต่อไปซึ่งจะเกิดต่อ

ถ้าเป็นขวนจิตดวงที่ ๑ คือ เป็นโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ดับไป ก็เป็นนัตติปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๒ เกิดต่อ ถ้าเป็นโลกมูลจิตดวงที่ ๒ เกิดและดับไป ก็เป็นนัตติปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๓ เกิดต่อ เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกทุกดวงซึ่งเกิดร่วมกัน

เป็นปัจจัยโดยไม่มีแล้วให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิดขึ้น คือ ปัจจัยุบันต้องเกิดเมื่อจิตและเจตสิกดวงก่อนที่เป็นปัจจัยไม่มีแล้ว

สำหรับปัจจัยที่คู่กับนัตถิปัจจัย คือ วิคตปัจจัย วิคตปัจจัยเป็นปัจจัยที่อุปการะโดยเป็นสภาพที่ปราศไปแล้ว ที่ว่าไม่มี ต้องหมายความว่า ไม่มีโดยปราศไป ไม่ใช่ว่าไม่เคยมีเลย

เพราะฉะนั้น สำหรับนัตถิปัจจัยและวิคตปัจจัย ก็เป็นสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยคู่กันเหมือนกับอตถิปัจจัยและอวิคตปัจจัย แต่สำหรับอตถิปัจจัยนั้นนอกจากนามธรรมจะเป็นปัจจัยแก่นามธรรมแล้ว รูปธรรมยังเป็นปัจจัยแก่รูปธรรมได้ด้วย ส่วนนัตถิปัจจัยเฉพาะนามเท่านั้น เช่น เมื่อจิตเจตสิกดวงก่อนเกิดและดับไป เป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกดวงหลังเกิดขึ้นเท่านั้น

ปัจจัยทั้งหมดโดยประเภทใหญ่ ๆ มี ๒๔ ปัจจัย แต่สำหรับโลกมูลจิตเป็นปัจจัยได้เพียง ๒๒ ปัจจัยเท่านั้น ที่เป็นปัจจัยไม่ได้ คือ โลกมูลจิตไม่เป็นปุเรชาตปัจจัย และไม่เป็นวิปากปัจจัย

ปุเรชาตปัจจัย ได้แก่ รูปที่เกิดก่อนและยังไม่ได้ดับไป เป็นปัจจัยแก่นามธรรม

ความหมายของปุเรชาตปัจจัย ปุเรชาตะ คือ สภาพของรูปธรรมที่เกิดก่อนและยังไม่ได้ดับ เป็นปัจจัยให้เกิดนามธรรม เช่น ในขณะที่ทุกท่านกำลังเห็นในขณะนี้ จักขุปสาทเกิดก่อนจักขุวิญญาณ และรูปารมณที่กำลังปรากฏในขณะนี้ก็เกิดก่อนจักขุวิญญาณ เพราะฉะนั้น ทั้งจักขุปสาทและรูปารมณจึงเป็นปุเรชาตปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ

ในขณะที่กำลังได้ยินเสียง เสียงต้องเกิดและกระทบกับโสตปสาท เพราะฉะนั้น ทั้งเสียงและโสตปสาทเกิดก่อนโสตวิญญาณที่ได้ยินเสียง เพราะฉะนั้น ทั้งเสียงและโสตปสาทเป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณโดยเป็นปุเรชาตปัจจัย เป็นรูปธรรมซึ่งเกิดก่อนและยังไม่ได้ดับ เป็นปัจจัยให้นามธรรมเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เมื่อไม่ใช่รูป จึงไม่เป็นปุเรชาตปัจจัย

๑๓๓๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗

อีกปัจจัยหนึ่ง คือ โภภะมูลจิตไม่เป็นวิปากปัจจัย เพราะโภภะมูลจิตไม่ใช่วิปากจิต สภาพธรรมที่เป็นวิปากปัจจัย ต้องได้แก่วิปากจิตและวิปากเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน ต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน โดยต่างเป็นวิปาก

วิปากเจตสิกเป็นปัจจัยแก่วิปากจิตเท่านั้น และวิปากจิตก็เป็นปัจจัยแก่วิปากเจตสิกเท่านั้น วิปากจิตจะเป็นปัจจัยแก่อกุศลเจตสิกไม่ได้ วิปากจิตจะเป็นปัจจัยแก่อกุศลเจตสิกไม่ได้ วิปากจิตจะเป็นปัจจัยให้เกิดกิริยาจิตไม่ได้ แต่วิปากจิตเป็นปัจจัยให้เกิดวิปากเจตสิกได้ ในขณะที่วิปากจิตเกิดร่วมกันกับวิปากเจตสิก

และวิปากเจตสิกจะเป็นปัจจัยให้กุศลจิตเกิด อกุศลจิตเกิด กิริยาจิตเกิดไม่ได้ วิปากเจตสิกต้องเป็นปัจจัยให้วิปากจิตเกิดเท่านั้น

เพราะฉะนั้น วิปากปัจจัย คือ สภาพธรรมที่เป็นวิปาก เป็นปัจจัยให้วิปากเกิดร่วมกัน คือ วิปากจิตเป็นวิปากปัจจัยให้เกิดวิปากเจตสิก และวิปากเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดวิปากจิต เมื่อโภภะมูลจิตไม่ใช่วิปาก โภภะมูลจิตจึงไม่เป็นวิปากปัจจัย

การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของปัจจัย พระองค์ทรงแสดงโดยละเอียดมาก คือ บางครั้งทรงแสดงโดยปัจจัยว่า สภาพธรรมใดเป็นปัจจัย และบางครั้งทรงยกปัจจัยอุปันนธรรม คือ สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ว่า เป็นผลจากปัจจัยใด เพราะฉะนั้น ทรงแสดงโดยนัยต่าง ๆ คือ นอกจากจะทรงแสดงโดยนัยของปัจจัย ยังทรงแสดงโดยนัยของปัจจัยอุปันน นอกจากนั้นยังทรงแสดงโดย น ปัจจัยต่าง ๆ

เช่น เหตุปัจจัย ได้แก่ เจตสิกซึ่งเป็นเหตุ ๖ คือ อกุศลเจตสิก ๓ ได้แก่ โภภะเจตสิก ๑ โทสะเจตสิก ๑ โมหะเจตสิก ๑ และโสภณเจตสิก ๓ ได้แก่ อโภภะเจตสิก ๑ อโทสะเจตสิก ๑ อโมหะเจตสิก ๑ นอกจากนั้น ถ้าสภาพธรรมใดเป็นปัจจัย สภาพธรรมนั้นเป็นปัจจัยโดยเป็น น เหตุปัจจัย เช่น ผัสสะเจตสิกที่เกิดกับโภภะมูลจิต

ไม่ใช่โลกเจตสิก ไม่ใช่โทสเจตสิก ไม่ใช่โมหเจตสิก ไม่ใช่โอโลกเจตสิก ไม่ใช่
อโทสเจตสิก และไม่ใช่โอโมหเจตสิก เพราะฉะนั้น ผัสสะเป็นปัจจัยในโลกมูลจิต
โดยเป็น น เหตุปัจจัย

ทรงแสดงไว้โดยละเอียดเพื่อที่จะให้ไม่คลาดเคลื่อน และให้เข้าใจชัดเจนจริง ๆ
แต่ต้องอาศัยการพิจารณาที่ละเอียดขึ้น ๆ

ขอกล่าวทบทวนโดยนัยของปัจจัย ๒๔ เพียงเล็กน้อย เพื่อให้ท่านผู้ฟังไม่ลืม
เรื่องของปัจจัย ๒๔ คือ

ปัจจัยที่ ๑ เหตุปัจจัย

ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง นอกจากนั้นเจตสิกอื่นซึ่งเกิดกับจิต เช่น ผัสสะเจตสิก
หรือเวทนาเจตสิก ซึ่งเกิดกับโลกมูลจิต เป็นปัจจัยด้วย ไม่ใช่ไม่เป็นปัจจัย แต่เป็น
ปัจจัยโดยเป็น น เหตุปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ อารัมมณปัจจัย

อารัมมณปัจจัย คือ สภาพธรรมที่เป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นรู้
อารมณ์นั้น ๆ เพราะฉะนั้น ปัจจัยอุปันนธรรมของอารัมมณปัจจัย คือ จิตและเจตสิก
เท่านั้น รูปทุกรูปจึงไม่ใช่เกิดขึ้นโดยอารัมมณปัจจัย แต่เกิดขึ้นเพราะปัจจัยอื่น ซึ่งเป็น
น อารัมมณปัจจัย

สำหรับปัจจัยอื่น ๆ ก็โดยนัยเดียวกัน

ปัจจัยที่ ๓ อธิปัตติปัจจัย

ได้แก่ สภาพธรรม ๔ อย่าง คือ ฉันทเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ปัญญาเจตสิก
๑ และชวนจิต ๕๒ เว้นโมหมูลจิต ๒ และหสิตุปปาทจิต ๑ เพราะว่ามีอธิปัตติ ๔ คือ
ฉันทาธิปัตติ วิริยาธิปัตติ จิตตาธิปัตติ และวิมังสาธิปัตติ

และสำหรับจิตที่จะมีฉันทะหรือวิริยะเป็นอธิปัตติได้ ต้องประกอบด้วยเหตุ ๒
ขึ้นไปจึงเป็นจิตที่มีกำลังพอที่ฉันทะหรือวิริยะจะเป็นอธิปัตติได้ ถ้าเป็นจิตที่ประกอบด้วย
เหตุเดียวก็ไม่มีกำลัง ไม่สามารถมีสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติได้

สำหรับอธิปติปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรม ๑ ใน ๔ เป็นหัวหน้า เป็นอธิบดี ในบรรดาสหชาตธรรมที่เกิดร่วมกัน คือ บางขณะฉันทะเป็นอธิบดี บางขณะวิริยะเป็นอธิบดี บางขณะจิตเป็นอธิบดี บางขณะวิมังสาเป็นอธิบดี แต่สภาพธรรมอื่นก็เป็นปัจจัยด้วย ไม่ใช่ไม่เป็นปัจจัย และเมื่อสภาพธรรมอื่นไม่ใช่อธิบดี เพราะฉะนั้น สภาพธรรมอื่นซึ่งเป็นปัจจัยด้วยนั้น จึงเป็นปัจจัยโดย น อธิปติปัจจัย

ผัสสะที่เกิดร่วมกันก็เป็น น อธิปติปัจจัย คือ อะไรก็ตามที่ไม่ใช่ฉันทะ ไม่ใช่วิริยะ ไม่ใช่วิมังสา ไม่ใช่ชวนจิต ๕๒ สภาพธรรมนั้นก็เป็นปัจจัย แต่เป็นโดย น อธิปติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ อนันตรปัจจัย

จิตทุกดวงเป็นอนันตรปัจจัย เว้นจิตจิตของพระอรหันต์ ถ้าเป็นจิตจิตของบุคคล ซึ่งไม่ใช่พระอรหันต์ ก็เป็นอนันตรปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดสืบต่อทันที แต่สำหรับจิตจิตของพระอรหันต์ไม่เป็นอนันตรปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดต่ออีกเลย

เพราะฉะนั้น อนันตรปัจจัย หมายความว่าถึงจิตและเจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมเท่านั้นที่เป็นอนันตรปัจจัย รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัยเนื่องจากรูปเกิดเพราะกรรม ถึงแม้รูปที่เกิดเพราะกรรมรูปหนึ่งดับไปแล้ว แต่กรรมยังเป็นปัจจัยให้รูปอื่นเกิดต่อตามกำลังของกรรม หรือจิตแต่ละดวงเว้นทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง ทันทีที่จิตเกิดก็เป็นสมุฏฐานให้รูปเกิด ฉะนั้น การดับไปของรูปก่อน ไม่ได้เป็นอนันตรปัจจัยให้รูปต่อไปเกิด เพราะรูปแต่ละรูปย่อมเกิดเพราะสมุฏฐานของตน ๆ

สำหรับ น อนันตรปัจจัย คือ สภาพธรรมที่ไม่ใช่อนันตรปัจจัย ได้แก่ รูปทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยในขณะไหนก็ตาม ก็เป็นปัจจัยโดย น อนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๕ สมณันตรปัจจัย

ถ้าเข้าใจความหมายของอนันตรปัจจัย ก็เข้าใจความหมายของสมณันตรปัจจัยด้วย เพราะฉะนั้น สำหรับ น สมณันตรปัจจัย ก็ได้แก่รูปทั้งหมดด้วย ไม่เป็นปัจจัยโดยสมณันตรปัจจัย แต่เป็นปัจจัยโดย น สมณันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๖ สหชาติปัจจัย

สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยเกิดร่วมกับปัจจัยอุปบัน เพราะฉะนั้น ขณะใดที่สภาพธรรมเป็นปัจจัยโดยไม่เกิดร่วมกับปัจจัยอุปบัน ขณะนั้นก็เป็นอย่างนี้โดย น สหชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๗ อัญญมัญญปัจจัย

เป็นสภาพธรรมที่เกิดร่วมกันด้วย และต้องอาศัยซึ่งกันและกันด้วย เพราะฉะนั้น สภาพธรรมใดไม่เป็นอย่างนี้ ก็เป็น น อัญญมัญญปัจจัย เช่น รูปที่เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน ไม่ใช่อัญญมัญญปัจจัย เพราะถ้าเป็นอัญญมัญญปัจจัย หมายความว่า จิตต้องเกิดเพราะรูปนั้นด้วย แต่เมื่อรูปนั้นเกิดเพราะจิตโดยที่จิตไม่ได้เกิดเพราะรูปนั้นซึ่งจิตเป็นสมุฏฐาน รูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน จึงไม่ใช่ อัญญมัญญปัจจัย เมื่อไม่ใช่อัญญมัญญปัจจัยก็เป็นปัจจัยโดย น อัญญมัญญปัจจัย

ปัจจัยที่ ๘ นิสสยปัจจัย

ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นที่อาศัยของปัจจัยอุปบันธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าสภาพธรรมใดไม่ได้เป็นที่อาศัยของปัจจัยอุปบันธรรม สภาพธรรมนั้นก็เป็นปัจจัยโดย น นิสสยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๙ อุปนิสสยปัจจัย

เช่นเดียวกัน ถ้าไม่ใช่เป็นเพราะอุปนิสสยปัจจัย ก็เป็นโดย น อุปนิสสยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๐ ปุเรชาติปัจจัย

ได้แก่ รูปซึ่งเกิดก่อนและยังไม่ได้ดับ เป็นปัจจัยแก่จิตโดยปุเรชาติปัจจัย เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกไม่ใช่รูป แต่เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันได้โดย น ปุเรชาติปัจจัย คือ เป็นปัจจัยโดยไม่ใช่ปุเรชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๑ ปัจจชาติปัจจัย

ได้แก่ จิตทุกดวงอุปการะแก่รูปซึ่งเกิดก่อน โดยที่จิตนั้นเกิดภายหลัง เพราะฉะนั้น สำหรับ น ปัจจชาติปัจจัย คือ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดโดยไม่ได้อาศัย ปัจจชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๒ อาเสวนปัจจัย

อาเสวนปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยให้สภาพธรรมประเภทเดียวกันเกิดขึ้นกระทำกิจซ้ำในขณะที่เป็นชวนวิถี นอกจากนั้นแล้วไม่ใช่อาเสวนปัจจัย เพราะฉะนั้น สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นอาเสวนปัจจัย เพราะเมื่อโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ดับไป เป็นอาเสวนปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๒ เกิดต่อ จะเป็นจิตประเภทอื่นไม่ได้เลย เพราะชวนวิถีจิตจะต้องเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ขณะตามปกติ เพราะฉะนั้น น อาเสวนปัจจัยได้แก่ในขณะไหน ก็ได้แก่ โลกมูลจิตปฐมชวณะ คือ ขณะแรก จิตดวงนั้นเกิดขึ้นโดย น อาเสวนปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๓ กัมมปัจจัย

ได้แก่ เจตนาเจตสิก เพราะฉะนั้น เจตสิกอื่นซึ่งเป็นปัจจัยในขณะนั้น เป็นโดยน กัมมปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๔ วิปากปัจจัย

เวลาที่กุศลจิตและกุศลเจตสิกเกิด กุศลจิตอาศัยกุศลเจตสิกเป็นปัจจัย กุศลเจตสิกอาศัยกุศลจิตเป็นปัจจัยโดย น วิปากปัจจัย คือ ไม่ใช่โดยเป็นวิปากปัจจัยนั่นเอง เวลาที่กิริยาจิตเกิด เจตสิกที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นกิริยาเจตสิกโดย น วิปากปัจจัย คือ ขณะที่ไม่ใช่วิปาก เป็นปัจจัยโดยอย่างอื่น ก็ต้องเป็นโดย น วิปากปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๕ อาหารปัจจัย

โต๊ะ เก้าอี้ มีอาหารปัจจัยใหม่ ไม่มี แต่ก็มีปัจจัยที่ทำให้รูปร่างนอกเกิดขึ้นโดย น อาหารปัจจัย

นี่โดยคร่าว ๆ ให้ทราบถึงความต่างกันของรูปซึ่งเกิดเพราะอาหาร และรูปซึ่งไม่ได้เกิดเพราะรูปอาหาร เช่น รูปร่างนอกนี้ไม่ต้องกิน ไม่ต้องดื่ม ไม่ต้องเคี้ยว แต่ก็เกิดดับโดย น อาหารปัจจัย ถ้ากล่าวถึงโดยอาหารที่เป็นรูป

ปัจจัยที่ ๑๖ อินทริยปัจจัย

ได้แก่ รูปที่ไม่ได้อาศัยอินทริยหนึ่งอินทริยใด หรือไม่ได้เป็นปัจจัยโดยอินทริยหนึ่งอินทริยใด ซึ่งได้แก่รูปร่างนอกเป็นตัวอย่าง

ปัจจัยที่ ๑๗ ฌานปัจจัย

สภาพธรรมที่เป็นองค์ฌานมี ๗ คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจาร์เจตสิก ๑ ปีติเจตสิก ๑ สุขเวทนาหรือโสมนัสเวทนา ๑ และเอกัคคตา ๑ นอกจากนั้นยังมีเวทนาอีก ๒ ที่เป็นฌานปัจจัย คือ อุเบกขาเวทนา ๑ และโทมนัสเวทนา ๑ เพราะฉะนั้น จิตใดที่ไม่ประกอบด้วยวิตกเจตสิก จิตนั้นไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัย

จิตใดไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัยบ้าง

ขณะนี้จิตซึ่งไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัย ไม่ได้เกิดเพราะวิตกเจตสิก ไม่ได้เกิดเพราะวิจาร์เจตสิก ไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัยเลย ไม่ได้เป็นผลของฌานปัจจัย นั่นคือ ทวิปัญจวิญญาณ จิตเห็นในขณะนี้ จิตได้ยินในขณะนี้ ไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๘ มัคคปัจจัย

สภาพธรรมใดที่ไม่ได้เกิดเพราะมัคคปัจจัย สภาพธรรมนั้นก็เกิดเพราะ น มัคคปัจจัย ได้แก่ อเหตุกจิตทั้ง ๑๘ คือ จักขุวิญญาณ ๒ โสตวิญญาณ ๒ ฆานวิญญาณ ๒ ชิวหาวิญญาณ ๒ กายวิญญาณ ๒ สัมปฏิจฉันนจิต ๒ สันตীরณจิต ๓ โภจวิญญาณ ๑ ปญฺจทวาราวชชนะจิต ๑ และหสิตุปปาทจิต ๑

จักขุวิญญาณในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่มัคคปัจจัย และไม่ได้เกิดเพราะมัคคปัจจัย ไม่ใช่เป็นผลของมัคคปัจจัย เพราะว่าเป็นวิปากปัจจัย

จักขุวิญญาณทำอะไรได้บ้างนอกจากเห็น ทำกุศลได้ไหม ไม่ได้ เห็นได้อย่างเดียว ในขณะที่ทำกุศลใด ๆ ก็ตาม ในขณะนั้นไม่ใช่จักขุวิญญาณ ไม่ใช่โสตวิญญาณ ไม่ใช่ฆานวิญญาณ ไม่ใช่ชิวหาจิตเลย เพราะถ้าเป็นกุศล ต้องเป็นกุศลจิตและกุศลเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน

ปัจจัยที่ ๑๙ สัมปยุตตปัจจัย

ได้แก่ นามธรรมซึ่งเกิดร่วมกัน เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น สัมปยุตตปัจจัยได้แก่อะไร รูปทั้งหมดไม่เป็นสัมปยุตตธรรม เพราะฉะนั้น รูปทั้งหมด ถ้าจะเป็นปัจจัย ก็โดย น สัมปยุตตปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๐ วิปยุตตปัจจัย

ได้แก่ นามธรรมที่เกิดเพราะรูป หรือรูปซึ่งเกิดเพราะนามธรรมนั้นเป็นวิปยุตตปัจจัย เพราะฉะนั้น เวลาที่จิตเกิดเพราะเจตสิกเป็นปัจจัย และเจตสิกเกิดเพราะจิตเป็นปัจจัย จึงเป็นปัจจัยโดย น วิปยุตตปัจจัย คือ เป็นปัจจัยโดยไม่ใช่เป็นวิปยุตตปัจจัย

มหาภูตรูปเป็นปัจจัยให้อุปาทายรูปเกิด โดยวิปยุตตปัจจัยได้ใหม่

วิปยุตตปัจจัย คือ นามธรรมเป็นปัจจัยแก่รูปธรรม หรือรูปธรรมเป็นปัจจัยแก่อนามธรรม เพราะฉะนั้น ในขณะที่นามธรรมเป็นปัจจัยแก่อนามธรรม ต้องเป็นโดย น วิปยุตตปัจจัย หรือในขณะที่รูปธรรมเป็นปัจจัยแก่รูปธรรม ขณะนั้นต้องเป็นโดย น วิปยุตตปัจจัย ต้องขณะใดที่รูปเป็นปัจจัยแก่อนาม หรือนามเป็นปัจจัยแก่รูป จึงจะเป็นวิปยุตตปัจจัย แต่ถ้ารูปเป็นปัจจัยแก่รูป ไม่ใช่โดยวิปยุตตปัจจัย จึงเป็น น วิปยุตตปัจจัย หรือในขณะที่นามเป็นปัจจัยแก่อนาม ไม่ใช่เป็นปัจจัยโดยวิปยุตตปัจจัย จึงต้องเป็นโดย น วิปยุตตปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๑ อตฺธิปัจจัย

สภาพธรรมใดที่ไม่ใช่อตฺธิปัจจัย สภาพธรรมนั้นก็เป็นปัจจัยโดย โน อตฺธิปัจจัย คือ ไม่ใช่อตฺธิปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๒ นตฺธิปัจจัย

ถ้าไม่ใช่โดยนตฺธิปัจจัย ก็โดย โน นตฺธิปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๓ วิคตปัจจัย

โดยนัยเดียวกันว่า ถ้าไม่ใช่โดยวิคตปัจจัย ก็เป็นปัจจัยโดย โน วิคตปัจจัย

สภาพธรรมนี้มีจริง ๆ เพียงแต่ต้องคิดเท่านั้นเองว่า สภาพธรรมใดเกิดโดย โน วิคตปัจจัย หรือ โน นตฺธิปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๔ อวิคตปัจจัย

เมื่อไม่ใช่อวิคตปัจจัย ก็เป็นปัจจัยโดย โน อวิคตปัจจัย

นอกจากนั้น พระผู้มีพระภาคยังทรงแสดงโดยละเอียด เช่น แสดงโดยธรรมเป็นคู่ขึ้นไปอีก เช่น น เหตุปัจจัย น อารัมมณปัจจัย ถ้าผู้ใดสนใจในเรื่องของปัจจัยก็

ค่อย ๆ พยายามศึกษาไปที่ละเอียดที่ละเอียดจนกว่าจะเข้าใจความละเอียดขึ้น เพราะ
เรื่องของปัจจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก เป็นสภาพธรรมที่เกิดร่วมกันก็จริง และดับ
พร้อมกันไปอย่างรวดเร็ว แต่การที่จะเกิดมาเกี่ยวเนื่องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั้น
ต้องอาศัยสภาพธรรมหลายอย่าง และต่างเป็นปัจจัยโดยปัจจัยต่าง ๆ กันด้วย

๑๓๓๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗

โลกมูลจิตดวงที่ ๒ คือ โสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิคติสัมปยุตตัง สสังขาริกัง ต่างกับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ โดยเป็นสังขาริกัง แต่โลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นอสังขาริกัง สำหรับเวทนาเหมือนกัน คือ เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา และเกิดพร้อมกับความเห็นผิด แต่โลกมูลจิตดวงที่ ๑ มีกำลังกล้า โลกมูลจิตดวงที่ ๒ มีกำลังอ่อน เกิดโดยอาศัยการชักจูงได้ ซึ่งใน **อภิญญาสาธิต จิตตูปปาตกัณฑ์ พรรณนาอกุศลบทภาชนียะ** มีข้อความที่อธิบายสังขาระ คือ จิตที่เกิดโดยมีการชักจูง ว่า

ในอกุศลจิตดวงที่ ๒ ต่างกันแต่บทว่า สสังขารเณระ กิออกุศลจิตดวงนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ประกอบด้วยโสมนัสในอารมณ์ทั้ง ๖ ยังโลกะให้เกิดขึ้น ถือผิดโดยนัยว่า สัตว์ ๆ ดังนี้ เป็นต้น ก็จริงอยู่

หมายความว่า ปกติธรรมดาผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ยังมีสักกายทิฏฐิ คือ ยังมีความเห็นผิดในสภาพธรรมที่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคลจริง ๆ ที่จะให้เห็นเป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละอย่างเท่านั้นที่กำลังปรากฏ ต้องอาศัยการอบรมเจริญปัญญาอย่างมากที่จะน้อมพิจารณาสภาพธรรมทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จึงจะสามารถแยกลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดสืบต่อกันตามทวารต่าง ๆ จนเสมือนปรากฏว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคลต่าง ๆ ได้

เช่น ในขณะที่กำลังเห็นในขณะนี้ ถ้าปัญญายังไม่อบรมเจริญถึงขั้นที่จะประจักษ์แจ้งว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาไม่ใช่สัตว์ บุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่มีจริง และกระทบกับจักขุปสาทจึงปรากฏเท่านั้น ก็ขอให้คิดถึงความจริงอันนี้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่สิ่งใด ๆ เลย เป็นแต่เพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่งซึ่งมีจริง และปรากฏให้เห็นได้เมื่อกระทบกับจักขุปสาทเท่านั้น

สำหรับโลกมุลจิตที่เป็นสังขาริก ข้อความอุปมาใน **อัญญสาลินี** มีว่า

กุลบุตรที่ปรารถนาธิดาตระกูลของมิจฉาทิฏฐิ แต่เขาเหล่านั้น คือ พวก มิจฉาทิฏฐิ ไม่ยอมยกธิดาให้ ด้วยอ้างว่า พวกท่านเป็นคนถือทิฏฐิอื่น ต่อมาพวก ญาติเหล่าอื่นบอกให้ยกให้ด้วยตกลงว่า ท่านผู้นี้จะยอมกระทำพิธีที่พวกท่านกระทำ กุลบุตรผู้นั้นก็เข้าไปหาเดียรถียที่เดียวร่วมกับพวกเขาเหล่านั้น ที่แรกก็ยังมีความลังเล อยู่ ครั้นล่วงกาลนานไปก็ชอบใจลัทธิว่า กิริยาของเดียรถียเหล่านั้นน่าชอบใจ แล้วก็ ยึดถือเป็นทิฏฐิ

คือ มีความเห็นเหมือนกัน จากการที่ไม่เห็นด้วย แต่เมื่อเข้าใจคบหาสมาคม ที่แรกก็ยังลังเล แต่แล้วนานเข้า ๆ ก็ชอบใจลัทธิความเห็นนั้นว่า กิริยาของเดียรถีย เหล่านั้นน่าชอบใจ แล้วก็ยึดถือเป็นทิฏฐิ

อุกฤษฏ์ดวนี้พึงทราบว่าย่อมได้ในกาลเห็นปานนี้ เพราะเกิดขึ้นด้วยหมู่แห่ง ปัจจัย พร้อมทั้งปัจจัย คือ การชักจูง พร้อมทั้งอุปาย เหตุที่เป็นสังขาริกจิต

แสดงถึงความสำคัญของการคบหาสมาคม หรือการโฆษณาต่าง ๆ ซึ่งมีอิทธิพล หรือการที่ค่อย ๆ คุ่นกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น ก็ย่อมจะมีความโน้มเอียง เพราะถูกชักจูงไป โดยที่ตอนแรกก็ยังไม่มีความเห็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการ ชักจูงจึงเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง เป็นประเภทสังขาริก แม้ความเห็นก็ย่อมจะค่อย ๆ เปลี่ยนได้ หรือว่าความชอบความพอใจทุกอย่าง จะเห็นได้ว่า ถ้าค่อย ๆ คุ่นขึ้นทีละ น้อย ก็ย่อมมีความพอใจที่จะเปลี่ยนแปลงไปได้ จากการที่ไม่เคยชอบหรือไม่เคยพอใจ เช่น การบริโภคอาหาร ตอนแรกไม่ชอบรสนั้น แต่เมื่อรับประทานบ่อย ๆ ค่อย ๆ คุ่น ที่ละนิดทีละน้อยกับกลิ่นกับรสต่าง ๆ ภายหลังก็มีความพอใจในรสนั้นได้

สำหรับโลกมุลจิตดวงที่ ๒ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเท่ากับโลกมุลจิตดวงที่ ๑ คือ มีอัญญสมานาเจตสิกทั้ง ๑๓ ดวง ได้แก่ ผัสสเจตสิก เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เจตนาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก ขีวิตินทริยเจตสิก มนสิการเจตสิก ซึ่งเป็น สัมผัสจิตตสาธารณเจตสิก ๗ และปกิณณกเจตสิก ๖ คือ วิตกเจตสิก วิจารเจตสิก อธิโมกขเจตสิก วิริยเจตสิก ฉันทเจตสิก ปีติเจตสิก และอุกฤษฏสาธารณเจตสิก ๔ คือ

โมหเจตสิก ๑ อหิริกเจตสิก ๑ อโนตตปปเจตสิก ๑ อุทัจจเจตสิก ๑ อกุศลเจตสิกอีก ๒ ดวง คือ โลกเจตสิก ๑ ทิฏฐิเจตสิก ๑ รวมเป็นเจตสิก ๑๙ ดวง

นอกจากนั้น สำหรับโลภมูลจิตซึ่งเป็นสสังขาริกที่มีกำลังอ่อน จะมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยได้อีก ๒ ดวง แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง

สำหรับเจตสิกที่จะเกิดกับโลภมูลจิตสสังขาริก ๒ ดวงนี้ ต้องเป็นอกุศลเจตสิก เพราะว่าโสภณเจตสิกจะเกิดกับอกุศลจิตไม่ได้ และอัญญสมานาเจตสิกก็เกิดครบแล้ว ทั้ง ๑๓ ดวง เพราะฉะนั้น เจตสิกอีก ๒ ดวงซึ่งจะเกิดกับโลภมูลจิตดวงที่ ๒ นี้ได้ คือ ถีนเจตสิก ๑ และมิทธเจตสิก ๑

สำหรับลักษณะของถีนเจตสิก คือ สภาพที่หดหู่ ท้อถอย ไม่อาจหาญ ลักษณะของมิทธเจตสิก คือ สภาพที่ง่วงงุน หรือว่าเคลิบเคลิ้ม เป็นสภาพที่ไม่สามารถ และเป็นความทำลาย ซึ่งใน **อัฐธสาธินี อรรถกถา ธรรมสังคณีปกรณ์ พรรณนาอกุศลบทาขนิยะ** มีข้อความว่า

ถีนเจตสิก มีความไม่อุตสาหะ มีลักษณะที่ท้อแท้ ไม่อาจหาญ เขาซึมเป็นลักษณะ

ทุกคนเคยมีไหม เป็นนามธรรม เป็นอกุศล

มีความบรรเทาความเพียรเป็นระยะ คือ เป็นกิจ

ถ้าถีนะเกิดแล้ว ที่คิดว่าจะเพียรทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ในขณะนั้นก็ไม่อาจหาญและไม่อุตสาหะ

มีความซบเซา ท้อถอยเป็นปัจจุภูฐานะ คือ เป็นอาการปรากฏ

สำหรับลักษณะของมิทธเจตสิก มีข้อความว่า

มิทธเจตสิก มีความไม่ควรแก่การงาน คือ มีความไม่สามารถในการงาน เป็นลักษณะ

มีความลัดลง หรือมีความดิ่งลง ด้วยอำนาจความไม่ชะมักเขม้น เป็นลักษณะที่จมลง มีความต้งลง เป็นระยะ

ไม่ใช่ตั้งขึ้น แต่ตั้งลง

มีความง่วงงุน หรือมีความหดหู่ หรือโง่งง เป็นปัจจุฐานนะ คือ เป็นอาการที่ปรากฏ

ถีนมิทธะแม้ทั้งสอง เมื่อโยนิโสมนสิการในเพราะความไม่ไยดีและความเกียจคร้าน ความหาวนอน เป็นต้น เป็นปทัฏฐาน คือ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ถ. พระธรรมที่กล่าวมานี้ คำที่ใช้ในปัจจุบัน คือ ความท้อถอย ไข้ไหม

ส. ได้ ความเซาซึม ความโง่งง

ถ. คือ หมดกำลังใจที่จะปฏิบัติ

ส. ความท้อแท้ เวลาที่ถีนมิทธเจตสิกเกิดร่วมด้วย จะทำให้จิตดวงนี้เจตสิกเกิดร่วมด้วย ๒๑ ดวง คือ เพิ่มอีก ๒ ดวง

ถ. เวลาที่ถีนมิทธเจตสิกเกิด มีความอยากนอน ง่วงนอน อยากนอนมาก ในขณะนั้นถีนมิทธเจตสิกเกิดกับโลภะ สสังขาริกจิต ไข้ไหม

ส. ไข้ ถีนมิทธะจะเกิดกับจิตประเภทอสังขาริกไม่ได้เลย ถีนมิทธะเป็นอกุศลเจตสิก และต้องเกิดกับอกุศลจิตที่เป็นอสังขาริก ทั้งที่เป็นโลภมูลจิต และโทสมูลจิต

ถ. ในขณะที่มีความง่วงนอน อยากนอนมาก ๆ ในขณะนั้นก็อยากนอนเอง ไม่มีใครมาชักจูงว่า จงมานอน คือ มีความอยากนอนเกิดขึ้นมาเอง ก็น่าจะเป็นโลภะอสังขาริก

ส. ไม่ต้องเป็นคนมาชักจูง เวลาที่ไม่มีกำลัง เช่น อยากจะไปไหนสักแห่งหนึ่ง แต่ไม่มีใครพาไป ก็ไม่ไป ไม่ใช่ความอยากที่มีกำลังถึงขนาดที่ว่าใครไม่ไปก็จะไปไม่เหมือนกัน ไข้ไหม สภาพของจิตที่มีกำลัง กับสภาพของจิตที่ไม่มีกำลัง มีลักษณะที่ต่างกัน ไม่ใช่ว่าไม่อยาก อยาก แต่ความอยากนั้นเป็นความอยากที่ไม่มีกำลัง

ถ. อยากนอนมาก ๆ ก็เป็นความอยากที่มีกำลังมากในการอยากจะนอน

ส. เวลาจะทำงาน ความอยากทำงานมีกำลังมากกว่าอยากนอนหรือเปล่า

ถ. มีมากกว่า

ส. เวลาที่อยากนอน แสดงว่าไม่อยากจะทำอะไรแล้ว ไข้ไหม เคยอยากได้อะไรก็เอาไว้ก่อน เก็บไว้ก่อน นอนเสียก่อน ไข้ไหม เพราะฉะนั้น แสดงว่าขณะนั้นเป็นโรคที่ไม่มีกำลัง ถ้ามีกำลังจะไม่นอน จะต้องทำให้เสร็จทันที เพราะเป็นโรคที่มีกำลัง แต่เวลาที่ยอยากจะนอนขึ้นมา ทำลายวิริยะ ความเพียร

ถ. เป็นกำลังของความอยากที่จะนอน

ส. แต่ความอยากนั้น เมื่อเทียบกับความอยากอื่นแล้ว ก็เท่ากับไม่มีกำลัง ลองเปรียบเทียบดู ขณะที่กำลังอยากนอน แต่อยากจะทำอย่างอื่นให้เสร็จมากกว่า และไม่นอน อยากไหนจะมีกำลังมากกว่ากัน

ถ. อยากจะทำงานมีกำลังมากกว่า แต่ขณะที่ไม่อยากทำงาน อยากจะนอนอย่างเดียว ความอยากที่จะนอนก็มีกำลัง

ส. แสดงให้เห็นแล้วว่า ในขณะนั้นจิตเป็นโลภมูลจิต เพราะมีความอยาก แต่ว่าความอยากนั้นเกิดร่วมกับถิ่นมิทธะ จึงทำให้ลักษณะของความอยากนั้นเป็นความอยากที่ซบเซา ใจง่วง ไม่ต้องการที่จะทำอย่างอื่น อยากจะพัก คือ ไม่ทำอะไร อยากไม่ทำอะไร ก็เป็นความอยาก แต่อยากไม่ทำอะไร ก็ต้องมีกำลังน้อยกว่า

ถ. ก็เป็นโลภมูลจิตสสังขาริก แต่โดยอะไรชักจูง

ส. สำหรับโลภมูลจิตหรือโทสมูลจิตที่เป็นสสังขาริก ก่อนอื่นควรทราบว่าจะต่างกับอสสังขาริกโดยมีกำลังอ่อน ที่มีกำลังอ่อนเป็นเพราะไม่ได้สะสมมาที่จะมีกำลังกล้าในขณะนั้น

ที่ว่าอาศัยการชักจูง ไม่จำเป็นต้องมีคนอื่นมาพูด มาชักจูง แต่อาจจะเป็นความคิดที่ลังเลและภายหลังก็ทำ ไม่เหมือนกับความตั้งใจที่มั่นคงแน่วแน่ที่มีกำลังตั้งแต่แรก เช่น คิดว่าจะไปที่ไหนสักแห่งหนึ่ง และก็คิดอยู่นั่นแหละว่า จะไปดีหรือไม่ไปดี ถ้าไปก็หมายความว่า ไม่มีกำลังกล้าเท่ากับในขณะที่ไม่ลังเล เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นสสังขาริก เป็นประเภทของจิตที่มีกำลังอ่อน โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการชักจูงของคนอื่นก็ได้ แต่เป็นเพราะขณะนั้นมีกำลังอ่อน จึงต้องอาศัยการคิดไปคิดมา

คิดแล้วคิดอีก ลังเลไปลังเลมาก็ได้ แต่ควรจะต้องหลักกว่า เป็นสภาพของจิตที่มีกำลังอ่อนกว่าจิตที่เป็นอสังขาริก

ถ. โลกมุขจิต ทวิภูคตสัมปยุตต์ ไม่มีมานเจตสิกร่วมด้วย ใช่ไหม

ส. ทวิภูคตสัมปยุตต์ ไม่มีมานเจตสิก

ถ. เพราะเหตุใด

ส. เพราะกำลังมีทวิภูคต คนละขณะกับขณะที่มีมานะ ขณะนั้นเป็นเรื่องของความเห็น กำลังหมกมุ่น กำลังอยู่อยู่กับเรื่องของความเห็น กำลังมีทวิภูคตเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ถ. หมายความว่า ขณะที่ไม่มีทวิภูคต มานเจตสิกก็ไม่เกิด

ส. จะไม่เกิดร่วมกันเลย มานเจตสิกจะเกิดร่วมกับทวิภูคตวิปยุตต์ คือ ในขณะที่ไม่มีทวิภูคต แสดงให้เห็นถึงความละเอียดว่า เป็นคนละขณะจิต

ถ. ถิ่นมิตระ ๒ ดวงนี้ เกิดกับโมหมูลจิตได้ไหม

ส. เกิดกับจิตประเภทสังขาริก ซึ่งมีทั้งหมด ๕ ดวง คือ โลกมุขจิต สังขาริก ๔ และโทสมูลจิตสังขาริก ๑ เพราะฉะนั้น ถิ่นมิตเจตสิกจะเกิดกับจิตเพียง ๕ ดวงเท่านั้น

ถ. หมายความว่า ในโมหมูลจิตไม่มีถิ่นมิตระประกอบเลย

ส. ไม่มี

ถ. ขณะที่โมหมูลจิตเกิดขึ้นแล้ว ไม่มีความง่วงเลย

ส. ไม่ใช่

ถ. ก็น่าคิด มีผู้ปฏิบัติบางท่านบอกว่า ขณะใดที่สติปัฏฐานเกิดขึ้นและพิจารณาในขณะที่ง่วง ขณะนั้นท่านบอกว่าเป็นโมหะ ในเมื่อรู้อย่างนี้ พุทอย่างนี้ ข้อปฏิบัตินั้นจะถูกหรือผิด

ส. สติปัฏฐานระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏโดยสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะฉะนั้น ถ้าขาดการศึกษาปริยัติ สภาพธรรม

เกิดดับสลับกันอย่างรวดเร็ว ถ้าไม่เป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐานจริง ๆ บางครั้งจะถือกุศลเป็นอกุศล หรือจะถืออกุศลเป็นกุศลก็ได้

ลักษณะสภาพที่ว่างมี ใสใหม่ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะเป็นเรากำลังว่าง แต่ลักษณะที่ว่างก็เป็นสภาพของอกุศลเจตสิกซึ่งเกิดในขณะนั้น ไม่ใช่เรา ซึ่งสติปัฏฐานเมื่อระลึกแล้วจะรู้ว่า เป็นแต่เพียงนามธรรมชนิดหนึ่ง ข้อสำคัญ คือ ต้องรู้ลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่กำลังปรากฏว่า ลักษณะนั้นเป็นรูปธรรมหรือเป็นนามธรรม

สำหรับเรื่องของถีนมิทธะก็น่าสนใจ ซึ่งต้องทราบว่าเป็นอกุศล และในวันหนึ่ง ๆ ถ้าไม่พิจารณาจิตจะไม่ทราบเลยว่า ในขณะที่กำลังเกียจคร้าน หรือกำลังซบเซา หดหู่ ว่างเหงา ใจง่วงต่าง ๆ เหล่านั้น ก็เป็นสภาพของอกุศลซึ่งเป็นนิวรณ์ธรรม

ถ. ขณะที่ว่างนอน เป็นโลภมูลจิต โสมนัสทำไมเกิดในขณะนั้น น่าจะเป็นอุเบกขา

สุ. ความรู้สึกของคนเรา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาเลย แต่ละคนจะเกิดโสมนัสหรือจะเกิดอุเบกขา โสมนัสที่นี้ไม่จำเป็นต้องเป็นโสมนัสอย่างแรงก็ได้ บางคนสภาพของจิตเป็นคนที่มีความตั้งใจแน่วแน่ รื่นเริง สนุกสนานอยู่เสมอ หัวเราะแล้วก็หลับได้ใหม่ แล้วแต่บุคคลจริง ๆ

อัฐสาลินี อรรถกถา ธรรมสังคณีปกรณ์ พระบาลีนิทเทศ ถีนมิทธนิวรรณ ข้อ ๑๑๖๒ มีข้อความว่า

ใน ๒ อย่างนั้น ถีนะ เป็นไฉน

คือ ความเป็นธรรมชาติไม่สามารถแห่งจิต ความเป็นธรรมชาติไม่สำเร็จประโยชน์ในการงานแห่งจิต ความท้อแท้ ความถดถอย ความหดหู่ กิริยาที่หดหู่ ภาวะที่หดหู่ ความกระด้าง กิริยาที่กระด้าง ภาวะที่กระด้างแห่งจิตอันใด นี้เรียกว่า ถีนะ

มิทธะ เป็นไฉน

คือ ความเป็นธรรมชาติไม่สามารถแห่งกาย (กายที่นี้หมายถึงเจตสิก)
ความเป็นธรรมชาติไม่สำเร็จประโยชน์ในการทำงานแห่งกาย ความปกคลุม ความหุ้มห่อ
ความปิดบังไว้ภายใน ความง่วงเหงา ความโง่งง ความหาวนอน กิริยาที่หาวนอน
ภาวะที่หาวนอนอันใด นี้เรียกว่า มิตตะ

สำหรับเจตสิก ๒ ดวงนี้ ไม่แยกกัน เวลาที่ตื่นะเกิด มิตตะก็เกิดร่วมด้วย ถ้าจะ
กล่าวถึงตื่นะ ย่อมหมายความว่า ในขณะที่นั้นมีมิตตะเจตสิกเกิดร่วมด้วย

เป็นอย่างนี้บ่อยไหม หรือไม่เคยเลย หดหู่ ท้อแท้ ถดถอย ทำไม่ไหวแล้วเลิกที่
นี้เป็นลักษณะของถิ่นมิตตะ ไม่ว่าจะกำลังทำอะไร ถ้ามีความรู้สึกที่เป็นภาวะของจิต
ซึ่งไม่สำเร็จประโยชน์ในการทำงาน หรือท้อแท้ เป็นจิตประเภทที่มีกำลังอ่อน

๑๓๓๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗

ข้อความต่อไปอธิบายนิพเทศถิ่นมัทธะ มีข้อความว่า

คำว่า ถิ่นะ ความว่า ความเป็นธรรมชาติไม่สามารถแห่งจิต ได้แก่ ความเป็นไข้แห่งจิต ก็คนไข้ เรียกว่า คนไม่สามารถ

ไข้กาย ปวดหัวตัวร้อน แต่ว่าไข้ของจิต คือ ความไม่สามารถของจิต ความเป็นธรรมชาติไม่สามารถแห่งจิต ได้แก่ ความเป็นไข้แห่งจิต

สำหรับทางกาย เวลาไม่สบาย ไม่มีแรง ไม่มีกำลัง ไม่สามารถทำงานอะไรได้ แต่ถึงแม้ว่าร่างกายจะแข็งแรง ไม่ได้ปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้เลย แต่ใจหดหู่ ท้อถอย ในขณะนั้นก็ทำอะไรไม่ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ลักษณะของถิ่นะ คือ ความเป็นไข้แห่งจิต แสดงว่าในขณะนั้นเป็นคนที่ไม่สามารถ เหมือนกับคนที่เป็นไข้

คำว่า ความท้อแท้ ได้แก่ อาการท้อแท้ จริงอยู่ จิตที่ค้ำจุนอิริยาบถเมื่อไม่สามารถจะดำรงไว้ซึ่งอิริยาบถ ย่อมท้อแท้ ดุจค้ำจุนห้อยอยู่บนต้นไม้ และดุจหม้อน้ำอ้อยที่คล้องไว้บนเสา ฉะนั้น ที่พระองค์ตรัสไว้ว่า ความท้อแท้ ดังนี้ ทรงหมายถึงอาการนั้นของจิต

คำว่า ความหดหู่ คือ หด งบ เพราะเป็นธรรมชาติไม่แผ่ไป

ในขณะนั้นไม่คิดอ่านแก้ไขทำอะไรทั้งนั้น เพราะเป็นธรรมชาติที่หดหู่ ถ้าแผ่ไปก็มีความคิดสร้างสรรค์ก้าวหน้าว่าจะทำอะไร ๆ แต่ในขณะที่ถิ่นมัทธะเกิด เป็นธรรมชาติที่ไม่แผ่ไป เพราะฉะนั้น ก็ไม่คิดอ่านที่จะแก้ไข หรือทำอะไรทั้งนั้น

คำว่า ความกระด้าง ได้แก่ ตั้งอยู่ในความเป็นแห่ง เพราะเป็นธรรมชาติไม่แผ่ไป ดุจก้อนเนย

สิ่งซึ่งแข็ง กระด้าง ไม่อ่อน ไม่ควรแก่การงาน ย่อมไม่สามารถที่จะทำอย่างอื่นได้ เพราะฉะนั้น เวลาที่ถิ่นมิทธะเกิด ก็ตั้งอยู่โดยสภาพที่กระด้างโดยความเป็นแห่ง เพราะเป็นธรรมชาติที่ไม่แผ่ไป ทำให้ในขณะนั้น เมื่อกระด้าง จิตไม่ควรแก่การงาน ก็คิดอะไรไม่ออก ไม่เหมือนกับเวลาที่ไม่มิถมิทธะ

ถ. มีทางแก้ไขไหม คือ สภาพธรรมสามารถที่จะละได้ทั้งนั้น แต่ที่ละไม่ได้ เพราะไม่มีกำลังใจที่จะแก้ คือ ไม่เห็นความสำคัญว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ จึงยอมมัน อยู่นั่น

ส. มีอกุศลหลายอย่างซึ่งท่านผู้ฟังไม่ชอบใจ เช่น ถิ่นมิทธะ เป็นต้น แต่โลภะอยากแก้ไข โทสะอยากแก้ไข มัจฉริยะอยากแก้ไข อิศสาอยากแก้ไข มีลักษณะของสภาพธรรมทุกอย่างซึ่งเป็นอกุศลที่ควรให้น้อยลง หรือว่าดับเป็นสมุจเฉท และทางแก้ที่ประเสริฐสุดมีทางเดียว ซึ่งสามารถจะดับอกุศลได้ คือ การเจริญสติปัฏฐาน

ถ. ขณะที่ถิ่นมิทธะเกิด และง่วงนอน สามารถเจริญสติปัฏฐานได้ ใช่ไหม

ส. สติสามารถระลึกลักษณะของสภาพธรรมใด ๆ ที่กำลังปรากฏได้

ถ. เมื่อความง่วงเกิดกับโลภะที่เป็นสสังขาริก ซึ่งสติไม่สามารถจะเกิดร่วมได้ หมายความว่า ความง่วงนั้นต้องหายไปแล้ว สติจึงเกิดระลึกลักษณะอย่างนี้ใช่ไหม

ส. สติไม่เกิดกับจักขุวิญญาณ ไม่เกิดกับโสตวิญญาณ ไม่เกิดกับฆานวิญญาณ ไม่เกิดกับสัมผัสปัจจุบันะ สันติริณะ ไม่เกิดกับอกุศลจิต อเหตุกจิต สติย่อมเกิดกับกุศลจิต เพราะฉะนั้น ก็ต่างขณะกัน

ไม่ใช่ว่าสติจะไปเกิดกับจักขุวิญญาณในขณะที่กำลังเห็น จักขุวิญญาณก็เป็นขณะหนึ่งซึ่งมีปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยและดับไป และก็มีปัจจัยให้จิตอื่นเกิดดับสืบต่อจนกว่าจะถึงขณะที่เป็นสติปัฏฐาน ซึ่งระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดดับสืบต่อจนเสมือนว่าปรากฏเป็นปัจจุบัน

ถ. หมายความว่า ถ้าสติระลึกลักษณะที่ง่วง ลักษณะที่ง่วงนั้นต้องดับไปแล้ว และสติตามรู้

ส. เวลาที่สติระลึกลักษณะที่เห็นได้ใหม่ ขณะนี้กำลังเห็น สติที่เกิดกับจิตที่เป็นมหากุศลจะระลึกลักษณะสภาพที่เห็นในขณะนี้ได้ใหม่ ฉันท โดยนัยเดียวกัน สติก็สามารถระลึกลักษณะของถีนมิทธะในขณะที่ความง่วงเหงานั้นกำลังปรากฏได้

ถ. ในขณะที่ไม่ง่วง สติก็ยังไม่เกิด ขณะนี้ง่วง สติจะเกิดก็ยิ่งยากกว่า

ส. ไม่มีใครบังคับได้ และไม่มีใครเจาะจงได้ว่า ต้องการให้สติระลึกลักษณะที่ง่วง แต่ถ้าสติจะเกิด ใครก็ยับยั้งไม่ได้

เพราะฉะนั้น การเจริญสติปัฏฐานไม่ใช่เป็นเรื่องจะทำ หรือตั้งใจที่จะให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใด แต่ขณะใดที่สติเกิดจะรู้ได้ว่า สติเป็นอนัตตา เพราะขณะที่สติเกิด ขณะนั้นสติจะทำกิจของสติ คือ ระลึก โดยไม่มีใครไปสั่ง หรือไม่มีใครไปเตรียมไว้ว่า ให้สติระลึกที่นั่นที่นี้ เพราะสติเกิดพร้อมกับมหากุศลจิตและดับอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้น สติจะเกิดระลึกที่นามธรรมหรือรูปธรรมก็ย่อมเป็นอนัตตา

ถ. ถ้าอย่างนั้น สติเกิดกับมหากุศลจิต และสามารถระลึกรู้ลักษณะสภาพที่ง่วงที่กำลังปรากฏ หมายความว่า ลักษณะที่ง่วงที่เกิดกับโลภะสสังขาริก เกิดสลับกับมหากุศลซึ่งมีสติ อย่างนี้ได้ใช่ไหม

ส. แน่นนอน เวลาที่จิตก็เกิดดับสลับกันจนกระทั่งปรากฏเหมือนคนกำลังนั่งอยู่ ยืนอยู่

ถ. แต่ความง่วงจะปรากฏมากกว่าสติ เป็นประจำ

ส. เพราะฉะนั้น จึงควรเป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐาน

ถ. พอสติระลึก ระลึกที่ถีนมิทธะ ก็หลับไปเลย

ส. ระลึกที่ชื่อ หรือระลึกที่ลักษณะ

ถ. ระลึกที่ลักษณะ

ส. ใส่ชื่อลงไปด้วยไหม

ถ. ก็คงจะต้องใส่ก่อน เพราะยังไม่คมพอ

ส. ทำไมต้องใส่ชื่อ ลองให้เหตุผลว่า ทำไมต้องใส่ชื่อ กลัวจะไม่ใช้
ถิ่นมิตะหรืออย่างไร หรือว่าดีใจที่ขณะนั้นกำลังระลึกที่ถิ่นมิตะ

ถ. อาจจะมีบางครั้ง แต่ผมเคยได้ยินว่า เวลาสติระลึกที่รูปหรือที่นาม
อย่างเช่น ระลึกที่ถิ่นมิตะ ระลึกเสร็จก็หลับเลย มีใช่ไหม

ส. เป็นไปได้ ไม่ใช่ของแปลกอะไรเลย

ถ. คงจะคมมากเลยตอนนั้น

ส. แต่ให้ทราบว่า ถิ่นมิตะเป็นนามธรรม ไม่ใช่ต้องถามว่า ถิ่นมิตะเป็น
รูปหรือเป็นนาม เหมือนอย่างบางคนถามว่า เมื่อเป็นรูปหรือเป็นนาม เพราะว่า
ลักษณะของสภาพรู้ ชาติรู้ ต่างกับรูปซึ่งไม่รู้อะไรเลย รูปจะง่วงไม่ได้เลย รูปจะ
ทอดถอนไม่ได้

สำหรับลักษณะของมิตะเจตสิก ข้อความใน **อภิญญาสาธิต** มีว่า

คำว่า มิตะ คือ สภาพธรรมที่ไม่สามารถแห่งกาย คำว่า แห่งกาย ได้แก่
แห่งนามกาย คือ ชันธ ๓

นามกายที่เป็นชันธ ๓ คือ เวทนาชันธ สัญญาชันธ สังขารชันธ

ที่ชื่อว่าความปกคลุม ด้วยอรรถว่า ปกคลุมภายใน ดุจเมฆปกคลุมอากาศ
ฉะนั้น

เหมือนกันไหมกับลักษณะของมิตะเวลาเกิดขึ้น มองอะไรไม่เห็นเวลาที่เมฆ
ปกคลุม เพราะฉะนั้น ลักษณะของมิตะ คือ ถ้าปกคลุมจิตในขณะนั้น ก็ไม่เห็น
คิดอะไรก็ไม่ออก เรื่องอะไรทั้งหลายก็ลืมหมด ในขณะนั้นเป็นลักษณะสภาพที่ถูก
ปกคลุมด้วยมิตะ

ที่ชื่อว่าความหุ้มทุกส่วน ชื่อว่าความหุ้มห่อ

ไม่ใช่เล็กน้อยเวลาที่ถิ่นมิตะเกิด ทั้งหุ้ม ห่อ คือ หุ้มทุกส่วน

ที่ชื่อว่าความปิดบังไว้ภายใน ด้วยอรรถว่า ปิดกันไว้ภายใน อุปมาเหมือน
เมื่อนครที่เขาปิดเอาไว้ คนทั้งหลายออกไปภายนอกไม่ได้ ฉันทิ ธรรมทั้งหลายอัน

มีทระปิดบังไว้ จะออกไปด้วยอำนาจความแผ่ไปไม่ได้เหมือนฉันนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า ความปิดบังไว้ภายใน

เจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันในขณะนั้น เพียงสามารถเกิดขึ้นกระทำกิจเฉพาะของตน ๆ แต่ไม่สามารถที่จะมีความเจียบแหลม ความคิดอ่านที่กว้างขวางที่จะทำสิ่งอื่นในขณะที่ดินมีทระเกิดขึ้นปิดบัง

ที่ชื่อว่าความง่วงเหงา มีทระ ด้วยอรรถว่า ขจัด อธิบายว่า เปียดเปียน โดยความเป็นธรรมชาติไม่สำเร็จประโยชน์ในการทำงาน

ที่ชื่อว่าความหาวนอน โสภป้ง ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุให้หลับ

ที่ชื่อว่าความโง่งงว ง ปลายิกา ด้วยอรรถว่า กระทำให้อวัยวะมีเปลือกตาเป็นต้น ปรีดลง

ถ. การง่วงเป็นอุปนิสัยปัจจัยได้ไหม เป็นปกตูปนิสัยปัจจัย ทำให้เรา ...

สุ. ทำให้ดินมีทระเกิดบ่อย ๆ ได้

สภาพธรรมทุกอย่างที่เกิด ถึงแม้ว่าดับไปแล้วก็สะสมสืบต่ออยู่ ทำให้เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น บางคนก็ไม่ค่อยจะง่วงเท่ากับบางคนซึ่งจะหลับอยู่เรื่อยเลย นั่นก็เป็นเพราะการสะสมได้

ข้อความต่อไปมีว่า

คำว่า กิริยาที่หาวนอน ภาวะที่หาวนอน แสดงขยายถึงอาการและภาวะก่อนหลับและหลังจากหลับ ดินมีทระนิรณโดยย่อเกิดขึ้นแก่พระเสกขะและปุณฺณ โดยมาก ดินมีทระนิรณนั้น อรหัตตมรรคย่อมตัดได้โดยเด็ดขาด พระขีณาสพทั้งหลาย (คือ พระอรหันต์ทั้งหลาย) ย่อมจะหยั่งลงสู่ภวังค์ด้วยความที่กรักษากาย อ่อนเพลีย เมื่อกิริยาที่หยั่งลงสู่ภวังค์ของท่านนั้นเป็นไป มิได้ระคนกันเลย ท่านย่อมหลับ

สำหรับคนที่ไม่ใช่พระอรหันต์ กายกับใจระคนกันเวลาที่จะหลับ คือ ร่างกายก็อ่อนเพลีย ทั้งวัน ๆ ที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส เคลื่อนไหว นั่ง นอน ยืน เดิน

ประกอบกิจการงานต่าง ๆ เร็วแรงก็ใช้ไปมาก เพราะฉะนั้น ร่างกายก็ต้องล้า อ่อนแรง นอกจากนั้นยังมีถิ่นมิถนะเกิดด้วยก่อนที่จะหลับ มีความง่วง ความโง่งง เป็นต้น แต่สำหรับพระอรหันต์ พระชีณาสพทั้งหลายย่อมจะหยั่งลงสู่ภวังค์ด้วยความที่ รัชกายอ่อนเพลีย เมื่อภิกขิยาที่หยั่งลงสู่ภวังค์ของท่านนั้นเป็นไป มิได้ระคนกันเลย ท่านย่อมหลับ คือ ไม่มีถิ่นมิถนะเกิดร่วมด้วย เพียงแต่เป็นความอ่อนแรง อ่อนกำลัง ของร่างกายอย่างเดียว

ข้อความต่อไปมีว่า

ชื่อว่าความหลับของท่าน (คือ ของพระอรหันต์) ย่อมเป็นดังนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกร อัคคิเวสสนะ ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน เราปูลาดสังฆาฏิ ๔ ชั้น มีสติสัมปชัญญะก้าวลงสู่ความหลับโดยปรีศวเปื้องขวา รู้ตัวอยู่

แสดงว่าในขณะนั้นไม่มีถิ่นมิถนะเจตสิกเกิดร่วมด้วย แม้พระผู้มีพระภาคอรหันต- สัมมาสัมพุทธเจ้าเองก็ได้ตรัสไว้อย่างนี้

ข้อความต่อไปมีว่า

ก็ความที่รัชกายอ่อนเพลียนี้ เห็นปานนี้ ไม่ใช่ภาวะที่มรรคจะพึงฆ่า

เพราะเรื่องของกิเลสเท่านั้น เป็นเรื่องที่มรรคจะดับ

ย่อมได้แม้ในรูปที่มีใจครอง แม้ในรูปที่ไม่มีใจครอง เมื่อจะได้ในรูปที่มีใจครอง ย่อมได้ในกาลเห็นปานนี้ คือ ในเมื่อพระชีณาสพเดินทางไกล ก็หรือทำการงาน อย่างใดอย่างหนึ่งเหน็ดเหนื่อย เมื่อได้ในรูปที่ไม่มีใจครอง ย่อมได้ในใบไม้และดอกไม้ จริงอยู่ ใบของต้นไม้บางอย่างย่อมคล้อยออกด้วยแสงของพระอาทิตย์ ตกกลางคืนกลับ งอเข้า ดอกบัวบานด้วยแสงพระอาทิตย์ พอดตกกลางคืนหุบตามเดิม และมิถนะนี้ ย่อมไม่มีแก่พระชีณาสพทั้งหลาย เพราะเป็นอกุศล

ถ. หมายความว่า พระอรหันต์ทำงานจนตรากตรำ เป็นเหตุให้ง่วงได้ ไม่ได้หมายความว่าขณะนั้นมีอกุศล ไข้ไหม

ส. ไม่เรียกว่าว่าง แต่หมายความว่า ร่างกายอ่อนล้าเหน็ดเหนื่อยได้ เป็นเรื่องของร่างกายซึ่งไม่มีแรง ควรที่จะได้พักผ่อน แต่ว่าไม่ว่าง

เพราะฉะนั้น แม้พระอนาคามีบุคคลก็ยังมีถีนมิทธะซึ่งเกิดกับโลภมูลจิต แต่ไม่มีถีนมิทธะซึ่งเกิดกับโทสมูลจิต สำหรับพระอรหันต์ไม่มีถีนมิทธะเพราะถีนมิทธะเป็นอกุศลเจตสิก ซึ่งพระอรหันต์ท่านดับกิเลสทั้งหมดเป็นสมุจเฉทไม่เกิดอีกเลย

มโนรทปฐกนิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พรรณनावรรคที่ ๒
อธิบายลักษณะของถีนมิทธะ มีข้อความว่า

ความที่จิตไม่ควรแก่การงาน ชื่อว่าถีนะ คำว่าถีนะนั้น เป็นชื่อของความเป็นผู้เกียจคร้าน ความที่ขันธ์ทั้ง ๓ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ ไม่ควรแก่การงาน ชื่อว่ามิทธะ คำว่ามิทธะนั้น เป็นชื่อของความเป็นผู้ชบเซาของบุคคลผู้เกียจคร้านดุจลิง

วันหนึ่ง ๆ ถีนะเกิดมาก ซึ่งแต่ละท่านอาจจะสังเกตได้ว่า บางวันขี้เกียจตื่น ขี้เกียจลุก หรือว่าขี้เกียจทำงาน หรือบางวัน บางท่านอาจจะถึงกับขี้เกียจฟังธรรมก็ได้ แล้วแต่สภาพธรรมที่เกิดขึ้นในขณะนั้นว่า ถีนมิทธเจตสิกจะเกิดกับจิตในขณะนั้นหรือเปล่า

ข้อความที่ว่า คำว่ามิทธะนั้น เป็นชื่อของความเป็นผู้ชบเซาของบุคคลผู้เกียจคร้านดุจลิง

บางท่านอาจจะคิดว่า ลิงชน ไม่น่าที่จะเป็นผู้ชบเซาได้เลย แต่ก็ต้องมีขณะที่ลิงนั่งเฉย ๆ และชบเซาเหมือนกัน เพราะสภาพธรรมทั้งหลายไม่ใช่สำหรับมนุษย์เท่านั้น เป็นนามธรรมและปรมัตถธรรม ซึ่งเมื่อเกิดแล้ว ดับไปแล้วก็จริง แต่สะสมเป็นอุปนิสัยสยบปัจจัยทำให้แต่ละบุคคลมีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน

บางท่านบอกว่า ท่านง่วงบ่อยมาก อ่านหนังสือได้สัก ๒ บรรทัดก็ง่วงแล้วก็เป็นการสะสมอีกเหมือนกัน ที่เมื่อสะสมถีนมิทธะไว้มาก ก็ย่อมเป็นผู้ที่ง่วงบ่อย

ข้อความต่อไปเป็นคำอธิบายความหมายของถีนมิทระ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน มีข้อความว่า

บรรดาถีนะและมิทระทั้งสองนั้น ถีนะเป็นไฉน

ความที่จิตไม่คล่องแคล่ว ความที่จิตไม่ควรแก่การงาน ความที่จิตหดหู่ ความที่จิตซึมเซา ชื่อว่าถีนะ

ในบรรดาถีนะและมิทระทั้งสองนั้น มิทระเป็นไฉน

ความที่กาย คือ ขันธ์ ๓ ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ไม่คล่องแคล่ว ไม่ควรแก่การงาน อ่อนเพลีย อ่อนเพลียโดยรอบ ชื่อว่ามิทระ

ข้อความต่อไปอธิบายแม่ลักษณะของความคร้าน หรือความเกียจคร้าน ว่า

ความคร้านเป็นไฉน ความขี้เกียจ ภาวะแห่งความเป็นผู้ขี้เกียจ นี่ท่านเรียกว่า ตันที คือ ความเกียจคร้าน

ความเหงาเป็นไฉน ความที่กาย คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ชบเซา ซึมเซา ไม่กระปรี้กระเปร่า ความทรงอยู่แห่งกาย ความโน้มไป หมุนไป การหมุนไปโดยรอบ การหมุนไปรอบ นี่ท่านเรียกว่า วิขัมภิกา คือ ความชบเซา

ขณะนี้ไม่มีไหม สภาพธรรมเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ทันที เพราะตามความเป็นจริงแล้ว ขณะนี้เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง แต่ขาดการสังเกต ซึ่งถ้าเป็นผู้ที่เริ่มสังเกตลักษณะของสภาพธรรมจะพบว่า ลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่างเกิดขึ้นต่าง ๆ กัน ในขณะหนึ่ง ในวันหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

ทุกคนหาวนอน แต่ก่อนนี้ไม่เคยสังเกตเลยว่า ขณะที่หาวสภาพของจิตในขณะนั้นหดหู่ ไม่กระปรี้กระเปร่า ชบเซา ไม่ควรแก่การงาน ไม่คล่อง

เพราะฉะนั้น ต่อจากนี้ไปอาจจะจะเป็นปัจจัยทำให้ขณะใดที่หาว ระลึกลักษณะสภาพของจิตในขณะนั้นทันที เพื่อที่ถีนมิทระจะได้ไม่อยู่ในหนังสือ ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่เพียงในตำรา แต่กำลังเกิดขึ้น มีลักษณะปรากฏให้เห็น เพื่อเทียบเคียงให้เห็นว่า ในขณะที่กำลังหาว ลักษณะของจิตชั่วในขณะนั้นต่างกับในขณะที่ไม่หาว และโดยเจตสิกซึ่งเกิดประกอบ ก็ต่างกัน

๑๓๓๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๗

ท่านที่สังเกต จะสังเกตได้ว่า ความรู้สึกไม่กระปรี้กระเปร่า หรือว่าความซบเซา ความซึมเซา อาจจะเป็นหลังจากที่รับประทานอาหารแล้ว บางท่านอาจจะรับประทานมากไป เพราะฉะนั้น ข้อความใน **มโนรทปรณิ** มีว่า

การมัวเมาในภักต เป็นไฉน

ความสลบไปเพราะภักตของผู้บริโภคภักตแล้ว ความลำบากเพราะภักต ความเร่าร้อนเพราะภักต ความทุกข์พลภาพตามกาล นี่ท่านเรียกว่า ความมัวเมาในภักต

อาหารบางชนิดรับประทานแล้วเป็นอย่างไร ถึงกับสลบได้ไหม ตามความเป็นจริง มีไหมที่ต้องไปโรงพยาบาล แต่ก่อนจะบริโภคอาหารก็มีความลำบาก กล่าวได้ว่า ยากเย็นจริง ๆ กว่าที่จะได้บริโภคอาหารแต่ละครั้ง ต้องเป็นไปด้วยความลำบาก ในขณะที่ลำบากนั้น ย่อมเร่าร้อนด้วยความที่จะต้องกระทำหลายสิ่งหลายประการ นอกจากนั้น ความทุกข์พลภาพตามกาล เมื่อบริโภคแล้วก็อาจจะถึงอึดอัด หรือที่ท่านใช้คำว่าหนักท้อง มีโรคหลายชนิดที่เกิดจากการบริโภคอาหาร แน่นบ้าง จุกบ้าง เป็นต้น

ข้อสำคัญ คือ สภาพธรรมทุกอย่างที่ทรงแสดงเพื่อพิสูจน์ว่า สภาพธรรมนั้น ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งตราบใดที่สติยังไม่ระลึกจนทั่ว ก็ยังมีความเป็นเรา หรือความเป็นตัวตนอยู่

แต่การที่สติเริ่มระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏและศึกษาจะรู้ได้ว่า ลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้นเป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม แต่ต้องศึกษาในขณะที่สติกำลังระลึกลักษณะของสภาพธรรมนั้น ด้วยการสังเกต ด้วยการพิจารณา

เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวัน ควรจะสังเกตมากมายหลายอย่าง เพื่อจะเป็นผู้ที่ตรงต่อลักษณะของสภาพธรรม และไม่เข้าใจผิดในลักษณะของสภาพธรรมด้วย

เพราะเหตุว่าแม้ชีวิตประจำวันจะมีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย แต่ถ้าขาดการสังเกตอาจจะไม่รู้ว่า ที่ได้ยินนั้นเกิดเพราะจิตประเภทใด มีความถูกต้องมากน้อยแค่ไหน และเป็นเรื่องที่สามารถพิสูจน์ให้รู้ความจริงได้หรือเปล่า

เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวัน ถ้าเพียงเป็นผู้ที่สังเกตเพิ่มขึ้น จะทำให้เป็นผู้ที่ละเอียดขึ้น และพิจารณาธรรมได้ละเอียดด้วย

ใน **อภฺรฺสุทฺถสาลินี** มีข้อความที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องโทษของถีนมิทธะว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย นิ वर्ณ กัง กัณ ความดีขึ้นทับจิต บัณ ทอนปัญญา ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการเป็นไฉน

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย คือ กามฉันทะ เป็นนิ वर्ณ กัง กัณ ความดีขึ้นทับจิต บัณ ทอนปัญญา ๑ ...

และข้อความต่อไป ซึ่งหมายความว่าถึง พยาปาทะ ๑ อุทัจจกุกกุจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑ ที่เป็นนิ वर्ณ ธรรม

ถีนมิทธะ เป็นนิ वर्ณ กัง กัณ ความดีขึ้นทับจิต บัณ ทอนปัญญา ๑ ดังนี้ ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถีนมิทธนิ वर्ณ ทำให้มีดมน ไม่ทำให้เป็นจักขุ ดับปัญญา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งการทำลาย ไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน

คนที่กำลังวังจะเข้าใจดีว่า ในขณะที่ถีนมิทธะเกิด ทำให้มีดมน บางครั้งถึงกับทำให้ฟังไม่รู้เรื่อง บางครั้งเปิดวิทยุฟัง แต่ตึกเกินไปและกัังว ในขณะนั้นได้ยินเสียงอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่รู้เลยว่าเรื่องอะไร จนกระทั่งรายการธรรมจบ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่ถีนมิทธะเกิด ในขณะนั้น เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งการทำลาย ไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน

แต่การที่จะดับกิเลส ต้องเริ่มจากการอบรมเจริญปัญญาที่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏโดยไม่เลือก อย่าคิดว่าไม่อยากจะถีนมิทธะ เพราะเป็นไปไม่ได้ เช่นเดียวกับไม่อยากจะมโหฬาร ไม่อยากจะมโหฬาร ไม่อยากจะมโหฬาร

อกุศลทั้งหลาย ไม่อยากจะมีทั้งนั้น แต่ไม่มีไม่ได้ เพราะสะสมมาเนิ่นนานในสังสารวัฏฏ์ เมื่อมีเหตุปัจจัยก็เกิดขึ้น เพียงแต่เป็นผู้ที่รู้หนทางถูกว่า ถ้าเป็นผู้ที่ฟังพระธรรมแล้ว เพียงแต่เริ่มสังเกตเท่านั้นก็จะเห็นได้ว่า ขณะนี้เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่างจริง ๆ ตรงตามที่ได้ทรงแสดงไว้ จนกว่าจะเป็นสติปัฏฐานที่ศึกษาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเพิ่มขึ้น จนประจักษ์แจ้งสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้จริง ๆ

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๒ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๙ ดวง ถ้าถิ่นเจตสิกและมิตถเจตสิกไม่เกิดร่วมด้วย เพราะไม่จำเป็นที่ถิ่นเจตสิกและมิตถเจตสิกจะเกิดกับโลกมูลจิตดวงที่ ๒ ซึ่งเป็นสังขาริกเสมอไป แต่ถ้าขณะใดที่ถิ่นเจตสิกและมิตถเจตสิกจะเกิด จะไม่เกิดกับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ แต่จะเกิดกับโลกมูลจิตที่เป็นสังขาริก

น่าสงสัยไหมว่า โลกมูลจิตดวงที่ ๒ คือ โสมนัสสสทนต์ ทิฏฐิคตสัมปยุตตัง สังขาริกัง มีถิ่นมิตถเจตสิกเกิดร่วมด้วยอย่างไร เพราะเป็นโสมนัส และประกอบด้วย ทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดด้วย แต่แม้กระนั้นถิ่นมิตถเจตสิกก็ยังเกิดได้ เพราะผู้ที่มีความเห็นผิด ตราบใดที่ยึดถือในความเห็นผิดนั้นอยู่ ความเห็นผิดย่อมมีปัจจัยที่จะเกิดขึ้นไม่ว่าในเวลาไหน กำลังง่วง จะไม่ให้มีความเห็นผิดได้ไหม สำหรับคนที่สะสมความเห็นผิดมา และยึดถือในความเห็นผิด ยึดมั่นในความเห็นผิดนั้น

บางคนเข้าใจว่า ที่โงก เป็นวิปัสสนาญาณ

เป็น โสมนัสสสทนต์ ทิฏฐิคตสัมปยุตตัง สังขาริกัง ที่มีถิ่นมิตถเจตสิกเกิดร่วมด้วย แสดงให้เห็นว่า กำลังง่วง ความเห็นผิดย่อมเกิดได้ เพราะว่ากำลังโงกอยู่ ก็เข้าใจว่าเป็นวิปัสสนาญาณ ซึ่งความจริงถ้าเป็นวิปัสสนาญาณ ต้องโงกหรือเปล่า

ขณะนี้เอง ปกติ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่ผิดปกติ จึงจะเป็นวิปัสสนาญาณ เพราะว่าปัญญาคือศึกษาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริงเพิ่มขึ้น ๆ จนกระทั่งมีกำลัง ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด เป็นอกุศลหรืออกุศล หรือแม้ถิ่นมิตถะที่กำลังเกิดอยู่ สติปัฏฐานก็สามารถระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้นตามความเป็นจริงได้

เพราะฉะนั้น การรู้แจ้งอริยสัจธรรม ไม่จำกัดกาล ไม่จำกัดสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน หรือว่ากำลังประกอบกิจการงาน หรือที่ไหนก็ได้ เพราะทันทีที่สติระลึกรู้ ซึ่งทุกท่านในขณะนี้พิสูจน์ได้ อาจจะมีปัจจัยที่เมื่อฟังแล้วสติระลึกรู้ ตรวจสอบได้ว่า ปัญญาชัดในลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏหรือเปล่า ถ้ายัง ก็หมายความว่า ต้องอบรมเจริญไปจนกว่าปัญญาจะสามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏจริง ๆ

การเป็นผู้ที่สังเกตละเอียดขึ้น การพิจารณาให้เข้าใจในเหตุผลจริง ๆ และความเป็นผู้ตรง จะทำให้ไม่หลอกตัวเอง ไม่หลอกคนอื่น และไม่ถูกคนอื่นหลอกด้วย เพราะเป็นผู้ที่สามารถจะรู้ว่า คำพูดที่ได้ยินเกิดจากจิตประเภทใด ซึ่งในวันหนึ่ง ๆ มีมาก ทุกคนได้ยินได้ฟังเรื่องต่าง ๆ แต่ขาดการสังเกตแม้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นผู้ที่ไม่ละเอียด เพราะฉะนั้น การฟังพระธรรมจะต้องพิจารณาจริง ๆ และละเอียดขึ้น

ข้อความใน **อัฐสาลินี จิตตูปาทกัณฑ์ พรรณนาอภิสลบทภาชนียะ** แสดงเหตุเกิดแห่งทิฐิ ทุกคนไม่อยากจะมีความเห็นผิด แต่ไม่รู้ตัวว่า ถ้าขาดความละเอียดและความเป็นผู้สังเกต จะเป็นปัจจัยทำให้โน้มเอียงไปสู่ความเห็นผิดที่ละเล็กที่ละน้อยได้ เพราะเหตุเกิดแห่งทิฐิที่แสดงไว้ใน **อัฐสาลินี** มีว่า

อัสถัมมสวณัง การฟังแต่อัสถัมม

อภิลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว

อริยานัง อทิสสนกามตาทีนิ ความเป็นผู้ไม่ต้องการจะเห็นพระอริยะทั้งหลาย เป็นต้น

อโยนิโสมนสิการ การไม่พิจารณาโดยแยบคาย

ถ้าได้พิจารณาแต่ละข้อจริง ๆ จะเป็นการเกื้อกูลต่อการให้ไม่โน้มเอียงไปสู่การเป็นผู้เห็นผิด เพราะวันนี้อาจจะไม่เห็นผิด แต่ต่อไปข้างหน้าถ้าเป็นผู้ที่ไม่ละเอียด จะเห็นผิดได้ไหม ถ้าฟังแต่อัสถัมม ก็ย่อมเป็นได้ แม้แต่พระอริยธรรมก็ยังคงฟังด้วยความละเอียดรอบคอบที่จะต้องพิจารณาว่า สิ่งที่ได้ยินได้ฟังนั้นเป็นความจริงที่สามารถจะพิสูจน์ได้หรือเปล่า นี่คืออโยนิโสมนสิการ

บางทีทุกท่านได้ยินคำว่า โยนิโสมนสิการ การพิจารณาโดยแยบคาย ก็ถามถึงวิธีทำกันที่ว่า ทำอย่างไรพิจารณาโดยแยบคาย ต้องการที่จะทำ คือ ต้องการที่จะโยนิโสมนสิการ แต่ตามความจริง ชีวิตประจำวันนี่เอง พิจารณาได้ในทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏ ว่าเป็นผู้ที่โยนิโสมนสิการหรือเปล่า คือ เป็นผู้ที่ทำความเห็นให้ตรง

ข้อความในอรรถกถาแสดงว่า

ไม่พิจารณาโดยแยบคาย อโยนิโสมนสิการ ได้แก่ เป็นผู้ที่ถือมงคลตื่นข่าว

และชีวิตประจำวันจริง ๆ ถ้าไม่สังเกตจะไม่ทราบเลยว่า โนมเอียงไปหรือเปล่า

ข้อความใน **มังคลัตถทีปนี** อธิบายว่า

บางคนถือว่า เห็นโคแดงเป็นต้นเป็นทิวภูมิมงคล บางคนถือว่า ได้ยินเสียงหรือคำต้อนรับอวยชัยให้พรเป็นต้นเป็นสุตมงคล บางคนก็ถือว่า เมื่อได้สัมผัส เช่น นุ่งผ้าขาว หรือโพกผ้าขาว หรือว่าลูบไล้ด้วยดินสอพองโดยถูกต้องตามวิธีเป็นต้น หรือได้กลิ่นดอกบัวเป็นต้น หรือได้ลิ้มรสอาหารบางรสเป็นต้น เหล่านี้เป็นมุตมงคล

ถ้าถืออย่างนั้น เป็นอโยนิโสมนสิการ เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ เพราะฉะนั้นทุกอย่างต้องพิจารณาโดยละเอียด แม้แต่การนุ่งห่มผ้าขาว หรือโพกผ้าขาว เป็นมงคลหรือเปล่า ถ้าถือว่าเป็นมงคล เป็นอโยนิโสมนสิการ คือ ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่ามงคลจริง ๆ คืออะไร

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ อย่าเป็นผู้ที่ขาดการสังเกต ขาดการพิจารณาโดยละเอียดจริง ๆ เพื่อวันหนึ่งข้างหน้าจะไม่เป็นผู้ที่มีความเห็นผิด เพราะโน้มเอียงไปที่จะไม่พิจารณาในเหตุในผล ซึ่งการที่จะเป็นผู้ตรงต่อพระธรรมวินัย ตรงต่อความเห็นถูกต้องเป็นผู้ที่ละเอียดและสังเกตจริง ๆ

คำอธิบายเหตุเกิดแห่งทิวภูมิว่า

จริงอยู่ ความเห็นผิดนั้นพึงทราบว่า ย่อมเกิดขึ้นด้วยการฟังอันเว้นจากการเข้าไปพิจารณาเห็นอย่างรอบคอบ ก้าวล่วงความเป็นกลางเสีย มุ่งที่จะนับถือเป็นอย่างมากซึ่งอสังกรรมทั้งหลายอันประกอบด้วยวาตะ คือ ทิวภูมิเหล่านี้

เรื่องที่ได้ยินได้ฟังบางเรื่องไม่น่าเชื่อเลย แต่ยังมีคนเชื่อได้ แสดงว่าอะไรจริงอยู่ ความเห็นผิวนั้นฟังทราบว่า ย่อมเกิดขึ้นด้วยการฟัง อันเว้นจากการเข้าไปพิจารณาเห็นอย่างรอบคอบ ก้าวล่วงความเป็นกลางเสีย มุ่งที่จะนับถือเป็นอย่างมาก ซึ่งอสังขธรรมทั้งหลายอันประกอบด้วยวาทะ คือ ทิฏฐิเหล่านี้

ในวันหนึ่ง ๆ แม้ทุกท่านจะไม่คุยกันถึงเรื่องทิฏฐิเลย วันนี้มีใครคุยกันเรื่องทิฏฐิบ้างตั้งแต่เข้ามา ก็ไม่มี คุยเรื่องคนนั้นบ้าง คนนี้บ้าง เหตุการณ์นั้นเหตุการณ์นี้บ้าง แต่แม้อย่างนั้น ไม่ว่าสิ่งที่ได้ยินได้ฟังจากผู้ใกล้ชิดบ้าง มิตรสหายบ้าง วงศาคณาญาติบ้าง เป็นผู้ตรงแม้ในการฟังเรื่องอย่างนั้น ๆ หรือเปล่า เป็นผู้ที่สังเกตวาทะของผู้กล่าวหรือเปล่าว่า เกิดจากจิตประเภทใด ซึ่งผู้ฟังสามารถรู้ได้ ไม่ใช่แต่เฉพาะผู้พูดเท่านั้นที่รู้ แต่ผู้ฟังก็ยังสามารถที่จะรู้ได้ว่า วาจาอย่างนี้เกิดจากอกุศลจิตประเภทใด เพราะฉะนั้นในชีวิตประจำวันจริง ๆ ถ้าเริ่มสังเกตแม้ในเรื่องที่ไม่ใช่เกี่ยวกับทิฏฐิหรือความเห็นผิด ก็ยังจะเห็นได้ว่า เกื้อกูลต่อการเป็นผู้ที่ทำความเห็นให้ตรง ต้องเป็นผู้ที่สะสมความตรงไปทุกชาติ เพราะทุกคนยังมีกุศลและยังมีอกุศล ไม่ใช่มีแต่อกุศลอย่างเดียว หรือมีกุศลอย่างเดียว ไม่ว่าใครทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น แต่ละคนย่อมมีเวลาที่อกุศลจิตจะเกิด และก็กล่าววาทะที่เป็นอกุศล แต่รู้สึกตัวได้ไหม และในขณะเดียวกัน อย่าลืม ผู้ฟังที่สังเกต ย่อมสามารถที่จะรู้ได้ เพราะถ้าไม่เป็นผู้ตรง ไม่ได้ศึกษาพระธรรมที่ได้ทรงแสดงลักษณะของอกุศลธรรมไว้โดยละเอียดทุกประการ แม้แต่ผู้ที่มีอกุศลเองก็ย่อมไม่รู้จักตัวเองว่า อกุศลเล็กและมีเล่ห์กลแค่ไหน

ขอล่าวถึงประโยชน์ของการเป็นผู้ละเอียดและเป็นผู้ที่สังเกต จากตัวอย่างของพระผู้มีพระภาคใน **มโนรทปฺปณิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พรณนาวรรคที่ ๑**

มีคำถามว่า

ก็พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงธรรม ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายก่อน เพราะเหตุใด

เท่านั้นเอง แสดงถึงความเป็นผู้ละเอียด ในพระไตรปิฎกไม่ว่าจะเป็นในสูตรไหนก็ตาม พระผู้มีพระภาคจะตรัสว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย แต่ท่านผู้ฟังอาจจะข้ามไปไม่พิจารณาเลยว่าเพราะเหตุใด ทำไมพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงธรรมตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายก่อน แต่ความเป็นผู้ละเอียด ความเป็นผู้สังเกต จึงมีคำถามนี้ที่ถามว่า

ก็พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงธรรม ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายก่อน เพราะเหตุใด เมื่อไม่ตรัสเรียก ไม่ทรงแสดงธรรมนั้นเทียว มิใช่หรือ

ตอบว่า เพื่อให้เกิดสติ

การที่จะฟังพระธรรม ต้องเป็นผู้ที่พร้อมด้วยสติสัมปชัญญะที่จะพิจารณา เหตุผลที่ได้ฟังจึงจะได้ประโยชน์จริง ๆ ประโยชน์ของพระธรรม คือ เข้าใจและประพฤติปฏิบัติตามด้วย อย่าเพียงแต่ศึกษามาก ๆ จนจบ แต่ไม่ประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งนั่นไม่เป็นประโยชน์เลย เพราะฉะนั้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลาย เพื่อให้เกิดสติ

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคิดถึงสิ่งอื่นอยู่ เป็นผู้มึนจิตฟุ้งซ่านบ้าง พิจารณาธรรมอยู่บ้าง ใส่ใจกัมมฐานอยู่บ้าง นั่งแล้ว เมื่อพระองค์ไม่ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้น แล้วแสดงธรรม ภิกษุทั้งหลายไม่อาจเพื่อจะกำหนดว่า เทศนานี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นปัจจัย อันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วด้วยการเกิดขึ้นแห่งเนื้อความเช่นไร ดังนี้ ฟังเรียนเอาอย่างไม่ดี หรือไม่ฟังเรียนเอา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกก่อน แล้วทรงแสดงธรรมในภายหลัง ซึ่งภิกษุทั้งหลายก็ทูลรับคำเรียกของพระผู้มีพระภาค แสดงว่าเป็นผู้มีหน้าเฉพาะ ฟังแล้ว

นี่เป็นเหตุที่จะต้องพิจารณาธรรมโดยละเอียดจริง ๆ เห็นประโยชน์แม้แต่ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายก่อนที่จะทรงแสดงธรรม

๑๓๓๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๗

การที่จะฟังพระธรรม พิสูจน์ได้ตั้งแต่ ๒,๕๐๐ กว่าปีที่พระวิหารเชตวัน พระวิหารเวฬุวัน พระวิหารต่าง ๆ จนกระทั่งถึงสมัยนี้ จิตไม่ได้อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาเลย เกิดดับอย่างรวดเร็ว ขณะนี้คิดถึงอะไรบ้าง กำลังว่าง ๆ เจียบ ๆ ช่วงขณะนี้ จิตเกิดขึ้นแล้ว คิดแล้ว นึกแล้ว เรื่องอื่นแล้ว เพราะฉะนั้น แสดงให้เห็นว่า จำเป็นต้องมีสติในขณะที่ฟัง เพราะ เมื่อคิดถึงสิ่งอื่นอยู่ เป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่านบ้าง พิจารณาธรรมอยู่บ้าง

การที่จะฟังพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจากพระโอษฐ์ ณ พระวิหารเชตวัน เป็นต้น กับการที่จะพิจารณาธรรมเอง อย่างไหนจะเป็นประโยชน์กว่ากัน

บางคนอาจจะพิจารณาธรรมจริง แต่เมื่อมีโอกาสได้เฝ้าได้ฟังพระธรรมจากพระโอษฐ์ ย่อมสามารถได้ฟังสิ่งซึ่งเกื้อกูลต่อบุคคลนั้นตามอัธยาศัยที่สะสมมา ซึ่งพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ที่จะทรงสามารถแสดงธรรมได้ตรงกับอัธยาศัยของผู้ฟังว่า ธรรมใดเหมาะสมกับอัธยาศัยของบุคคลใด

เพราะฉะนั้น แม้พิจารณาธรรมอยู่บ้าง พระผู้มีพระภาคก็ยังตรัสเรียกเพื่อที่จะให้เกิดสติ ในขณะที่ฟังธรรม

ข้อความต่อไปที่ว่า บางท่านในขณะนั้น ใส่ใจแก้วมัญฐานอยู่บ้าง

แม้ในขณะที่กำลังระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่พระธรรมที่ได้ฟังจากพระโอษฐ์จะทำให้เข้าใจลักษณะสภาพธรรมที่กำลังปรากฏชัดเจนถูกต้องเพิ่มขึ้น เพื่อละคลายการยึดถือสภาพธรรมนั้นว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ไม่ใช่ว่าปล่อยไป ให้ไปนั่งอยู่ที่ไหนคนเดียว และไม่มีพระธรรมที่จะเกื้อกูลให้เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น เพราะพระผู้มีพระภาค-

อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงแสดงพระธรรมเป็นเนืองนิตย์ เมื่อผู้ใดอบรมเจริญปัญญามาแล้วในอดีตที่จะเข้าใจ สะสมอบรมความเข้าใจมามาก ก็เป็นสังขารขั้นปรับปรุงแต่งให้สติเกิดขึ้นระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตรงตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง แม้ในขณะที่ไม่ได้เฝ้า ไม่ได้ฟังพระธรรมเฉพาะพระพักตร์ แต่แม้ขณะที่กำลังเฝ้าฟังพระธรรม และใส่ใจกัมมฐานอยู่ พระธรรมที่ทรงแสดงในขณะนั้น ย่อมเกื้อกูลที่จะทำให้ฟังไป พิจารณาลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏเพิ่มขึ้น เกื้อกูลต่อการที่ปัญญาจะคมพอที่จะละการยึดถือลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นได้ ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกภิกษุ เพื่อให้เกิดสติ

เพราะฉะนั้น ไม่มีเลยที่เมื่อไม่ตรัสเรียกแล้วทรงแสดงธรรม

นี่คือความเป็นผู้ละเอียด ซึ่งทุกท่านจะต้องสังเกตสภาพของจิต และเหตุผลที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก และจะเห็นได้ว่า แต่ละบุคคลมีอัธยาศัยที่ต่างกัน แม้ในเรื่องของความละเอียด บางคนละเอียดมาก บางคนละเอียดน้อย เพราะฉะนั้น แต่ละขณะจิตที่เกิดขึ้นและดับไป ย่อมสะสมสืบต่ออยู่ในจิตทำให้เป็นผู้มีจิตอัธยาศัยต่าง ๆ กัน อย่างละเอียดที่สุด ที่จะสังเกต พิจารณาแม้โทษของกุศลที่เป็นไปในวิภวฐานะ เพราะโดยมากทุกคนเห็นโทษของอกุศล แต่ต้องเป็นผู้ที่ละเอียดกว่านั้นอีกในการที่จะเจริญปัญญาเพื่อดับกิเลส เพราะจะต้องเป็นผู้ที่สังเกต พิจารณาเห็นโทษแม้ของกุศลที่เป็นไปในวิภวฐานะ เพื่อการไม่ติดในผลของกุศล ซึ่งใน **มโนรทปฺรณฺธิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พรณนาวรรคที่ ๓ สูตรที่ ๓** มีข้อความว่า

บัณฑิตพึงทราบจิตที่บังเกิดขึ้นด้วยสามารถวิภวฐานะนั้นเทียว ข้อว่าจิตย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศมากดังนี้ ความว่า จิตใดเมื่อให้สมบัติในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ความเป็นใหญ่ในมารและพรหมก็ดี เมื่อให้ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ความเศร้าโศก ความปริเทวนา ความทุกข์ ความโทมนัส ความแห้งผากแห่งใจบ่อย ๆ และชั้นธ ๓๓ ๓๔ ๓๕ และวิภวฐานะในปฏิจกสมุปปาตะ ชื่อว่าย่อมให้กองทุกข์ทั้งสิ้น เพราะเหตุที่จิตนั้นชื่อว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศ มิใช่ประโยชน์อันใหญ่

เพราะฉะนั้น กุศลย่อมให้ผลที่ดี แต่เมื่อยังเป็นกุศลในวัฏฏะ ก็ต้องเห็นแม่โทษ ด้วยว่า ถ้ามีความติด ความเพติดเพลิน ความพอใจในผลของกุศลนั้น ๆ ย่อมเป็นการยากที่จะบรรลุนิพพาน แม้เพียงจะฟังก็ยังไม่ค่อยมีเวลา หรือว่ายังไม่สามารถที่จะพิจารณาธรรมได้บ่อย ๆ ในวันหนึ่ง ๆ เพราะเป็นไปในเรื่องของความสนุก ความเพติดเพลินต่าง ๆ

ถ. คำว่า *ดูกร ภิกษุทั้งหลาย* ถ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายที่มี ถีนมิทธะอยู่ จะหายไหม

สุ. แล้วแต่บุคคล แล้วแต่เหตุปัจจัย ทุกคนเป็นได้ทุกอย่างในทุกชาติ พิสูจน์ได้จากในชาตินี้ ถ้าบอกว่า *ดูกร ภิกษุทั้งหลาย* ถีนมิทธะหายไหม พิสูจน์ได้ด้วยตัวเอง แต่ผู้ที่กล่าวไม่ใช่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ที่ตรัสเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมขึ้นกับการสะสมของบุคคลที่ฟังด้วย ถ้าท่านผู้ฟังได้เคยฟังมาแล้วในอดีต ไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไร แต่พิสูจน์ได้จากชาตินี้ ลองฟังคำนี้และสังเกตดูว่า ถีนมิทธะหายไปหรือเปล่า

ถ. คำว่า *ดูกร ภิกษุทั้งหลาย* ที่อาจารย์อธิบายว่า เป็นการเตือนสติผมเห็นด้วย ผมเคยทำงานกับฝรั่ง ก่อนที่เขาจะพูด เขาต้องใช้คำว่า look ทุกครั้ง คล้ายกับให้ระวัง ฟังให้ดี อะไรอย่างนี้ เป็นการเตือนสติจริง ๆ ผมเห็นด้วย

สุ. ต้องเป็นผู้ที่สังเกตละเอียดขึ้น ๆ เพื่อที่จะเป็นผู้ที่ตรงจริง ๆ ต่อลักษณะของสภาพธรรม เพราะถ้าไม่เป็นผู้สังเกต ยากที่จะรู้

สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา พระวิงคปกรณ สारัมภนิทเทศ อรรถกถา ขุททกวัตถุวิงคนิทเทศ สारัมภนิทเทศ อธิบายถึงความแ่งดี ซึ่งไม่ใช่คน ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์บุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นสภาพธรรม คือ กิเลส อกุศล ที่ยังไม่ได้ดับเป็นสมุจเฉท แต่ถ้าไม่ได้ฟัง ไม่ได้ศึกษาโดยละเอียด จะไม่รู้ขณะจิตของแต่ละบุคคลได้เลย ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้โดยละเอียด เพื่อเกื้อกูลอุปการะให้เป็นผู้ตรงต่อลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ข้อความใน **सारัมภนิทเทศ** มีว่า

ชื่อว่าความแข่งดี ด้วยสามารถแห่งการฉุนเฉียวกับบุคคลซึ่งไม่เป็นที่รัก

เพราะฉะนั้น ใครเป็นเพื่อนแท้ ลองพิจารณาดู เพื่อนแท้นั้นจะไม่แข่งดี แต่ถ้ามีการแข่งดีขณะจิตใด เป็นกาลหนึ่ง ๆ เพราะจิตก็เกิดดับ กาลนั้นจะพิจารณาได้ว่า ขณะนั้น ด้วยสามารถแห่งการฉุนเฉียว

การแข่งดีแผ่ออกไป ชื่อว่าการแข่งขึ้นหน้า ปฏิสาร์มกะ

อาการที่แข่งดี ชื่อว่ากิริยาที่แข่งดี กิริยาที่แข่งดีแผ่ออกไป ชื่อว่ากิริยาที่แข่งดีขึ้นหน้า ความเป็นแห่งบุคคลแข่งดีแผ่ไปแล้ว ชื่อว่าสภาพความแข่งดีขึ้นหน้า

คำว่า อย่าง วุจจติ นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลนี้ ชื่อว่ามีความแข่งดี

ว่าโดยลักษณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกบุคคลนั้นว่า มีสิ่งเปรียบด้วยการกระทำเกินเป็นลักษณะ คือว่า บุคคลใดประกอบด้วยสิ่งใด บุคคลผู้แข่งดีนั้นย่อมกระทำสิ่งนั้น ๆ ให้เป็น ๒ เท่า

ลักษณะของความแข่งดีในชีวิตประจำวัน ในการทำงาน ในการเรียน แม้แต่ในเรื่องของความดี จะได้ทราบว่า บุคคลใดก็ตามที่เป็นผู้แข่งดี ย่อมกระทำสิ่งนั้น ๆ ให้เป็น ๒ เท่าของบุคคลอื่น

เช่น ผู้ครองเรือน บุคคลอื่นตบแต่งหรือตระเตรียมสิ่งของภายในบ้านด้วยวัตถุเพียง ๑ อย่าง บุคคลผู้แข่งดีย่อมจัดแจงสิ่งนั้น ๒ อย่าง

ถ้าใครทำอาหารอร่อย คนแข่งดีจะทำอย่างไร ก็ทำให้อร่อยกว่า หรือทำให้เป็น ๒ เท่า เพราะเหตุว่า มีสิ่งเปรียบด้วยการกระทำเกินเป็นลักษณะ

ผู้แข่งดีคนอื่นอีกย่อมจัดแจงสิ่งนั้นเป็น ๔ ผู้คนอื่นอีกย่อมจัดแจงเป็น ๘ ผู้แข่งดีอื่นอีกย่อมจัดแจงเป็น ๑๖

เพราะเหตุว่าเมื่อมีคนแข่งดีคนที่ ๑ ย่อมจะมีคนแข่งดีคนที่ ๒ คนที่ ๓ คนที่ ๔ และต่อ ๆ ไป เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ซึ่งต้องตรงต่อลักษณะของสภาพธรรมจริง ๆ ว่า ขณะใดเป็นอกุศล

จำเป็นไหมที่จะต้องแข่งดี ถ้าเป็นผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมจริง ๆ ทุกคนควรดี
มาก ๆ ไม่ใช่แค่เราคนเดียว

ต่อไปสำหรับผู้ที่ไม่ครองเรือน แม้แต่ผู้ที่เป็นสมณะ

ผู้มีการแข่งดีมีอยู่ เมื่อผู้หนึ่งเรียนพระพุทฺธพจนนิกายหนึ่งด้วยสูตรหนึ่ง ผู้แข่ง
ดีคนอื่นย่อมคิดว่า เราจะเป็นผู้ล้าหลังผู้นั้น ดังนี้ จึงเรียน ๒ นิกาย ผู้แข่งดีอื่นอีก
ย่อมเรียน ๓ นิกาย ผู้แข่งดีอื่นอีกย่อมเรียน ๔ นิกาย ผู้แข่งดีอื่นอีกย่อมเรียน
พระพุทฺธพจน ๕ นิกาย

ก็การเรียนพระพุทฺธพจนนั้น ไม่ควรด้วยสมารถแห่งความแข่งดี เพราะว่า
ความแข่งดีนั้นเป็นฝักฝ่ายแห่งอกุศล เป็นทางยังสัตว์ให้ถึงนรก

นี่คือเรื่องของอกุศล คือ เรื่องแข่งดี แต่ทางฝ่ายกุศลก็ย่อมมีกิริยาอาการ
ปรากฏที่ดูคล้าย แต่ไม่ใช่อกุศล ซึ่งข้อความต่อไปมีว่า

แต่ว่า ว่าด้วยสมารถแห่งฝักฝ่ายในกุศล เมื่อบุคคลถวายเป็นภิกษุเพียงหนึ่ง
อย่าง บุคคลอื่นควรให้เพิ่มเป็น ๒ เมื่อบุคคลถวายเป็น ๒ อย่าง บุคคลอื่นควรถวายเป็น
เป็น ๔ อย่าง อย่างนี้สมควร

ก็ครั้งเมื่อภิกษุเรียนพระพุทฺธพจนนิกายหนึ่ง ภิกษุอื่นเรียนเอา ๒ นิกายด้วยคิด
ว่า เมื่อเราสาธยายพระพุทฺธพจนอยู่ ความผาสุกย่อมมี ดังนี้ก็ควร

ฉะนั้น การเรียนพระพุทฺธพจนให้ยิ่งกว่านั้น เพราะมันอยู่ในฝักฝ่ายแห่งกุศลอันเป็น
วิวัฏฐะ ก็ควร

เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาจิตโดยละเอียดจริง ๆ แม้แต่การที่บุคคลหนึ่งให้สิ่งหนึ่ง
สิ่งใด และคนอื่นเพิ่มให้อีกเท่าหนึ่ง ก็จะต้องรู้ลักษณะของจิตในขณะนั้นว่า ที่เพิ่มให้
นั้นเพราะอะไร จิตเป็นสภาพที่เกิดดับสลับอย่างรวดเร็วมาก เพราะฉะนั้น ควรที่สติจะ
ระลึกลักษณะของจิตในขณะนั้นว่าเพราะกุศล หรือว่าเพราะอกุศล

ต้องเป็นผู้ที่มีความละเอียด และเป็นผู้ที่สังเกต แม้แต่ในการศึกษา หรือในการ
ที่จิตจะเป็นกุศลหรืออกุศล มิฉะนั้นแล้วบางท่านก็เลยไม่กล้า เมื่อคนอื่นให้ ๑ ก็ต้อง

ให้ ๑ เหมือนกัน กลัวใหม่ว่าให้ ๒ ไม่ได้ เพราะความคิดก็มีได้หลายอย่าง ไม่กลัว
อกุศลอย่างนี้ ก็กลัวอกุศลอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ก็ยังคงเป็นอกุศลอยู่

แต่ถ้าเป็นกุศลจริง ๆ ไม่ต้องกลัวอะไรเลย ไม่ต้องหวั่นไหว ไม่ต้องหวาดหวั่น
ไม่ว่าใครจะคิดอย่างไร ในเมื่อขณะนั้นจิตเป็นกุศล ย่อมกระทำการที่ควรได้ จะเรียน
๕ นิกายก็ได้ จะถวาย ๓ เท้า หรือ ๕ เท้าของบุคคลอื่นก็ได้ ด้วยจิตที่เป็นกุศล
แต่ถ้าด้วยจิตที่เป็นอกุศล ขณะนั้นเมื่อสะสมแล้ว ก็เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยยากต่อการที่จะรู้
แจ้งอริยสัจธรรม

ถ. แต่ก่อนที่ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ยังไม่ทราบว่าจะไร้อะไรผิด เมื่อศึกษา
แล้วก็ทราบว่า สิ่งนั้นเป็นกิเลส สิ่งนี้เป็นอกุศล คราวนี้เวลาจะทำอะไร จะหยิบ จะจับ
จะดู หรือจะเล่นอะไร ก็ระวังไปหมด กลัวเป็นอกุศล ทำให้เกิดความไม่แช่มชื่น
เกิดความไม่สบายใจ เกิดความท้อถอยหดหู่ แบบนี้ไม่ทราบว่า ผิดหรือถูกอย่างไร

ส. นี่ไม่ใช่การละอกุศล เพราะอกุศลอย่างหนึ่งเกิดและไม่ชอบในอกุศล
อย่างนั้น การไม่ชอบในอกุศลนั้นก็อกุศลอีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงปรากฏเป็น
ความไม่แช่มชื่น

ถ. ปกติชอบทานขนม แต่รู้แล้วว่า ชอบเป็นโลภะ ก็เลยไม่ทาน

ส. ขณะที่ไม่ทานนั้นเป็นกุศล หรือว่ายังคงเป็นอกุศลอยู่นั่นแหละ

ถ. ก็เป็นปัญหาที่สงสัย ทำให้ไม่แช่มชื่น

ส. ถ้าขณะใดไม่เกิดจิตที่เป็นไปในทาน ในศีล ในสมณะ หรือในสติปัฏฐาน
ขณะนั้นต้องเป็นอกุศลจิตประเภทใดประเภทหนึ่ง คือ ถ้าไม่เป็นโลภะ ก็เป็นโทสะ
หรือโมหะ

ถ. ขณะที่มีความไม่พอใจ ไม่แช่มชื่นในสิ่งที่เราได้ประสบ เพราะเรารู้แล้ว
ว่า สิ่งนั้นเป็นกิเลสที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่เมื่อทราบแล้ว เราเกิด
ความไม่แช่มชื่น

ส. ขณะนั้นเป็นอกุศล สังเกตได้จากเวทนาที่เกิดกับจิตในขณะนั้นได้
สภาพที่ไม่แช่มชื่นเป็นอกุศล แต่ไม่ใช่เรา เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ อกุศลจิตเกิดมาก

สติปัฏฐานเท่านั้นที่สามารถจะอบรมเจริญได้มากในวันหนึ่ง ๆ ถ้าเป็นผู้ที่เข้าใจ และได้อบรมจนกระทั่งสติปัฏฐานเจริญขึ้น ย่อมสามารถที่จะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย

เวลาที่เกิดความอยาก ความอยากก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เวลาที่ไม่ชอบ ไม่แถมขึ้น ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับไป เพราะในขณะที่เห็น ก็ไม่ใช่ขณะที่เป็น โลกมุขจิตหรือโทสมุขจิต ช่วงขณะที่ได้ยิน ขณะนั้นก็ไม่ใช่โลกมุขจิตหรือโทสมุขจิต ขณะที่คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ก็ไม่ใช่ขณะที่กำลังเห็น เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่างที่กำลังปรากฏเพื่อที่จะให้สติระลึกจนกว่าจะรู้ความจริง ไม่ใช่ให้ไม่ชอบอกุศล แต่ให้สติระลึกจนกว่าจะรู้ความจริง

โลภะเกิด ไม่ชอบโลภะ ก็เป็นอกุศล แต่โลภะที่เกิด เป็นสิ่งที่มีจริงซึ่งสติปัฏฐานสามารถเกิดระลึกรู้ลักษณะโลภะนั้นได้ จึงจะเป็นกุศลในขณะนั้น

ถ. ที่อาจารย์บรรยายเรื่องการแข่งดี อย่างตนเองมีอาชีพค้าขาย ถ้าหากไม่แข่งดี หรือไม่ชิงดีชิงเด่นกันแล้ว เราก็ตั้งอยู่ไม่ได้

ส. ไม่จริงแน่ ๆ เพียงแต่ทำดีที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ จะแข่งดีหรือไม่แข่งดีก็ตาม ทำดีที่สุดโดยไม่แข่งดี กับเวลาที่แข่งดี ก็คือ พยายามทำดีที่สุดนั่นเอง แต่ประกอบด้วยความแข่งดี ซึ่งผลก็คือกระทำดีที่สุด ไข่มุข อย่างไร ๆ ก็กระทำได้ดีที่สุด

กระทำดีที่สุดอย่างหนึ่ง ด้วยความสามารถ ด้วยความตั้งใจโดยไม่ประกอบด้วยความแข่งดี แต่อีกอย่างหนึ่งนั่น คือ ทำดีที่สุดเท่าที่จะทำได้อยู่แล้ว แต่ประกอบด้วยความแข่งดี ซึ่งเป็นโทษ

เพราะฉะนั้น แต่ละคน ทำเถอะ สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้ ทุกอย่าง แต่ไม่ใช่เพราะความแข่งดี ทำทุกอย่างเต็มตามความสามารถที่จะทำได้โดยไม่ต้องแข่งดีเลย เสียเวลาแข่งดี เสียมาก เสียเวลาให้อกุศลจริง ๆ จะแข่งดีหรือไม่แข่งดี ก็ทำอย่างดีที่สุดแล้ว เพราะฉะนั้น จะไปเสียเวลาให้อกุศลจิตเกิดทำไม

ถ. หมายความว่า ทำทุกอย่างให้ดีที่สุด

ส. ทำเต็มความสามารถ ถึงแม้ไม่แข่งดี ก็ทำโดยเต็มความสามารถ และถึงแม้ว่าอยากจะแข่งดี ความสามารถมีเท่าไรก็ทำเต็มความสามารถเท่านั้นเอง ผลคือเท่ากัน เมื่อเท่ากันแล้ว ทำไมต้องเพิ่มความแข่งดีเข้าไปด้วยโดยไม่จำเป็น

ถ. ถ้าไม่เพิ่มความแข่งดีเข้าไปด้วย ก็ไม่มีสิ่งกระตุ้นให้อยากทำ

ส. ไม่จริง ต้องเป็นผู้ที่ทำเต็มความสามารถเท่าที่จะกระทำได้ และขอให้คนอื่นเขาได้ดีมีสุขเหมือนกัน หรือมากตามกรรมตามบุญที่เขาได้กระทำแล้ว เพราะทุกคนมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ไม่จำเป็นต้องริษยาใครเลย หรือไม่ต้องแข่งดีกับใครด้วย เพราะคนที่ต้องการจะแข่งดี ถ้าไม่ได้ทำดี ถึงอยากจะแข่งสักเท่าไร ก็แข่งไม่ได้

ฟังพระธรรม เพื่อพิจารณาสังเกตโดยละเอียดด้วยโยนิโสมนสิการ และประพฤติปฏิบัติตาม นี่คือประโยชน์ของการฟังพระธรรม

๑๓๔๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๖๗

ถ. เรื่องแข่งดี ดิฉันผ่านมากับตัวเองเหมือนกัน แต่เป็นคนไม่ชอบแข่งดีกับใคร ดิฉันทำงานโรงเรียน พยายามปรับปรุงของตนเองให้ดีที่สุด คนเขาว่าไปเอาอย่างโรงเรียนใหญ่ ดิฉันก็เคย พยายามทำของเราให้ดีที่สุด แต่งานของดิฉันก็ได้ผลสำเร็จ เรียกว่าไม่กลัวโรงเรียนใหญ่ ๆ ใคร ๆ ก็พูดกลับหลังว่า ถ้าเกษียณที่ได้ แก่โรงเรียนอื่นแตกหมด เพราะดิฉันเอาแบบอย่างของโรงเรียนใหญ่มาอ่าน และเอามาแก้ โดยไม่แข่งดีกับใคร แต่ปรับปรุงงานให้ถึงขนาดของงาน เหนื่อย แต่สบายใจ เพราะเรามีนิสัยไม่แข่งดี ดิฉันเคยเป็นช่างทำผม เขาวิจารณ์กันมาก ดิฉันก็ไม่สนใจ พยายามทำให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น ผลของงานและนิสัยของเรา ทำให้ดิฉันสามารถที่จะ.. พูดนี้ก็เป็นมานะอีก ดิฉันปรับปรุงงานของดิฉันโดยไม่แข่งดี แต่งานได้ผลสมหวัง ที่อยู่ได้ทุกวันนี้ ด้วยฐานะ ด้วยหยาดเหงื่อทุกหยาดและนิสัยนี้ทำให้สำเร็จ

สุ. ฟังชื่อว่า แข่งดี ซึ่งไม่ดีเลย ชื่อว่าแข่งดี แต่ความจริงเป็นอกุศล เพราะถ้าดีจริง ๆ ไม่ต้องแข่งกับใครเลย พยายามทำทุกอย่างเท่าที่สามารถจะทำได้ โดยเฉพาะต้องเป็นกุศลด้วย

ขอกล่าวถึง **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา พระวิภังคปกรณ์ ขุททกวัตถุ-วิภังคนิทเทศ** เพื่อให้พิจารณาธรรม และสังเกตความละเอียดของธรรมด้วย

มิจจมานนิตเทศ ความถือตัวผิด

ฟังทราบวินิจฉัยในคำว่า ปาปเกน วา กมฺมายตเนน เป็นต้น

การงานของพราวนเบ็ด ชาวประมง และผู้ฆ่าสัตว์ เป็นต้น ชื่อว่าหน้าที่การงานอันลามก

ต้องตรงจริง ๆ ต่อสภาพธรรม ไม่ว่าใครจะมีอาชีพอย่างไรก็ตาม

ความฉลาดเฉียบแหลมในการทำตาสาย แห ไซ เครื่องดักปลา และในการยกบ่วง วางกับดัก ทำหลาว เป็นต้น ชื่อว่าศิลปะอันลามก

วิชาในการทำร้ายสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าวิทย์ฐานะอันลามก

การประกอบพร้อมเฉพาะด้วยเรื่องทั้งหลาย มีการนำเรื่องภารตยุทธและเรื่องนางสีดา เป็นต้น ชื่อว่าการศึกษอันลามก

ความเฉียบแหลมในกาพย์กลอน การพ้อนรำ การรำพัน เป็นต้น อันประกอบด้วยทุกภพชาติ ชื่อว่าปฏิภาณอันลามก

อชชศิลป์ มีความประพฤติด้อย่างแพะ โศศิลป์ การประพฤติด้อย่างโค ชื่อว่าศิลป์อันลามก

ทฎฐิ ๖๒ อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าทฎฐิอันลามก

ต่อไปเป็นชีวิตประจำวันซึ่งทุกคนจะได้พิจารณาว่า ในวันหนึ่ง ๆ ถ้าสังเกตแล้ว อาจเปลี่ยนจากอกุศลเป็นกุศลได้

ข้อความมีว่า

ในนิทเทสแห่งความวิตกถึงญาคิ คือ ความคิดถึงญาคิ เป็นต้น

ชื่อว่าคิดถึงญาคิ คือ มีวิตกอันเกิดขึ้นปรารภญาคิทั้งหลาย เนื่องด้วยความรักใคร่อันเกี่ยวข้องกันในบ้าน อาศัยกามคุณ ๕ อย่างนี้ว่า ญาคิทั้งหลายของเรา เป็นอยู่สบาย มีทรัพย์สมบัติ ดังนี้

เริ่มคิดถึงญาคิแล้ว

แต่ว่าบุคคลนั้นมีความตรึกเป็นไปอย่างนี้ว่า ญาคิทั้งหลายของเรามีศรัทธา มีความเลื่อมใส ถึงความสิ้นไป ถึงความเสื่อมไปแล้ว ดังนี้ ไม่ชื่อว่าตรึกถึงญาคิ

การคิดถึงญาคิด้วยอกุศล ด้วยความผูกพัน ถ้าคิดในลักษณะที่ว่า ญาคิของเราเป็นอยู่สบาย มีทรัพย์สมบัติ ก็เป็นเรื่องลามก ยศ สรรเสริญ สุข แต่ถ้าคิดถึงว่า ญาคิทั้งหลายของเรามีศรัทธา มีความเลื่อมใส เป็นต้น อันนี้ก็เป็นกุศลจิตที่อนุโมทนา และระลึกถึงในทางที่เป็นกุศล ไม่ใช่ระลึกถึงในเรื่องของทรัพย์สมบัติ หรือในเรื่องของ

ความเป็นอยู่ ซึ่งเป็นชีวิตประจำวัน และวันหนึ่ง ๆ ทุกคนก็มีญาติซึ่งเป็นที่รักที่เคารพ ถ้าคิดถึงโดยมากจะพิจารณาได้ว่า คิดถึงด้วยอกุศล หรือคิดถึงด้วยกุศล เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ อกุศลมากสักแค่ไหน ลองคิดดู ถ้าไม่สังเกต ความผูกพัน ความสัมพันธ์ ด้วยอกุศลจะเพิ่มขึ้น แต่ถ้าเป็นไปด้วยเมตตา หวังดี เกื้อกูล ในขณะนั้นก็เป็นกุศล เพราะฉะนั้น เปลี่ยนจากการคิดถึงด้วยอกุศลไปในทางที่เป็นกุศล ย่อมได้

บางท่านคิดถึงชนบท เช่น

ชนบทของเราทั้งหลาย มีรักษาหาได้โดยง่าย มีข้าวกล้าสมบูรณ์

เป็นการคิดถึงที่อาศัยเรือน คือ เหน็ดสิดเปม้ง

แต่ว่าบุคคลบางคนมีความตรึงเป็นไปอย่างนี้ว่า

มนุษย์ทั้งหลายในชนบทของพวกเรามีศรัทธา มีความเลื่อมใส ถึงความสิ้นไป ถึงความเสื่อมไปแล้ว ดังนี้ ย่อมไม่เชื่อว่าความตรึงถึงชนบท

บางคนคิดถึงแถวที่ท่านอยู่อาศัย คิดถึงบ้านใกล้เรือนเคียง มีที่แห่งหนึ่งซึ่งมี ผู้เรียกว่า กุรุณ้อย ที่เมืองไทย เพราะแถวนั้นมีผู้ฟังเรื่องการเจริญสติปัฏฐาน และ สอนทนายธรรม เป็นผู้ที่ปฎิบัติเจริญสติปัฏฐาน เพราะฉะนั้น จึงมีผู้เรียกถิ่นนั้นว่า กุรุณ้อย แต่ต่อไปคงจะมีอีกหลายแห่ง ได้ทราบว่ที่จังหวัดราชบุรีก็มีด้วย

ข้อความต่อไป เป็นการคิดถึงผู้อื่น มีข้อความว่า

ความคิดเกี่ยวข้องกับความเอ็นดูผู้อื่น ได้แก่ ความตรึงประกอบด้วยความรัก อาศัยเรือนอันเหมาะสมกับความเอ็นดู

นี้แสดงถึงพระภิกษุซึ่งเป็นผู้ที่ยังไม่หมดกิเลส ฉะนั้น ข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี** มีว่า

เมื่ออุปัฏฐากทั้งหลายมีความยินดีว่าเริง หรือมีความเศร้าโศก เธอก็ย่อมมีความร่าเริงเป็นทวีคูณ หรือย่อมเศร้าโศกทวีคูณร่วมกับด้วยอุปัฏฐากเหล่านั้น เมื่อ อุปัฏฐากเหล่านั้นมีความสุขหรือทุกข์ เธอก็จะเป็นผู้มีความสุขทวีคูณหรือมีทุกข์ทวีคูณ ร่วมกับอุปัฏฐากเหล่านั้น

ถึงแม้ว่าจะละอาคารบ้านเรือนไปแล้ว แต่เมื่อเป็นผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ ก็ยังมีความผูกพันกับมิตรสหายบ้าง วงศาคณาญาติบ้าง หรือวงศาคณาญาติเองก็ยังมีความผูกพันกับผู้ทีละอาคารบ้านเรือนสู่เพศบรรพชิตแล้ว เพราะฉะนั้น การตรึกนึกถึงก็แล้วแต่ว่า ยังคงมีการคิดถึงที่แสดงถึงความไต่กร่วมกัน ความร่ำเริงร่วมนั้น ความทุกข์ร่วมนั้นหรือเปล่า

หรือเมื่อบุคคลอื่นเหล่านั้นมีการงานใหญ่่น้อยเกิดขึ้นแล้ว เมื่อภิกษุยังกิจเหล่านั้น ๆ ให้สำเร็จอยู่ คือ เป็นผู้ช่วยทำให้กิจการงานนั้นสำเร็จไป ย่อมก้าวล่วงพระบัญญัติ (พระวินัย) ย่อมละเมิดธรรมอันเป็นเครื่องขัดเกลาภิเลส

ในการคลุกคลีกับคฤหัสถ์เหล่านั้น ได้แก่ ความตรึกใดอันเป็นเคหสิตมีอยู่ในวิหารอันคลุกคลีกันนั้น หรือว่าในการละเลยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความตรึกนี้ชื่อว่าความคิดเกี่ยวด้วยความเอ็นดูผู้อื่น

นี่เป็นความละเอียดที่จะต้องสังเกตความรู้สึกเวลาที่คิดถึงคนอื่น

เวลาที่คิดถึงแม่ญาติหรือมิตรสหายด้วยความผูกพัน ดีไหม ต้องเป็นผู้ตรงต้องตรงจริง ๆ เมื่อเป็นอกุศลก็ต้องเป็นอกุศล แต่ถ้าคิดในทางเกื้อกูล เป็นกุศล เพราะฉะนั้น ย่อมเปลี่ยนได้จากอกุศลเป็นกุศล ถ้าสังเกตจิตในขณะนั้น

สำหรับข้อความต่อไป ขอกล่าวถึงเพื่อการพิจารณาชีวิตประจำวัน คือ ข้อความอธิบายมายา ความเจ้าเล่ห์ อกุศลจิตย่อมสามารถกระทำได้หลายอย่าง มายานิทเทศ อธิบายมายา ความเจ้าเล่ห์ มีว่า

คำว่า วาจัง ภาสติ ได้แก่ ภิกษุผู้ก้าวล่วงพระบัญญัติอันรู้อยู่นั้นแหละ ทำให้เป็นภาระหนัก ย่อมพูดรากับว่าตนเป็นผู้เข้าไปสงบ ด้วยประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้ว่า ชื่อว่าฐานะคือการล่วงพระบัญญัติ ย่อมไม่มีแก่ตัวเอง ดังนี้

นี่สำหรับพระภิกษุ แต่สำหรับคฤหัสถ์ ถ้าได้ทำอกุศลกรรมแล้ว ย่อมรากับว่าตนเป็นผู้เข้าไปสงบ ด้วยประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้ว่า ชื่อว่าฐานะคือการล่วงพระบัญญัติ ย่อมไม่มีแก่ตัวเอง

คนที่ทำผิดแล้วขอให้พิจารณาจริง ๆ ว่า ไม่อยากจะให้คนอื่นรู้ แน่แน่นอนใช่ไหม ถ้าเป็นความดี ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งไหนน่าจะทำมากกว่ากัน สิ่งที่ทำแล้วคนอื่นรู้ไม่เป็นไร กับสิ่งที่ทำแล้วไม่อยากจะให้ใครรู้เลย แต่ว่าเมื่อได้ทำแล้ว ก็ยังมีความเจ้าเล่ห์ โดยที่ปฏิบัติด้วยกายบ้าง หรือด้วยวาจาบ้าง ซึ่งข้อความใน อรรถกถามีว่า

ลักษณะนี้ ชื่อว่ามายา ความเจ้าเล่ห์ เป็นราวกะว่าการเล่นกล

ไม่ต้องเป็นนักเล่นกลจริง ๆ แต่ขณะใดที่ปกปิด หรือทำสิ่งที่ไม่ตรง ขณะนั้น ก็ราวกับว่าเล่นกล ภาษาบาลีใช้คำว่า จักขุโมหนมายา

เพราะการปกปิดไว้ซึ่งโทษอันตนรู้อยู่ ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีมายา ชื่อว่า มายาวิตา สัตว์ทั้งหลายทำบาปแล้ว ก็ยังลวงละเมิด คือ ทำบาปอีก เพราะความเป็นผู้ปกปิดไว้ด้วยสภาวะใด สภาวะนั้นชื่อว่าความเจ้าเล่ห์

อย่าลืม ใครที่จะปกปิดความผิดที่ได้ทำไว้ ขณะนั้นเพิ่มความผิด เพราะไม่ยอมรับความผิด แต่เพิ่มด้วยการปกปิดความผิดด้วยสภาวะใด สภาวะนั้นชื่อว่าความเจ้าเล่ห์

ชื่อว่าลวง ความหมายของคำว่า ลวง ในอรรถกถามีว่า

เพราะย่อมลวงโดยให้เห็นเป็นไปโดยประการอื่น ด้วยการกระทำทางกายและ วาจา สัตว์ทั้งหลายย่อมทำซึ่งความฉ้อโกงด้วยสภาวะใด สภาวะนั้นชื่อว่าความฉ้อโกง อธิบายว่า ย่อมทำให้เปล่าประโยชน์

ชื่อว่าความกลบเกลื่อน เพราะยังบาปทั้งหลายให้เกิดสับสนกันไป ด้วยกล่าว คำว่า เราย่อมไม่ทำอย่างนี้ ดังนี้

วิธีที่จะกลบเกลื่อน คือ ต้องทำให้สับสน เพราะไม่สามารถรู้ได้ว่าความจริงเป็น อย่างไร เพราะฉะนั้น เมื่อทำให้สับสนแล้ว ก็กลบเกลื่อนสิ่งที่ได้ทำแล้ว

ชื่อว่าความหลีกเลียง เพราะการเว้นด้วยคำพูดว่า เราย่อมไม่ทำอย่างนี้

ชื่อว่าความซ่อน เพราะความไม่สำรวมด้วยกายเป็นต้น การซ่อนโดยทั้งปวง
ชื่อว่าการซ่อนบัง

ชื่อว่าความปกปิด เพราะย่อมนปกปิดบาปด้วยกายกรรม วจีกรรม รวากับคุณ
อันบุคคลปกปิดไว้ด้วยหญ้าและใบไม้ทั้งหลาย

การปกปิดโดยส่วนทั้งปวง ชื่อว่าความปิดบัง ชื่อว่าความไม่เปิดเผย เพราะ
ย่อมนไม่ทำให้แจ้ง

ชื่อว่าความปิดบังมิดชิด เพราะไม่แสดงให้ปรากฏ

การปกปิดด้วยดี ชื่อว่าความปกปิดมิดชิด

ชื่อว่าการกระทำที่ชั่ว เพราะทำบาปแม้ก็ด้วยสามารถแห่งการซ่อนเร้นอันตน
ทำแล้ว

คำว่า อย่าง วุจจติ ความว่า ลักษณะนี้พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มายา
อันมีการซ่อนปิดไว้อันตนทำแล้วเป็นลักษณะ บุคคลประกอบด้วยลักษณะนี้ได
ย่อมนเป็นราวกับถ่านเพลิงอันปิดไว้ด้วยขี้เถ้า ย่อมเป็นราวกับตอไม้อันน้ำปกปิดไว้
ย่อมนเป็นราวกับว่าศสตราอันบุคคลพันไว้ด้วยเศษผ้า

นี่เป็นคำอุปมาอกุศลซึ่งแสดงให้เห็นว่า เป็นสิ่งซึ่งน่ารังเกียจ และน่ากลัวจริง ๆ
แต่อกุศลก็มีประการต่าง ๆ เช่น สาทะเยยะ ความโอ้อวด ชีวิตประจำวันทั้งนั้นที่ควรจ
ได้พิจารณา ซึ่งใน **สาเถยยนิทเทส** อธิบายสาเถยยะ ความโอ้อวด
ในขณะที่โอ้อวดนั้น เป็นเพราะอกุศล

ข้อความมีว่า

การไม่กล่าวโดยชอบ เพราะแสดงคุณอันตนไม่มีอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้โอ้อวด

ความโอ้อวดโดยส่วนทั้งปวง ชื่อว่าเป็นผู้โอ้อวดมาก

คำว่า ยัง ตัถยะ ได้แก่ ความโอ้อวดอันใดในบุคคลนั้น

ความคดโกง คือ การแสดงคุณอันไม่มีอยู่ ชื่อว่าการโอ้อวด

คำว่า กักขรตา ได้แก่ ความเป็นแห่งความกระด้าง มีความไม่อดทนต่อสิ่งอันไม่เป็นภัยร้าวกับความหยาบกระด้างของก้านปทุม แม้คำว่า สภาพที่กระด้าง ก็เป็นไวพจน์ของความโอ้อวดนั้นนั่นแหละ

ความคดโกงอันมั่นคง รวากับเสาเขื่อนอันบุคคลขุดหลุมฝังตั้งไว้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วยบททั้งสอง คือ การพูดเป็นเหลี่ยมเป็นคู้ สภาพที่พูดเป็นเหลี่ยมเป็นคู้

นี่ก็ชีวิตประจำวัน ซึ่งต้องสังเกตใช้ใหม่ และการเป็นผู้ละเอียดจะทำให้สังเกตเห็นลักษณะของจิต ซึ่งทำให้มีคำพูดเป็นเหลี่ยมเป็นคู้

คำว่า อิทัม วุจจติ ความว่า ความโอ้อวด มีการประกาศคุณอันไม่มีอยู่ของตนเป็นลักษณะนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า สาถะเยยะ ความโอ้อวด

ความโอ้อวดนั้น อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อบรรลุซึ่งการกล่าวลงของผู้ประกอบด้วยอาการใด อาการนั้นย่อมเป็นเช่นกับสุกรยักษ์ซึ่งกล่าวไว้ดังนี้ว่า ยักษ์นั้นย่อมแปลงเพศเป็นสุกรอยู่ข้างซ้าย เป็นแพะอยู่ข้างขวา เป็นโคแก่มีเขายาว เป็นละมั่งส่งเสียงร้อง ดังนี้

นี่คือลักษณะของความโอ้อวดในสิ่งที่ไม่มี แต่สามารถที่จะทำเหมือนมี ทั้งซ้าย ขวา ที่เป็นลักษณะต่าง ๆ

ข้อความต่อไป เป็นเรื่องความไม่ซื่อตรง **อนาขชวณิทเทส** มีข้อความว่า

อาการแห่งความเป็นผู้คดโกง ชื่อว่าอนาขชวะ คือ ความไม่ซื่อตรง

ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่ซื่อตรง ชื่อว่าสภาพไม่ซื่อตรง

ความคดโค้งงอแห่งดวงจันทร์ ชื่อว่าชิมหตา คือ ความไม่ตรง

คำว่า วังกตา ได้แก่ ความคดโค้งงอ

คำว่า กุฏิลตา แปลว่า ความโค้ง ได้แก่ ความโค้งงอปลายอนของไถ ความคดแห่งกายวาจาและจิตนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วยบทแม้ทั้งปวงเหล่านี้

ก่อนที่จะถึงโลกมุลจิตตวงที่ ๓ ซึ่งไม่ประกอบด้วยทวิฐฐิ จะขอกล่าวถึงลักษณะของการที่จะต้องเป็นผู้ตรง และเป็นผู้ที่สังเกต เพื่อที่จะไม่มีความโน้มเอียงในการที่จะเห็นผิดในสภาพธรรมด้วย

ข้อความตอนหนึ่งใน **อัมมัททวนิทเทศ** ความไม่อ่อนโยน มีว่า

ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่อ่อนโยน ชื่อว่าอมุทุตา

อาการแห่งความไม่อ่อนโยน ชื่อว่าอมัททวตา

ความเป็นแห่งบุคคลผู้กระด้าง ชื่อว่ากักขพิยะ

ความเป็นแห่งบุคคลผู้หยาบคาย ชื่อว่าผารุสียะ

ความเป็นแห่งจิตอันแข็งกระด้าง เพราะความไม่ประพฤติดอ่อนนุ่ม ชื่อว่าอุชุกจิตตตา

ขณะใดที่ไม่อ่อนโยน ระลึกได้ทันทีว่า ขณะนั้นเป็นอกุศล เพราะฉะนั้นถ้าสังเกตตัวเองจริง ๆ ว่า วันหนึ่ง ๆ ไม่อกุศลอย่างนั้น ก็อย่างนี้บ้าง แต่สามารถที่จะขัดเกลาและละคลายได้ เพราะสติเกิดระลึกลักษณะของสภาพที่กำลังเกิดขึ้นเป็นอกุศลในขณะนั้น และต้องเห็นตามความเป็นจริงด้วยว่า ขณะนั้นเป็นอกุศล

ต้องเป็นผู้ตรงที่ว่า อยากจะเป็นคนอย่างนั้นอีกต่อไปในสังสารวัฏฏ์ไหม อยากจะมีมาก ๆ เพิ่มขึ้น หรือว่าอยากจะให้ไม่มี ถ้าอยากจะไม่มี ต้องพยายามอบรมอุปนิสัยที่เป็นกุศล คือ มีความเป็นผู้ตรงและความเป็นผู้อ่อนโยนในขณะใด ขณะนั้นจึงเป็นกุศล

เหตุให้เกิดมิจฉาทิฐฐิ ความเห็นผิด แม้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ แม้ในลักษณะสภาพของจิตซึ่งเป็นเหตุให้มีกายวาจาเกิดขึ้นเป็นกุศลและอกุศลก็ต้องตรง ไม่ใช่ว่าคนอื่นมีอกุศล แต่เราไม่มี

ถ. คำพูดที่เป็นเหลี่ยมเป็นคม มีความหมายอย่างไร

สุ. มีท่านผู้ใดทราบบ้างไหม ดูเป็นคำธรรมดา ๆ ที่ใช้กันอยู่ ท่านที่เป็นทนายความ ทราบไหม

ผู้ฟัง คำว่า เป็นเหลี่ยมเป็นคม คือ ไม่ตรง แต่ว่าไม่ตรงแบบอ้อม ๆ ถ้าไม่ตรงจริง ๆ ก็เป็นมายา คำที่มีเหลี่ยมมีคม พูดลำบาก ถ้ามีตัวอย่างก็พอจะวินิจฉัยได้ เพราะฉะนั้น คำว่า เหลี่ยมคมในที่นี้ ก็ไม่พ้นคำว่า คดโกง แน่นนอน

ส. คำแปลมีว่า ความคดโกงอันมั่นคง รวากับเสาชื่อนอันบุคคลขุดหลุมฝังตั้งไว้ อุกุศลที่ลึกเป็นถึงอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วยบททั้งสอง คือ การพูดเป็นเหลี่ยมเป็นคู้ สภาพที่พูดเป็นเหลี่ยมเป็นคู้

ผู้ฟัง จะเหลี่ยมคู้ หรือเหลี่ยมคม ผมว่าเป็นเรื่องที่ไม่ตรง เพราะมีเหลี่ยมแล้ว ถ้าตรง ก็ไม่มีเหลี่ยม

ส. เป็นเหลี่ยมเป็นคู้ หรือเป็นเหลี่ยมเป็นคม คงใช้ได้ทั้ง ๒ คำ

